

Нұржан
Наушабайұлы

ҰЙЫҚТАМА,
ОЯН,
АЛАШЫМ!

өлеңдер, толғаулар, ғазалдар,
назымдар, термелер, нақылдар,
айтыстар, әндер, мысалдар
және жыр-шежіре

FOLIANT
БАСПАСЫ

А с т а н а - 2 0 1 4

УДК 821.512.122

ББК 84 (5 қаз)

Н 28

*Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігі
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін басып шығару»
бағдарламасы бойынша жарық көрді*

Н 28 Наушабайұлы Н.

Ұйықтама, оян, Алашым! / өлеңдер, толғаулар, ғазалдар, назымдар, термелер, нақылдар, айтыстар, әндер, мысалдар және жыр-шежіре. – Н. Наушабайұлы. – Астана: Фолиант, 2014. – 344 б.

ISBN 978-601-7568-55-9

Әдебиет тарихында лайықты бағасын алса да, шығармалары соңғы уақытқа дейін көпшілікке тұтас жетпей жатқан ақынның бірі – Нұржан Наушабайұлы. Тақтақ ақынның өлеңдері кезінде аз да болса жарық көріп, белгілі әдебиетшілер пікірлерін білдірді, бірақ көп уақытқа дейін шығармашылығы толық зерттелмеді. Оқырманға ұсынылып отырған осы кітап ақынның кейіннен табылған өлең-жырларымен қатар толғау-термелер, ғазалдар, назымдар, әндер, айтыстар және мысалдарымен толықтырылды. Сонымен қатар өлеңмен жазылған шежіресі де еніп отыр. Ақын шығармалары әлі толық жинастырылмаса да, бұл жинақтың кітапсүйер қауымға берері мол.

Жинақ көпшілік оқырманға арналған.

УДК 821.512.122

ББК 84 (5 қаз)

ISBN 978-601-7568-55-9

© Наушабайұлы Н., 2014

© «Фолиант» баспасы, 2014

ҮКІЛІ СӨЗ ҚҰРАҒАН ТАҚТАҚ АҚЫН

Нұржан дегенде жалғанда оркиіктей заулаған, ат құлағында ойнаған, әуелетіп ән шырқап, термелетіп жыр төккен, кесек мінезді, нар тұлғалы, ел қамын ерте ойлаған, сегіз қырлы, бір сырлы жігіт көз алдымызға келеді. Ия, кешегі төңкеріс қарсаңында онымен иық теңестіріп тұра алатын тұлғалар бүкіл қазақ даласында некен-саяқ болған шығар. Айтқан сөзі – мақал, қайтарған жауабы – мәтел, жазған жыры – ғибрат, өнеге, шырқаған әні әсем сазға толы азаматтың бір басынан мін табудың өзі қиын еді. Міне, осындай асылынан ұзақ уақыт бойы көз жазып қалған қазекем әлі де оның жырын түгендеп, орнын тауып, сағынып қауышып жататын тұста жайбарақаттық көрсетсе, іш қазандай қайнап, бармағыңды шайнамағанда қайтерсің?!

Ақын жырлары негізінен толғау, терме, өсиет, тақпақ болса, оны елі де тақтақ деп атаған. Тақтақ сөйлесе сөзге бөгелмейтін, тау суындай сарқыраған, таңдайы тақылдаған, ылдидан шапса – төске озған, ертемен шапса – кешке озған жүйрік жыршы.

Нұржанның өзі де:

*«Сөздері топқа салынған
Бұрынғы шешен тақтақтың.
Керегі көп заманға
Ескі мақал, тақпақтың.
Лайығы кем деп ойлаймын
Босқа қарап жатпақтың.
Әр жерден жинап, сөз қылдым,*

*Реттеп басын қоса алмай,
Сарыны осы деп соқпақтың.
Жастықпен жүріп әуре боп,
Әр білімнен хабарсыз,
Ісін істеп ақымақтың.
Бұл күнгіше бос жүрдік,
Өмірді зайғы өткізіп,
Көзін ашпай бұлақтың», –*

дейді.

Нұржан туралы Бейсенбай Кенжебаев «XX ғасыр басындағы қазақ ақындары шығармалары» кітабында мол мағлұмат беріп: «Нұржанның бір өзгешелігі – ол өлеңдерінің көбін бұрынғы араб, парсы, шағатай ақындарының үлгі, стилінде жазады: діни сөздерді, араб, парсы, ескі кітаби сөздерді көп қолданады. Бірсыпыра өлеңдерінде Нұржан заман жайын, қазақтың бұрынғы, өз заманындағы тұрмысын, ел билеген адамдардың іс-әрекеттерін, оқу, өнер, білім, дәулет, бақыт, мінез-құлық мәселелерін сөз етеді. Солар жөнінде бірталай орынды, маңызды, келісті өсиеттер, мақал-мәтел, нақыл сөздер айтады. Оның шығармалары ойлы, мағыналы болып келеді», – деп баға береді.

Нұржан ақынның көзі тірісінде жарық көрген кітабы үшеу: «Манзұмат қазақия» (Қазан, 1903 жыл), «Жұмбақ. Нұржан мен Сапарғалидың жұмбақ айтысы» (1908 жыл) және «Алаш» (1910 жыл).

Ақынның тақпақ, терме, толғауларының барлығында дерлік бүгінде қанатты сөздерге айналып кеткен фразеологиялық сөз тіркестерін жиі ұшыратамыз. Өйткені Жиреншені үлгі тұтқан ақынның өзі де ел бастаған көсем, сөз бастаған шешен болған. Ол өзі өмір сүріп отырған заманның қабағынан шошиды, «адамның жақсысы кетіп, жаманы қалған, жылқының жүйрігі кетіп, шабаны қалған, бидайдың дәні кетіп, сабаны қалған» тұрақсыз жалғаннан түңіледі, қайырсыз байларды, еріншек жандарды сынайды. Нұржанның «Ғалымдық дариясынан

іштім қанып», – деген сөзіне қарағанда, жан-жақты білім алғаны аңғарылады.

Нұржанның өнеріне Сәбит Мұқанов «Халық мұрасы» кітабында кең тоқталып, академик жазушы оны дарынды ақын деп бағалайды.

Нұржан жасынан пысық, әрі ақын, әрі шешен, өнші, күйші, балуан жігіт болып өседі де, Троицк медіресесінен жақсы білім алып, ержете «орта» аталатын дәулет құрады. Содан кейін игі жақсы дейтіндермен, әсіресе Ыбырай Алтынсаринмен жақындасып, күндерінің көбін солармен бірге өткізеді. Ыбырай Нұржанды жоғары бағалайды. Ол өзінің құдасы Қауменнің үйіне Нұржанды ертіп барғанда: «Құда, көп кісімен неге келмедің?» – десе керек, сонда Ыбырай Нұржанның өнерлерін атай келіп: «Осыдан артық көп бола ма?!» – деп жауап берген екен.

Спандияр Көбеев «Орындалған арман» кітабында Нұржанды былайша суреттейді: «Бірақ жиын екі адамның аузына қарап отырған сияқты. Мұның бірі – орысша киінген, аққұба, шоқша қара сақалы бар, орта бойлы адам. Бұл Ыбырай Алтынсарин екен. Екіншісі – дембелшелеу келген, толық денелі, сирек біткен сары сақалды, басына тақия, үстіне мақпал бешпет киген адам. Бұл Нұржан Наушабаев екен.

Біз келіп отырғанда, балаларды орысша оқыту, мектеп салу туралы әңгіме болып жатыр екен. Әңгімені қозғап, осы ауылдың «адам қараларына» ауыр-ауыр сөз тастап отырған Нұржан еді. Сөзінің ұзын-ырғасын түйе келіп, Наушабаев былай деді:

– Сауытбай, тойыңның үстіне келіппіз. Енді осы жақсылықтың ақырын баянды етуді көздеуіміз керек. Бұл сенің өз қолыңда сияқты. «Бітер істің басына жақсы келер қасына» дегендей, ауылыңа еліміздің бірегей ардагері Ыбырай келіпті. Бұл кісінің бұйымтайын естідік. Өзі үшін емес, елі үшін қолқа салып отыр. Обаған болысының әлді бай-мырзалары бірігіп, бір мектеп салатын болсын. Сөйтіп, ауыл ортасынан екі жылдық мектеп ашып, балалар орысша оқытылатын болсын дейді бұл

кісі». Бұл әңгіменің түбі баянды болып, мектеп салынғаны тарихтан белгілі.

Нұржанның әйелі Бибісара ақын болып, екеуі хат арқылы айтысумен қосылған. «Олардан туған жалғыз ұл Сұлтанғазы 1911 жылы өліп, артында ұрпақ қалмаған», – деп Сәбит Мұқанов ақын өміріне де шолу жасап кетеді. Нұржан Құттық ауылында туып-өскенін айтады.

Нұржанмен әңгіме-дүкен құрып отырып бір замандасы: «Ұл текірек, қыз кекірек, келін кекиген, ағайын ала, ісінің бәрі шала, жақсыны күндейміз, дананы жүндейміз, осы қалай, Нұржеке?» – дегенде, ақын: «Алысқа бармай-ақ қояйық, осы өзіміздің қыпшақтың өзінде бір атаның балалары сиыса алмайды.

*Жарбасты, Кішік, Құттық – үш атамыз,
Ежелден туыстықта жоқ қатамыз.
Арадан қанаттанып шықса біреу,
Біз оған жерден алып тас атамыз», –*

деп жауап беріпті.

С. Мұқанов «Халық мұрасы» кітабында: «Нұржанның әкесі кедей болғандықтан, Троицк қаласы тұрғындарының малын баққан. Шешесі қазақтың ХІХ ғасырдағы күшті ақыны Шалдың қызы», – дейді.

Бейсенбай Кенжебаев «Қазақ халқының ХХ ғасыр басындағы демократ жазушылары» кітабында: «Нұржан ауқатты кісінің баласы болады. Жасынан діни оқуды оқып жетіледі», – дегенді айтады.

Мұхтар Мағауинның деректерінде: «Шал ақын қартайыңқыраған шағында Мәлімбай, Мәлике деген екі перзент көрген... Мәликені қалың қыпшақ ішінде Нұрым дегенге ұзатқан екен. Нұрымнан Айтбай, Айтбайдан Наушабай, Наушабайдан белгілі ақын Нұржан Наушабаев туған», – деген жолдар бар. Бұл деректердің қайсысы анық екенін айту қиын. Нұржанның нағашы жұрты да осал болмағаны анық.

Марат Қасымовтың шежіресіне (Ақылбек Шаяхмет. «Есте қалар ел тарихы») жүгінсек, бес таңбалы қыпшақ XV ғасырдан бастау алған. Торғай, Тобыл өзендерінің бойында осы өлкені атақоныс қылған. Шежіре бойынша қыпшақтың ұзын атасынан өрбіген ұрпақтар ішінде Кеделден Сығай, Сығайдан Келімбет, Келімбеттен Жарбасты, Бердікей туады. Бердікейден – Тілеулі, Құттық. Құттықтан – Сейіт. Сейіттен – Тәтімбет. Тәтімбеттен – Бостан. Бостаннан – Айтбай. Айтбайдан – Сансызбай. Сансызбайдан – Наушабай. Наушабайдан Нұржан туады. Нұржанның азан айтып қойған шын есімі – Нұрмұхамбет. Кейін ел-жұрты еркелетіп Нұржан атап кеткен.

Нұржанның жырмен жазып шыққан шежіресі де халық жадында. Оған кезінде Сәбит Мұқанов жоғары баға берген. Кейбір үзінділері «Дала қоңырауы» газетінде жарық көрді. Бұл шежіре толық қалпында жариялана қалса, танымдықтағылымдық мәні зор еңбек екендігі дау туғызбайды. Өлкей Марғұлан: «Нұржан данышпан ақын ғана емес, сонымен бірге қазақ шежіресін жазған ғалым», – деп оның еңбегіне үлкен баға береді.

Нұржан бай да, би де болмаған деген пікірлер де бар. Қостанай өңірін мекен еткен Нұржан би деген кісі туралы ел аузында айтылатын әңгімелердің Нұржан ақынға қатысы жоқ болуы да мүмкін. Мәселен, филология ғылымдарының кандидаты Серікбай Оспанов Ғылым академиясының Орталық ғылыми кітапханасынан Нұржан мен Жұмабай Шалабайұлының айтысын тауып алғанын айтып, «Ана тілі» газетінде жариялады. Кітапхананың қолжазбалар қорынан алынған бұл айтысты Нұржан Наушабайұлының айтысы деп кесіп айту қиын.

Жазушы Қойшығара Салғаринның «Көмбе» кітабында (Алматы: «Жалын», 1989 ж., 414 бет) Досбол датқа Нұржан деген кісіден жеңіліпті деген сөз бар деген әңгіме мысалға келтіріледі. Автор: «Бұл өңірде Нұржан атаулыдан сөз ұстаған Наушабайдың Нұржаны еді. Бірақ Досекем заманында

ол дүниеге де келген жоқ», – дейді. Кітаптағы деректерге қарағанда, Нұржан би – Ырғыз жағының адамы. Ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсарин Нұржан бидің сөзін «Қазақ хрестоматиясына» («Қырғыз хрестоматиясы») кіргізген. Ондағы «Нұржан бидің бір сөзі» деп берілген сөздер Нұржан ақыннан алынған жағдайда Ы. Алтынсарин Нұржан Наушабайұлының аты-жөнін толық келтірсе керек еді.

«Дала уәлаяты» газетінде Ыбырайдың «Киргизская хрестоматия» оқулығына кірген бірнеше әңгіме, өлеңі жарияланған. «Балғожа бидің баласына жазған хаты» деген өлеңі газетте «Нұржан бидің оқудағы баласына жазған хаты» деген атпен Қылышбаев Абдрахманның қолы қойылып берілген екен. Ендеше Нұржан есімді ақынмен қатар Нұржан есімді бидің болғанына да таласудың жөні жоқ.

Ақындық қағысуда Жұмабай айтатын «Бай болсаң, Нұржан, қайтейін, би болсаң, Нұржан, қайтейін?» деген сөздерге үңілсек, бұл жерде онымен айтысып отырған Нұржан би деген қорытындыға келеміз. Яғни, бұл ақын Нұржан емес, онымен аттас басқа Нұржан. «Сөз тапқанға қолқа жоқ» деп аталған жинақта (Алматы: «Жазушы», 1988 ж.) «Нұржан шешен сөздері» деген тақырыппен жыр үлгісінде жазылған шумақтар берілген. Оны да стилистикалық жағынан дәлелдеп алмайынша, Нұржан ақынға телуге болмайды.

Нұржан Наушабайұлы тақтақ атанған, айтқан сөзі билер мен шешендерден артық болмаса, кем болмаған. Жылқыда өт, құста сүт, таста тамыр болмайтыны секілді, елін емірене сүйген ақында туған халқына деген өкпе де болмайды. Онда ет-бауыры елжіреген жүрек қана болады. Аяқтан шалған, етекпен тартқан, балақтан тежеген әлдекімдерге ренжісе де, тұтас халқына келгенде ашу-ызаға орын қалмайды. Бірақ қапалы көңілін ашу үшін, көкіректегі шерін басу үшін жыр толғайды.

Жастары Қыдыр жасы – қырықтан асса да, бұл күндері жасын деп қызыққа мас болып жүргендер жеткілікті. Нұржан болса:

*«Болмайды жылқы тарғыл, сиыр сары,
Кемиді уақыты асса гүл ажары.
Дариға, баяғыда мұндай ма едім,
Бұл күнде қырықтан асып, болдым кәрі», –*

десе, оның оркиіктей орғытып, арғымақтай қарғытып өткен жастық шағын аңсаумен қатар даналардан ғибрат алуға шақырып отырғанын аңғарамыз.

*«Қадірін білмей жүрміз тіршіліктің,
Жігітке пайдасы жоқ іріліктің.
Аяғын шеңгел қағып, қолаулатып,
Тоқтағаны орғып-орғып ор киіктің.*

*Хаққа құлсың, тисе де төбең көкке,
Қадаусыз іс болад деп жүрме текке.
Ажал уақыты жетпесе, сақтар Алла,
Төсіңді ашып шапсаң да зеңбірекке», –*

деп пәтуға келеді.

*«Рабымсың, ырыздықты өзің беруші,
Не халімде екенімді білуші,
Бір өзіңе зар илеген мен ғаріп,
Әрбір іске разы болып, көнуші!» –*

деп Аллаға мінәжат қылады.

Ақынның ғибратты сөздері ешқашан мағынасын жоймақ емес.

*«Кім білер тұлпар жайын шаба алмаса,
Ер сарсаң, іздеп мақсат таба алмаса,
Бұл күнде сөз өтірік, іс жаңылыс,
Дос достың қадірін біліп, баға алмаса...» –*

деген жолдарды ақындық өнердің озық үлгісі, маржан сөздің мәйегі деп айтуға толық хақымыз бар.

Кейінгі жастарға:

*«Ер жігіт дүнияны көргені артық,
Жалғанда не бар-жоғын білгені артық.
Түскендей аспан жерге іс болса да,
Бел байлап, «Тәуекел!» деп төзгені артық», –*

деп сабырға шақырған қаламгер кей-кейде:

*«Кедейлік, атың жаман, түсің суық,
Дәулетке жете алмайды пенде қуып.
Ер жігіт тоны келте, қолы қысқа,
Қажып жүр кейбіреулер әлі құрып.*

*Үйіңе құрбың келсе қонақ болып,
Кеңесіп отырасың ойнап-күліп,
Беруге қонақасың болмай қалса,
Блажсыз отырасың дымың құрып», –*

деп күйінеді.

«Ойға салсаң, Нұржанның көп ақыннан сөзі артық», – деп ақынның өзі айтқандай, ішкі алтын, сырты күміс сөз сарасын саралай білген ақын көзіне көрсетіп, қолына ұстатқандай бейнеленген:

*«Бұлт шалып мұнартқан,
Асқар биік тауларың
Төбе болған заман-ай!..
Асфаһани қылыштар
Қынабынан суырылмай,
Көне болған заман-ай!..*

*Аққу қалып қатардан,
Айқай салып тырналар,
Төре болған заман-ай!..» –*

секілді жыр жолдары бүгінгі күн бейнесін де дәлме-дәл берілеп, тамырын тап басып тұрған жоқ па?!

Нұржан ақынның Қуаныштың баласы Сапарғалимен айтысы бұл күндері көптеген жинақтарға еніп, жұмбақ айтыстың озық үлгісі есебінде ұсынылып жүр. Айтыс табан астында суырып шығарылмаған, ұзақ дайындықтан кейін барып қағазға түскен деп топшылауға болады. Ақындар қазақ тұрмысында жиі кездесетін үйреншікті заттармен қатар сол кезде енді ғана тұрмыста қолданыла бастаған безбен, қолшатыр, тігін машинасы секілді бұйымдарды да жұмбақ қылып, шешуін бейнелі тілмен айтып береді. Ал тағы бір Сапарғали деген ұлты татар ақын болған. Сапарғали Нұрымұлымен де Нұржан жұмбақ айтысқан.

Ақынның Бибісарамен (Сәбит Мұқанов «Бибізара» деп жазады) хат арқылы айтысуы да айтыс өнерінің кейде эпистолярлық жанрда дамығанын, қазақ даласындағы өткен айтыстардың бәрі бірдей табан астында шығарылмағанын, көптеген айтыс түрлерін жазба ақындар да жанр есебінде өз шығармашылығында шебер пайдаланғанын көрсетеді.

Ақынның туған жылы туралы кейінгі кезде алыпқашпа әңгімелер көп айтылып жүр. «Егемен Қазақстан» газетінде Нұржанның бейіті табылғаны туралы хабар жарық көрді. Осы хабарда газет тілшісі: «Ерзақұлы Тұрлығұл біздерге «Нұржаннан қалған өлеңдер еді» деп тағы қырық көшірме ұсынды. Оны ол өз архивінен алыпты. Бұл 1919 жылы Нұржан ауырып жатқанда көңілін сұрап хат жолдаған Жақанның Қалиы деген ақынның өлеңіне жауабы болып шықты.

*«Қой жылы заказной жазған хатым
Жолықты он бірінде желтоқсанның.*

*Биіктен еңкейіске қадам басып,
Жыл ұлу, үшеуінде мен алпыстың», –*

деген жолдар бар Нұржанның жауап хатында. Қазақ Совет энциклопедиясында Нұржан Наушабайұлы 1959 жылы туды делінген. Кейбір зерттеушілер оны 1857 жылы туған дейді. Мына өлеңіне қарасақ, ол 1856 жылы туған болып шығады», – деген болжам жасайды.

Біріншіден, Нұржан ақын шығармаларын ең алдымен Ғылым академиясына тапсырған Қазақстанның Халық жазушысы Мәриям Хакімжанова деректеріне күмән келтіру қиын. Ол кісі өз жерлесі Нұржан ақын өмірін зерттегені белгілі. «XX ғасырдағы қазақ ақындары» кітабында («Ғылым» баспасы, 1988 ж.), ғалым М. Жармұхамедовтың мақаласында ақын 1859 жылы туған деп көрсетілген.

Екіншіден, жоғарыда келтірген шумақты Нұржанға телу ағаттық. Ақын өлеңдерінің ұйқасы мен ырғағына, әрбір буын-бунақтағы салмағына зер салған көзіқарақты оқырман бұл өлеңнің поэзия ауылына қоңсы қона алмайтынын бір қарағанда-ақ аңғарар еді. Осы өлеңсымақтан Нұржанның балталаса бұзылмайтын ұйқастарын тауып беріңізші?! Таба алмайсыз. Сондықтан да әр дерекке абай болайық, ағайын, біздің бүгінгі қатеміз ертең орнымызды басатын ұрпақты жаңылыстырмасын дегіміз келеді. Нұржан мұрасын жинап-жинақтау, елге ұсыну туралы сөз болса, әңгіме басқа.

Жазушы Дінәш Нұрмұхамбетовтың Нұржан ақын туралы осы жолдар авторы және Мәриям Хакімжанованың қатысуымен өткен сұхбаты «Қазақ радиосының» алтын қорында сақтаулы. Онда Мәриям апай Нұржанның алпыстан асып барып қайтқанын айтқан.

Дінәш Нұрмұхамбетов («Қостанай таңы» газеті, 1996 жыл, 25 маусым) «Алтын көмбенің ақиқаты немесе ақын ана Мәриям Хакімжанова айтқан сыр» деп аталған мақаласында: «Айтпақшы, – деді Мәриям апай қоштасып тұрып, –

мен 1935 жылы Нұрекемнің жалғыз түскен бір суретін, қара былғарымен қапталған қалың қолжазбасын Биағаңа, Бейімбет Майлинге тапсырғанмын. Ол кісі қалың қолжазбаны аялай ұстап тұрып, қатты толқығаны күні бүгінге дейін көз алдымда. «Нұржан дейтін үлкен ақын. Халқымыз үшін керек. Әдебиеттің тарихы үшін керек. Қазақ әдебиетін кешегі күннен, бізден бастаса ел-жұрттан ұят-ты», – деген толқып тұрып. Менің көзімше-ақ оқып, қуанып қалған. Бірақ кейіннен із-түссіз жоғалды. Биағаңды ұстап әкеткендер жазушының өз қолжазбаларымен бірге оны да құртса керек. Көзден ғайып болды. Ішінде көптеген айтыстары бар еді. Өлеңдері де мол-тын. Қайтейін, аумалы-төкпелі заманда кімнен, неден айрылды. Үйіміздегі араб әрпімен жазылған қолжазбаларды, өлең-жырларды, қисса-дастандарды өртеген кезіміз болған», – деген ақын сөздерін баяндайды. «Нұржан ақынның фотосуреті болған, әттең, әлі табылмай жатқаны өкінішті», – деген сөздерін де келтіреді.

Кейбір бұқаралық ақпарат құралдарында Нұржанның суреті деп қостанайлық орыс суретшісі Иван Торшин ойдан салған сурет жарық көрді. Бұл сурет Нұржанның портреті бола алмайды. Ақынның суреті осы уақытқа дейін табылмай жатыр.

Зерттеушілер Нұржанның соңғы жазған жыры деп жүрген – оның қатты ауырып жатқанда жазған өлеңінде ақын:

*«Кемітті хал-бағамды
Кешегі тауық өткен жыл.
Сөз бағасын білгенге
Өзім арзан, сөзім пұл.
Сөз иесі азайып,
Әйелдей жесір қалдым тұл.
Тыңдаушы мұны азамат
Дұғагөйі қалмады,
Иманы нәсіп болсын деп,
Нұржан ерге дұға қыл!» –*

дейді.

Бұл деректерге күмән келтірудің қисыны жоқ. Ал ақынның соңғы өлеңін куәға тартсақ, тауық жылы 1920 жылға келеді. Бірақ бұл жылдың басы, соның ішінде қаңтар, ақпан, наурыз айлары қазақша жыл санаумен 1919 жылға да сәйкес келетінін естен шығармау керек. Нұржан сол жылы қатты ауырып жатып қайтқан болса, алпыстан асып барып қайтқан, яғни мүшелге кірген жасында фәниден бақиға аттанған. Оған оның «Алпыстан асып жасымыз, қолға алдым таяқты» деген жолдары да дәлел бола алады. Ал 1956, яғни ұлу жылы туды дейтін болсақ, тауық жылына дейін тағы бес жыл қосылуы керек. Тілшінің болжамы бойынша онда ақын 64 жасқа келген болып шығады. Пайғамбар жасынан асқан болса, Нұржан сынды діндар ақын бұл туралы жыр толғаса керек еді.

Ғалым Ө. Қоңыратбаевтың «Қазақ әдебиетінің тарихы» деп аталатын оқулығында Нұржанның екі мысалына қысқаша талдау жасалған. «Түлкі мен өтеш» мысалында түлкі өтешке келіп: «Патша жаңа заң шығарыпты, бұдан былай қарай қасқыр мен қой, түлкі мен ит дос болатын болады. Екуміз де дос болайық, жерге түс!» – дейді. Сонда өтеш алысқа көз тастап: «Бір қамшы құйрық, шашақ құлақ келеді», – дегенде түлкі: «Ойбай-ау, ол тазы болып жүрмесін?!» – деп тұра қашады. «Неге қорқасың, патша заңы бар емес пе?» – деген сөзге түлкі: «Кім білген, мүмкін, патша жарлығы әлі тазының құлағына жетпеген шығар», – деп жауап береді. Ал екінші мысалда («Өгіз бен есек») есектің ақылымен өтірік ауырып, ауыр жұмыстан құтылған өгіздің орнына қожайын есекті жұмысқа жегеді. Күн бата шаршап-шалдығып келген есек: «Қожайын өгіз бүгін жем жемесе, оны сойып тастаймын деп отыр», – деп, өзі бейнеттен құтылуды ойлайды.

Ғалым осы мысалдарды келтіре отырып, Нұржан ақынның заман қайшылығын адамның азғындауынан іздегенін тап басып көрсетеді.

Нұржан ақын заманның қалпына қарап немесе таршылық таянған заманда деп жазған жырларында өзіне дейін айтылған қанатты сөздер мен мақал-мәтелдері де шеберлікпен пай-

даланады. Сегіз ешкіге сексен теке қойған, топтан озған жүйріктен жұртқа қайтқан ит озған заманға қарғыс таңбасын басып:

*«Шығысы жаман қамысты
Су ішінде өрт алады.
Тумысы жаман баланы
Анасының құрсағында дерт алады», –*

деп тақпақтайды.

Жүйрік мініп, жар құшқан, алқалы топта сөйлеген ақын өткен күндерін аңсайды:

*«Кең құрсақ билер қайда сөз бастайтын,
Баяғы ерлер қайда қол бастайтын?
Ел күйігін, халық намысын жібермейтін
Ақылмен адам қайда ел ұстайтын?
Дәріс айтып, шәкірт жиып уағыздатқан,
Шарғилы ғалым қайда дінді ұстайтын?
Үлгілі тақтақ, шешен жүйріктер жоқ,
Адасқан сөз ия кеміс мінді ұстайтын.
Атақты шынжыр балақ хандар қайда,
Өзіне лайықты теңді ұстайтын?
Қалтақтаған ңшпалы заман болды,
Қайдағы бір нәсіліз құлды ұстайтын.
Атақтарын зорайтып мәнісі жоқ,
Бақсыларға ұқсадық жынды ұстайтын», –*

деп балдай төтті, тәртібі қатты, жүрісі сәтті дәуренін жырға қосады.

Ақын:

*«Алаш еді ңранымыз,
Дін-ислам ңранымыз.
Дүния-ақірет жайынан
Қолда жоқ еш ңралымыз.*

*Атақоныс кетті қолдан,
Бұған бар ма қыларымыз?!» –*

деп өмірді мағыналы өткізуге шақырады.

*«Жайлау, қыстау жерді алып,
Көңілді қылды жаралы.
Ұйықтама, оян, Алашым!
Қолыңда жоқ заманның
Амал қылар құралы», –*

деп қамығады.

Нұржан 1918 жылы «Қазақ» газетіне «Алашордаға» деген өлеңін бастыртады.

*«Бірлік қылсаң, Алашым,
Ілгері қарай басасың.
Қол ұстасып ұмтылсаң,
Қатар жұрттан асасың.
Атағың мәңгі қалдырып,
Жасасын Алаш, жасасын!» –*

деген жолдардан оның «Ұйықтама, оян, Алашым!» жырының жалғасын тапқанын аңғарамыз.

«Ескіден қалған есті сөз» кітабында басылған Серғали Досовтың жазуымен қағазға түскен Нұржанның жаңадан табылған термесі:

*«Бісімілла, рахман-рахим!
Болмады төмен назарым.
Жер жүзіне жайылды
Насихат болып ғазалым.
Дүнианың мен көрдім
Неше қызық базарын.*

*Құрбымен қатар жүргенде,
Кейін қалып, шіреттеп,
Кемімеді ажарым.
Қалам алсам қолыма,
Сынаушы елім Нұржанның
Білуші еді жазарын», –*

деген жолдармен басталады.

Бұл термеден де анық көзге түсетін бір жай, Нұржан өз атын жиі айтатыны рас. Бірақ оны Нұржанның мақтанқұмарлығы деп ойлау асылық. Тасқа басылмай, ауыздан-ауызға айтылып жүрген жырдың иесі өзі екенін айғақтайтын сөз жырдың ішінде тұруы шығыс шайырларының көбінде кездескен дәстүр. Нұржан да осы үрдістің үдесінен шығып отыр.

Тұрсынбек Кәкішев «Айқап» журналында басылған сын-пікірлер туралы айта келіп, Нұржанның өз есімін өлеңге қосып жазуы туралы әр түрлі пікірлер болғанын атап көрсетеді. «Ендігі өлең жазушы жастар Нұржанша өзін мақтамай, жұрт үшін қайғырып, халықтың пайдасына айтып, үгіт қыла жазсын» дегені де ілтипатқа аларлық құнды пікір екені аян», – дейді.

Нұрхан Ахметбеков Нұржан туралы:

*«Арқада Наушабайдың Нұржаны өткен,
Селдетіп ән тұқымын сол еді еккен.
Тобылдан көтерілген бір зор айқай
Сібір мен Сыр суына балын төккен», –*

деп жырлаған. Бұл арадағы «айқай» Абай айтқан «құр айқай бақырған құлаққа ән бе екен» емес, Нұржан ақынның өзіндік айту мәнері, мақамы туралы. Шынында да, Нұржан көптеген толғау, тақпақ, термелерін өзі орындаған кезде тыңдаушылардың делебесін қоздыру үшін қиқу қосып отырған. А. Затаевичтің «Қазақтың 1000 өні» жинағында «Нұржанның өні» және «Арарай» деген атпен (дұрысы – «Ара-ай») берілген әндері бар. Ел аузында айтылып жүрген «Көкен-ай», «Асылым», т.б. әндері де халық арасында кең тараған.

Нұржан өлеңдері қазақ әдебиетінің тарихына, «Бес ғасыр жырлайды» антологиясына ішінара болса да енгізілді. Оның есімі энциклопедиялар мен әдеби анықтамалықтардан орын алды. Алайда ақын шығармашылығы әлі де аз зерттелді, өзінің тиісті бағасын алып үлгерген жоқ. Бұлақ көзін ашу, Нұржан жырларын көпшілікке етене таныстыру – келер күндер шаруасы. «Сынап білер тыңдаушы, білгенім бүтін, жарты ма?!» – деген ақын сөзі бүгінгі ойлы оқырманға арнап айтылғандай. Қызыл тілін шалқытқан, халқына мирас қалдырған, аз сөйлеп, көп тыңдаған, елінің мұңын жырлаған, қапалы көңілін аша алмай, зіл-наласын баса алмай, жалғаннан аһ ұрып өткен Нұржан ақын қандай құрметке де лайықты. «Өркімдер оқып ғибрат алмақ үшін кетемін жүрген жерге сөз қалдырып», – деген ақын аманатын орындар шақ енді туды.

Қазіргі уақытта ақын басы қарайтылып, құлпытас орнатылды. Онда: «Қазақтың біртуар ақыны – Нұржан Наушабайұлы» деген бір-ақ ауыз сөз жазылған. Ақынның туған ауылында ескерткіш белгі қойылды. Қостанай ауданындағы қазақ орта мектебіне ақын есімі берілді.

Нұржанның алғашқы жарық көрген кітаптарында автор ретінде Нұржан Наушабаев деп көрсетілгенімен, ол туралы көптеген деректерде Наушабайдың Нұржаны, Наушабайұлы деген тіркестер жиі қолданылғандықтан, ақынның өзі де «Мұны жазған Наушабайдың баласы» немесе «Наушабайдың Нұржаны ақын атанып» деп атап көрсеткеніндей, автордың аты-жөнін Нұржан Наушабайұлы деп бергенді жөн көрдік.

Нұржан шынында да біртуар ақын. Оған ешкімнің таласы болмас.

*Ақылбек ШАЯХМЕТ,
Ахмет Байтұрсынов атындағы Қостанай
мемлекеттік университетінің профессоры,
Халықаралық шығармашылық академиясының
корреспондент-мүшесі, ҚР Мәдениет қайраткері,
Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының мүшесі*

НАЗЫМДАР

БІРІНШІ НАЗЫМ

Жаһилдер ғалым сөзін тыңдамаған,
Шарғиға мықтап белін байламаған.
Хайуандар есебінде көрінеді
Асылына назар салып аңдамаған.
Құр сипат көрінумен неге жарар,
Тотыда не қасиет сайрамаған?!

Бұлбұлдар фаруаз етіп сайрар күнде,
Шығарар қапаларын бар көңілде.
Әрқайсысының қадірі өзіне артық,
Дуадақ – шөлде, аққу-қаздар – көлде.

Пендеге пенде қылма жүз салдырып,
Телміртпе бір жаманға көз салдырып.
Махрұм ете көрме, Раббым қадыр,
Рахмет қазинаңнан құр қалдырып.
Кірлетпей абыройымды, тілеймін көп,
Дүниенің фітнәсіне шырмалдырып.
Жад етіп бір уақытта жазам ғазал,
Дертімді іште жатқан қозғалдырып.
Әркімдер оқып ғибрат алмақ үшін
Кетемін жүрген жерге сөз қалдырып.

Ер жігіт жалтақтамас жоқ болса да,
Сескенбес жанып тұрған шоқ болса да.
Ажалсыз жан шықпас деп қарсы шабар,
Жасалған зеңбіректе оқ болса да.
Еш іске уақыт жетсе ие болмас,
Қаншама пысықсынған сақ болса да.

Біреудің көңілі зор, қолы қысқа,
Жіберер қыран құсша көзді алысқа.
Орнына бар қаруын жұмсай алмай,
Біреулер шалдығып жүр жүрмей босқа.

Біреудің қолы ұзын, көңілі төмен,
Еш істі хабары жоқ білмегінен.
Шүкірана жоқ бәріне, қанағатсыз,
Итшілеп өтер күні өлмегеннен.

Адам көп дүниені жүрген былғап,
Біреуін кез келгенде біреуі алдап.
Азаппен өміріне біреулер жүр,
Құрыққа ұстай алмай сырық жалғап.

Жігітке мықты дәулет амандығы,
Қанағат барға етпесе надандығы.
Шарт жұмып екі көзін жүргенменен,
Көрінер қалайынша адамдығы?

Ісі жоқ өмірі зая өткенменен,
Табылар ислам түзік күткенменен.
Мінезі ақымақтардың сол сықылды,
Жүре ме божысыз ат жеккенменен?
Өзінің қалыбындай боп жарасар ма,
Жібекті шуда жіппен тіккенменен?

Дариядай кемімейді аққан бұлақ,
Бір күнде миллион шелек төккенменен.
Бергені бір Құдайдың нық болмаса,
Бола ма құр көбікше кепкенменен.

Боларын пенде білмес тасқан күні,
Талабы ілгерірек басқан күні.
Мұратқа қолмен істеп жетпес ешкім,
Болады бір Тәңірінің қосқан күні.
Самұрық қарға, тағанға етер қызмет
Басынан бақыт-дәулет қашқан күні.

Кім білер тұлпар жайын шаба алмаса,
Ер сарсаң іздеп мақсат таба алмаса.
Бұл күнде сөз өтірік, іс жаңылыс,
Дос достың қадірін біліп, баға алмаса.

Көңілің бір пенденің ойласа хош,
Дұшпан сөзі аяқсыз қалады бос.
«Күшің жетсе бір қос тік әр шаһарға»,
Деген нақыл «жауда да болсын бір дос».

Жан құрбан дос қалпында тұрған болса,
Аз үміт егер көңілін бұрған болса.
Шаһәрды шеттен келіп жау алмайды,
Айнала атырабында қорған болса.
Шайқалып, бір төгілмей кетпейді еш,
Ханадан асып егер толған болса.

Ақыл ауыс болғанда, ырыс – жұғыс,
Ырыс қашса, қоймайды болса туыс.
Дәулет, бақ жуған қолдың кірі секілді,
Дүниеде жоқ қозғалмай тұрған нық іс.

Дүниеде дәулет-баққа толғандар бар,
Уақытында еш мұңсыз болғандар бар.
Кетерінде көшпелі бұлт секілді,
Түсте көрген сықылды қалғандар бар.

Болмасын бақ көшпелі, ырыс күпті,
Қозғалмай сірә орны жоқ тұрған тіпті.
Келу алыс, кетуі қас-қабақтан,
Орнықпас жұмсаң да қаншама епті.

Не ғажап, кейбір дәулет насқа бітер,
Рақымсыз жібімейтін тасқа бітер.
Ішіп, киіп, не беріп қызық көрмей,
Дүниеден тарлықпенен босқа кетер.
Бір тиынды иманынан жақын көріп,
Тұтамдап құйрығынан ұстап өтер.

Болса егер хакім жемқор, байлар сараң,
Ақса да рақым етпес көздең сораң.
Кейбіреу амалменен байыдым деп,
Етеді дәулет бітсе шұнаң-шұнаң.

Жоқ өтсе-ақ, ақымақтығын білгізеді,
Малым бар деп мастығын көргізеді.
Біреуге қонақасы берсе мәгәр,
Қолқаға бір орынды жүргізеді...

Ислам жолы түзелмес ыждахатсыз,
Болса да не мағына бар қанағатсыз.
Дүние-дүние деумен кейбіреулер,
Жүреді ғұмырында рахатсыз.
Барын жоқ деп қалтырап, құрығандай,
Еш уақыт айтпас сірә сөзін антсыз.

Жыртық шалбар, кір көйлек, битті көрпе,
Сонда да байлық ойлар қолын серпе.
Кетік шөміш, нан, көжесін ортаға алып,
Ас ішер бір табақтан үрпе-шүрпе.

Алты қойдың терісінен тон қылады,
Тұс-тұс қып тамақтарын мол қылады.
Үйіне біреу барса, мал қайда деп,
Айқайлап, ыңыранып, сөз қылады.

Етеді текке отырмай мақтаншылық,
Бармайды батыл іске, көңілі сынық.
Өзінде береке, асында тазалық жоқ,
Ырымдап жоқ нәрсені ұстар толық.

Болғанмен айырма көп сифалықта,
Тұрса екен өзгерілмей бір қалыпта.
Тілмен айтып, қолмен тізіп болар емес,
Жігіттің не гүлдері жүр қорлықта.
Мал айдап, босқа ере алмай біреулер жүр,
Осыған да шүкір етеміз көрген шақта.

Жүруде не мағына текке лағып,
Қадірің болып, тұрсаң халыққа жағып.
Хал-қадір тірлігіңді кемітпесең,
Хақ іске кетер пенде не мін тағып.

Түзік бол дұрыстықпен білгеніңше,
Жүріп қал жан аманда жүргеніңше.
Тағдырда жазған нәсіпті арттырмасаң,
Қалып бұзып епке салма өлгеніңше.

Қиын дүр сөз асылын түсінбектік,
Не болар құр көңілі қалған бектік?
Ырыздық һәр халінде күнәні ойлап,
Аллаға жылап, үйді тасқа тіктік.
Рахмет қазинаңнан болмаса егер,
Алар жоқ пендесінен титтей септік.

ЕКІНШІ НАЗЫМ

Сөзіңді әркім, Нұржан, сүйер сенің,
Ақылың біреуге ауыр тиер сенің.
Бірге өсіп, бірге жүрген адам түгіл,
Біледі ит те сырын иесінің.

Ниеті халас ісін бітіре алмас,
Белгіні хақ жаратқан жітіре алмас.
Абалап ит үргенмен, аспандағы
Тағдырсыз айдың нұрын кетіре алмас.

Білгендер әрбір ісін шамалайды,
Білмеген дос көңілін жаралайды.

Неше жыл тәрбие айтып, асыраған
Иттер де иесіне абалайды.

Білгендер ғафи ісіне өкінеді,
Дәм-тұзға білмегендер түкіреді.
Қоң бітіп, сөз ішіне кірсе басы,
Кейбіреу көтере алмай секіреді.

Қоңсыздар қоқайғанмен қоң болар ма,
Қадірін иесінің құл ұғар ма?
Қаншама шабытына келтіргенмен,
Жапалақ тышқан ілген құтылар ма?

Адамда қасиет кем елпілдеген,
Баусыз түндік секілді желпілдеген.
Әуелде қалыпсыздар халық билемес,
Дос тыңдап, дұшпаны да серпілмеген.

Бола ма өз көңілімен зорайғанмен,
Бұйрықсыз кәр қыла алмас қарайғанмен.
Нықтардың жортысына шыдау қиын,
Жал бітіп, аз уақыт қоңайғанмен.

Алды-арты, ісі бөлек түтелдердің,
Бетіне шаңдақ тимес жігерлі ердің.
Лыпылдап жын-тоғымен шапса-дағы,
Белгілі барар жері көбеңдердің.

Бұл күні сыры сырдаң көрініп жүр
Ойменен пәлен болам дегендердің.

Қадірің жоқ ағайынға, жат болмаса,
Көңілде, нағыз дос сол, тат болмаса.
Ел бағып, жұртқа жағу қиынырақ,
Нәсілден келе жатқан зат болмаса.

Көп көрдік төгілгенін толғандардың,
Алды кең, дәулет пен бақ қонғандардың.
Арсылдап, көрінгенмен байланысып,
Болдым деп тасқаны жоқ болғандардың.

Болғандар еш уақытта болдым демес,
Егер де болдым десе болған емес.
Бақыт бір әуедегі құс секілді,
Бұйрықсыз ешбіреуге қонған емес.

Сырлар көп жақсыларда айтпайтұғын,
Айтқаннан екі сөйлеп, қайтпайтұғын.
Бейне құс баласынша бақсаң-дағы,
Зат болмас нәсіліне тартпайтұғын.

Жүреді әркім ісін ұнайды деп,
Айтсаң ауыр көреді бұлай-ды деп.
Үріккен малша бетімен кете берер,
Сырттан біреу ойламай сынайды деп.

Ақымақтар сонымен-ақ шалқақтайды,
Жауырыңға қағып қойсаң жарайды деп.

Айтамын осындайды жөнсіз көріп,
Өз ісін жүргеннен соң мінсіз көріп.
Осыларға ақылымды түгесемін,
Дауасыз дерт секілді емсіз көріп.

Ашта жеген тамақты тоқта ұмытпа,
Ізгіден бұзық болып, бой суытпа.
Сауысқанша әр арқаны қанатқанша,
Жүрсеңші, жын соқты ма, бір қалыпта.

Сауысқан шоқығанмен тоқ болмайды,
Пендеге пенде берген жұқ болмайды.
Әуелде ағылы қылып жаратқан тау
Бұйрықсыз бір Алладан жоқ болмайды.

Ықыласы шын достардың зият нұрдан,
Болса да өкініш жоқ жаны құрбан.
Жалған дос нақ лампының шынысындай,
Дем тисе жарылуға әзір тұрған.

Пірадар, сақтаңындар жаман дастан,
Сырын біле қалсаңдар әуел бастан.
Етене, ішке кіріп, сыр алыспай,
Мұндайда, шамаң келсе, сыйла алыстан.

ҮШІНШІ НАЗЫМ

Жері жоқ жайылмаған біздің сөздің,
Белгілі жүйрігі едім Орта жүздің.
Шарықтап дүнияны еттік сайран,
Қалпына муафиқ боп әр мінездің.

Көңілдің қазығы жоқ байлайтұғын,
Ақырына сабыр керек ойлайтұғын.
Бүтіні қалыбынан өзгерсе де,
Тіл сөйлеп, көз қараудан тоймайтұғын.
Мәжілісті шаттықпенен қызықтырып,
Бұлбұлдай өтті заман сайрайтұғын.

Жігіттік желдендірер желдей қылып,
Кім көрді қызығыңды мендей қылып.
Ғұмырын кейбіреулер өткізіп жүр,
Көргенмен Ай шұғыласын түндей қылып.

Жігіттік, сенен тапқан олжам кәне,
Түспедің біздің қолға арзан ғана.
Шашып-төгіп, таратып орны-орнына,
Бұл күнде болып жүрміз құр жан ғана.

Бар ма еді мұндай болам деген ойда,
Жиналып жүруші еді бәрі бойда.
Аққумен аспандағы ән қосқандай,
Басатын ащы күйге дауыс қайда?

Аянбас болды күндер аңыз басқан,
Құрбының мәжілісте көңілін ашқан,
Созылып ән взводы кетуші еді
Түтіндей желсіз күні жоғары ұшқан.

Бір күнде тоты құсша сайрап жүрдік,
Қаз мойын, орақ басты жайлап жүрдік.
Бүгіліп, еш нәрседен қорғаламай,
Орынды әрбір жерден сайлап жүрдік.
Ойға алған әр топтың мақсұтынша,
Бірін қинап, біреуін сыйлап жүрдік.

Қарамай дос-дұшпанның аз-көбіне,
Нық белді тәуекелге байлап жүрдік.
Әурелік жөні осы деп кете бермей,
Сонда да екі жағын ойлап жүрдік.

Бұл күнде сөйлей берсем, сөз жетерлік,
Білгендер тағылым алар үлгі етерлік.
Кеңестің бұлағымен көзі ашылған,
Шұқанақты ағызып, көл етерлік.

Кемедей суда жүзген толқынданған,
Халқым бар ауырсынбай жүк көтерлік.
Тап басып тізсем сөзді бұрын-соңғы,
Иненің жасуындай жіп өтерлік.

Кеңесім ұлы дария шалқып жатқан,
Ләззат, мақсат табар дәмін татқан.
Қадағы қырыққа толып шыға бермес,
Сөз жинап салыстырсам әр халықтан.

Кетпейтін менің сөзім тым ерсі боп,
Қалып қып біреулер жүр тіленші боп.
Сонымен де атағымды білдірем деп,
Ертегіні кеңес қып, өлеңші боп.

Жал кетсе қадірі аспас мінсең жабы,
Бәйгеден келер жүйрік, келсе бабы.

Қағыссақ шешендермен шығар еді
Өлеңнің неше фасыл, неше бабы.

Біреуде жарты, біреуде білім бүтін,
Табарлық оңай емес сөздің кілтін.
Құр пәленше шешен-ақ дегенімен,
Қозғайтын кеңес қайда көңіл дертін?

Хабар бер жария етіп ішкі халден,
Аман-сау тұрған шақта бойда дәрмен.
Айтылған сөз жоғалмас бірден бірге,
Егер де тағдыр жетіп, болса пәрмен.

Тыңдаушылар естісін жырды тыңнан,
Нақыштап сөздеріңді өткіз сыннан.
Бұрыннан келе жатқан бар ғой нақыл,
«Жүзден жүйрік, шығады тұлпар мыңнан».

Бәрі де уақытында қалған тоқтап,
Көсіліп келіп жүрген неше шаңнан.
Тереңнен айналдырып кеңес баста,
Кетірмей қапалықпен көңілде арман.

Ажалға еш ылаж жоқ болса-дағы,
Өнерге Аппатондай дүние толған.
Орынсыз іске ұмтылмай, тарт аяғың,
Заман бұл арғымақтан мәстек озған.

Әй, Нұржан, сөз сөйледің жасындай-ақ,
Ілгері талпынғаның басымай-ақ.
Адасып, адасқанмен бір кеткен соң,
Бір топқа жүрсің басың қосылмай-ақ.

Көңілдің беріктігін, кілтін тауып,
Әуре боп жүрсің әлі аша алмай-ақ.
Ұмтылып, айтып мұрат, қол созғанмен,
Көз талды құба жоннан аса алмай-ақ.

Үйден мәжіліс, даладан ат кетпесін,
Мысқыламен, сырттан күліп жат кетпесін,
Пендеге пенде болып кемшілікпен,
Аһ ұрып, көңілінде дерт кетпесін.

Байлық алды – тірлікте жан сау болса,
Келіспес қанағатсыз жемсау болса.
Жас жетпей қартаясың қапаменен,
Қатының жаман, мінген атың қырсау болса,

Гүлетіп келіп қалдық елуге де,
Кез болды әр қалыпты білуге де.
Көңілдің бұрынғыдан зауқы сөніп,
Жалқауланып барамыз жүруге де.

Көрмесең сағынатын не достарды
Себепсіз қиын болды көруге де.

Дене, күш, басылмайтын һәм көңілдің
Айналғаны шығар-ау көмуге де.

Құр бұлқынып, тіл менен көзді жұмсап,
Жақындап жүрміз білем жеруге де.
Айналып бара жатыр қалыбымыз
Шаппақ түгіл зар болып желуге де.

Өзінің уақытынан асқаннан соң,
Жастыққа болмайды екен сенуге де.
Бетіңмен шауып келіп түсетұғын,
Үй де азайып барады енуге де.

Ала мен жетектедік құласын да,
Өтірік қатар жұмсап арасында.
Жігіттік Һауасымен сайран қылып,
Бітірдік анасы мен мынасын да.

Қызығың, жастық шіркін, қандай еді,
Өткен күн, ұмытылып қаласың да.
Бұрынғы қалып өзгеріп, тоқтаған соң,
Не болмас әр адамның санасыңда?
Осылай отырам деп ойлап па едім,
Саңдалып қатын-бала арасыңда?!

ТӨРТІНШІ НАЗЫМ

Келтірмес сөзді дұрыс жабыстырып,
Қояды ақ пен қараны алыстырып.
Ұлағатын кәміл біліп айырады
Зейінмен ақылдылар салыстырып.

Жүйрікпін дегендермен қатар сынап,
Егер де көрсе біреу жарыстырып,
Бір нүкте шетке шашау шығармастан,
Қоятын орын орнымен табыстырып.

Шырғыны жүргізуге ғылым керек,
Дахида зейініңді бөлу керек.

Мағыналы ұлағатпен тізіп қойып,
Байлауға сөзді қысқа білім керек.

Асылмен жасық қоссаң теңелмейді,
Не кетіп, ер басына не келмейді?
Қағазға көптен бері жазғам жоқ па,
Қаламым бұрынғыдай жөнелмейді.

Сенің де күйің түсіп, қызбай жүрсің,
Қапасын көңіліңнің бұзбай жүрсің.
Таңсық сөз тыңдап неше қалатұғын,
Кеңесті көптен бері жазбай жүрсің.

Бір кеңес бастасайшы таң қалғандай,
Өзіңді қыла бермей әлдеқандай.
Баяғы байтақ кеңес көрінбейді
Түбінде қапшығыңның қалмағандай.

Сөз жазып көрген жоқсың артық ойлап,
Хикаят болса тажал кілтін байлап.
Отыз бен жиырманың арасында
Бұлбұлдай шығушы еді үнің сайрап.
Бұл күнде ол заман жоқ талпынғанмен,
Барасың құр көңілді қаншама айдап.

Болмайды жылқы тарғыл, сиыр сары,
Кемиді уақыты асса гүл ажары.

Қарық боп бұлбұл менен қарға үйінде,
Дүнияға, ойлап тұрсақ, мысал бәрі.

Бір қымбат әр нәрсенің уақыты бар,
Зауық айтып, хошланатын ынтызары.
Дариға, баяғыда мұндай ма едім,
Бұл күнде қырықтан асып, болдым кәрі.

Болды ғой білмегенді білдірген күн,
Айдыннан сұқсыр таңдап ілдірген күн.
Үй толы мәжіліс болса базар қылып,
Бар еді, ах, дариға, күлдірген күн.

Әр түрлі таңсық сөздер жазар едім,
Көңілмен бар қапаны бұзар едім.
Мәжілісті тыңдап неше қалатұғын,
Құрбының бас қосқанда базары едім.

Сөзіме әркім жүрді құмарланып,
Сыр аштып әр лұғаттан хабарланып.
Қынап тозып, тот алған қылыштай-ақ
Барамыз бурыл тартып, шұбарланып.

Бұрынғы әр қалыпты тастап жүрміз,
Серік қып жалқаулықты қоштап жүрміз.
Қараны тастап, шұбарға қарғып мініп,
Боздың да құйрығынан ұстап жүрміз.

Танушы ем сөйлескенде сөз жапсарын,
Ретінен қалдырып жоқ тастарын.
Кешегі бір кездерде кетуші едім
Біреудің болдырып-ақ болмастарын.
Бұл күнде жалқауланып Нұржандар жүр,
Азайтып бірте-бірте жолдастарын.

Дүнияның көрдім зауқын серілікпен,
Не істеп, қалып еткем жоқ ірілікпен.
Орғытып оркиіктей бетімізбен,
Бұл халге жеткізді Алла тірілікпен.

Нұр хикмат көңілде болса кәміл,
Кешсең де қаупің болмас дариясын Ніл.
Беймағына сөз сөйлеп, аһ ұрғанмен,
Жан – тәнде, тән – саламат, ынсапқа кір.

Семірме Нұржан деген құр атаққа,
Қонғанмен пайда болмас әр бұтаққа.
Ешуақыт қор болмассын мінін айтып,
Ықылас, ниетіңді берсең Хаққа.

Желікбас әр уақытта бала болдың,
Пайдалы әрбір іске шала болдың.
Тілің у, сөзің зәһар, көңілің пасық,
Шағатын әркімдерді ара болдың.

Әй, Нұржан, бір сөз баста жетсе күшің,
Айналып жалқаулыққа барады ісің.
Кешегі бір кездерде болып едің
Төбең қыстау, әркімге жайлау төсің.

Көз жібер назар салып әр тарапқа,
Келгенін жастың қырыққа білемісің?
Денсаулық, жастық, қызық неше түрлі
Тұрғанда қолда тегіс сенемісің?

Гибратнама сөз баста, жетсе күшің,
Азырақ леп шығарып, босат ішін.
Нық тұтын не талапқа кіріссең де,
Ұстасаң қол, тістесең қалсын тісің.

Жағымды бола алмадың халыққа тегіс,
Басыңнан әурелікпен өткен әр іс.
Мастық, жастық, барлығы қабаттасып,
Бұрынғы бар ма есіңде өткен жүріс?

Әй, Нұржан, жігіт болдың елеңдеген,
Көңіліңді білемісің білем деген?
Бейшара, не заманнан кезің осы,
Басылып мысқал ғана төмендеген.

Күйіңе тер көтермес түсіп тұрсың,
Күз семірген жылқыдай көбеңдеген,

Баяғы өткен күндер ұмытылды,
Үй-үйдің арасында сүмеңдеген.

Әркімнің білімі өз шамасына,
Жүре-жүре түседі сабасына.
Басылса, екпін қалып, өзгереді
Бейне бір қайтқан судай шарасына.

Оқ аттық түсер жерін белгілемей,
Майданның біткен тозып даласына.
Шаңдатқан көл айнала көк бұқадай,
Көз салмас күндер болды танасына.

Жер тарпып, сыр берер ме кәрі тарлан
Сан шауып енер өнер додасына.
Шөлмек те қырық күн шайқап, бір күн сынар,
Толықсып, сыймай тұрған ханасына.

Қадірін білмей жүрміз тіршіліктің,
Жігітке пайдасы жоқ іріліктің.
Аяғын шеңгел қағып, қолаулатып,
Тоқтағаны орғып-орғып ор киіктің.

Мысал бар, шыбын өлмес ажал жетпей,
Пенде асығып тыпырлар уақыт күтпей.
Шарықта тізгін қолда тұрған шақта,
Арзандап баған, бастан бақыт кетпей.

Ашылып кетуші едің, болса күйің,
Таусылды сөз сөйлеумен баста миың.
Бел байла тәуекелге бір Алла деп,
Жолына Кербаланың тігіп үйін.

Аллаға сүйенсең сен, жина қамды,
Кім етті ырзық беріп бұл ғаламды?!
Қалайынша сақтады құдіретпен
Отынан Намрұдтың Ибраһимды?!

Хаққа құлсың тисе де төбең көкке,
Қадаусыз іс болар деп жүрме текке.
Ажал уақыты жетпесе сақтар Алла,
Төсіңді ашып шапсаң да зеңбірекке.

Мәдиге жеңілдік пен сабыр тиіс,
Төзімсіз зор ғаламат бек қиын іс.
Пірадар, кітапта бар, жадыңа алсаң,
Әл-сабыр, Мәфтах, Фарадж деген хадис.

БЕСІНШІ НАЗЫМ

Әй, Нұржан, биыл шықтың отыз беске,
Тәлім айт бұдан былай ізгі іске.
Білместен балалықтың әсерімен,
Тиянақты айтпадың қалып кешке.
Белден асып, қырға да шығып тұрсың,
Ғұмырың өтіп кеткен кірмес түске.

Қайтып тұр бұл уақытта көңіл біздің,
Әуре боп бөтен жаққа желдемеске.
Әркімнің көңілін аулап бұл шамаға
Сүйретіп алып келдім салып күшке.

Әй, Нұржан, бір сөз баста қылып сауық,
Желіктің әр нәрсеге көңілің ауып.
Мақтанба көңілінен шығардым деп,
Орын жоқ бұдан жүрген пайда тауып.

Ақирет, дүния қамын бірдей ойлап,
Ойыма кірмей кетті ешбір қауіп.
Біреуін бір Құдайға тапсырғаным,
Тоқталдық еркімізше шауып-шауып.

Келдім деп бұл шамаға белестеніп,
Көңілімнен кетпейді әлі елестеніп.
Атаққа ақымақ деген ұшырадым,
Әуре боп көрінгенге әуестеніп.

Шетін іс ойға түсіп, дал боламын,
Бойымды тер қысқандай сірестіріп.
Кейбірде атқа шыққан бекзаттармен
Жүрдім ғой жігіттікте шінестіріп.

Бәріміз көрген нәрсеге еттік үміт,
Ой мен күлкі иесі болып жігіт.
Өлшенер ізгі, жауыз әр амалда,
Тоқталып асылықтан, көңіл бекіп.
Жолына әһіл шарғи бас қоймадың,
Қаншама анаң марқұм қылмады үгіт.

Адамға ең әуелі керек ақыл,
Жүруде жоқ қасиет болып ғафіл.

.....

Бұрынғы муштахидтар айтқан нақыл.
Белгілі ниғматлардың қадірін біл,
Тарихат әһіліна болып дахыл.

Ақырындап ұйқыңды аш, оян, Нұржан,
Тілегің қабыл болмас, етсең фәғам.
Ешқашан сөз асылы болмас ғафіл,
Көңіліңді ықыласпен салсаң бұған.

Өткерген көп мехнатың зайғы кетер,
Біл мұны, пенде болсаң мойынсұнған.
Сыйынып бір Алланың рахматына,
Мансұқ қылып өткенді шығар ойдан.

.....

Текке өтті әурелікпен өмір зайғы,
Бұйырған парыздарды ада қылмай,
Болар ма жай жүрудің лайығы?

Біздерді әуес еткен әр түрлі ойға,
Келемін бірте-бірте айтып маңға.
Қадір қайтар күндерді раушан ойлап,
Отырсың рахмат оқып қауым жанға.

Азырақ өз жайымды сөз қылайын,
Біз жүрдік ғылаф іске болып дайын.
Ететін ибадатқа болып шұғыл,
Кір қалмас кірсең таңда зәредайын.
Пенденің тығырықта ақылы жетпес,
Бастамаса ізгілікке қадір етпес.

Арттырар етсе талап құрметтерін,
Керек қой ада қылмақ міндеттерін.
Пендеге ықыласпен жүрмек жақсы,
Атқарып парыз, уәжіп, сүннеттерін.
Сұрары екі дүниенің фақыры жаһан,
Қор қылмас, иншалла, үмбеттерін.

Шамадан һауаланып жүрмес кетіп,
Сөйлейміз шамадан тыс күнәні етіп.
Қалдырмаймыз фақырды язал жәләл,
Тәжілі нұрыңнан мақұрым етіп.

Мен пақыр да болмадым жастықпенен,
Жігіттікке асырланып мастықпенен.
Күнімді патшам ойлап, ғафу етсе,
Не арман егер өтсек хоштықпенен?!

Жын қонды ма уақытында тіл алдырмас,
Ұйтқылы бір адамсыз ел құралмас.
Қарауға барлығы бір адамзаттың,
Қиындық, жапа шекпей ер сыналмас.

Бұл дүния жеткізбейді қуғанменен,
Қуға да күнә болмас туғанменен.
Болғанын қарға сұңқар көрдіңіз бе,
Құр бекер сипаты ұқсап тұрғанменен?!

Қарақұс баулығанмен бүркіт болмас,
Қара су сапырғанмен іркіт болмас.
Ықыласы риядан болса егер,
Әсерсіз жалған досты ертіп болмас.

Тар жер, тайғақ кешуде жанын берген
Ер көңілін дүние үшін жыртып болмас.
Көрініп жәбір, жолдастыққа жарамайтын,
Міндетті жамандарға артып болмас.

Көгертпес жауғанменен тасқа жаңбыр,
Алланың бергеніне еткін шүкір.
Қалыптан асып, қылма күпірлікті,
Жігіттік һауасында болып мағрұр.

.....
Жаратты жанға жағып Раббым қадыр.

Әзелде Лаухул Махбуз тақтасында
Бұзылып өзгерілмес болған тағдыр.
Һәріне болашақтың Хақтан-дүр деп,
Не берсе, разы болып, еткін сабыр.

Жаратты төрт нәрседен тәнімізді,
Не болса, білер Алла халымызды.
Айлакер, ғафу-рахман, болса қатам,
Қауымында мұсылман жанымыз-ды.

Телміртіп бір нәмартқа айтпа мұқтаж,
Дүнияда қабыл ойлап, зарымызды.
Бұл күнде бұрынғыдай көңіл түзіп,
Құның кетіп, үзіп тұрмыз жалымызды.
Жастық пен жігіттікке һауаланып,
Тазалап жүре алмадық жолымызды.

Жақсының қатарына кіре алмадық,
Созам деп әр тарапқа қолымызды.
Бұлбұлға еліктеген қарғаға ұқсап,
Әуре боп, шайқап алдық тоғымызды.

Білгенге оңай емес менде нұсқа,
Кетпесін зайғы болып зиқым босқа.
Семіртіп құр терлікке, бір үлгісіз
Біз жүрміз әуре болып, ойлап қысқа.

Бағзы бір бұл күндегі адамдардың
Болады тілі бірге, көңілі басқа.
Біреулер бір сөз қылар іс табылса,
Сыпыртып жамандауға қандай ұста?

Ауызда тіл біреу деп жатқан жылан,
Тебіренсе шаттылықпен емес күмән.
Айырар балдан тегін таза қылып,
Ғибрат алсаң ізгі даналардан.

АЛТЫНШЫ НАЗЫМ

Дұшпанға ерегескен ар сақтама,
Жөнінен қорқып кетіп, тайсақтама.
Қаншама жүк артса да жан достарың,
Сынғанша бел омыртқаң қайқақтама.

Сүйікті, тәтті көңіл қайтпаса екен,
Достықтан ешкім басын тартпаса екен.
Бес күндік дүние үшін әуре болып,
Қиысып, бірін бірі сатпаса екен.

Еш ізің, құмда жүрсең, білінбесін,
Бір нәрсе дирһам, қатар ілінбесін.

Кілтсіз сандық секілді бекіт бекім,
Әр жерде төгіліп сырың, көрінбесін.

Ризығы Хаққа міндет пәндасының,
Рахаты, қайғысы ортақ жан досыңның.
Қысқа сөзді туралап айтпақ керек,
Адамның қасиеті жоқ жорғасының.

Бір ата, бір анадан туса он ұл,
Болмайды сыры бірдей Һәммасының.
Жарақат дос көңіліне салу қымбат,
Пайдасын ойлап қана бір басыңның.
Бұл күнде түгел болып сыр шықпайды,
Көбінің түбі тесік дорбасының.

Құласаң, сүйек сынар, биік таудан,
Шыға алмас асау тулап кілт-бұғаудан.
Жүрісін өрмекшідей тоқымалап,
Ғаһымсыз бір нәмартпен болса саудаң.

Муафиқ ақыл серік болмаса егер,
Не пайда күшке салған омыраудан?
Жігітке дүниеде не тіршілік,
Жолдасын егер тастап қашса жаудан?

Бір айтқан сөзде тұрмас болса түпсіз,
Дос ісі жөнге келмес халал ниетсіз.

Кейбіреу әдемілеп қозғалмайтын
Сөзбенен салып қояр кісен кілтсіз.

Жалған дос ықылассыз дос бола ма,
Уағдасы ер адамның бос бола ма?
Көңілінің санасы бар ақылды адам
Дегенге «сен білесің» мас бола ма?

Біріне бірі серік дүние ғой,
Қанатсыз ұшатұғын құс бола ма?
Жарақат тіл найзасы тисе мәгәр,
Қалыпта көңілі адамның қош бола ма?

Болады кейбіреудің ашуы тез,
Бағаны кемітеді мұндай мінез.
Дүниеде көрмей тұрған іс істейді,
Айтқанын екі етпей тұрсаң ілез.
Жалтырақ, түсі сары болғанымен,
Жүре ме бір бағаға алтын мен жез?

Алтынды алтын қылып сақтау қиын,
Күнәні ағартам деп ақтау қиын.
Бір ақымақ біліп алса болғанымен,
Мынауың қисық-ау деп тоқтау қиын.

Мысал көп келе жатқан баяғыдан,
Өнерлеп жібек шықпас жабағыдан.

Көп ойлап түлкілікті, кейбіреулер
Тұзаққа ілігеді аяғынан.

Жаманды жақынсынып, есепке алма,
Айырылып, туысқанды өсекке алма.
Жетем деп осыменен мұратыма,
Тұлпарды айырбастап, есекті алма.

Нематлы ғазиз ердің болса дұрыс,
Өзгертпей қалыбында, сөзге тұрыс.
Тілектің қасиеті кемігені,
Хилаплық уағадаңда болса бір іс.

ЖЕТІНШІ НАЗЫМ

Жүйріктің шығар тозаң тағасынан,
Асып сөз айтылмайды шамасынан.
Шапса да қара тасқа майырылмайды,
Сынса да алтын сабы сағасынан.

Асып іс жаман болмас болғанменен,
Тат тұрып, алтын азбас тұрғанменен.
Өткірдің бұрын шыққан қалмайды аты,
Шыбығынан сынғанмен кездік берен.
Не керек алтын тұғыр, лағыл сұңқар,
Қызығын көрсетпесе аққу ілген.

Мінуге әркім әуес есек десе,
Жаманның жаны құмар өсек десе.
Не керек кірмес қарғы, құмай тазы,
Қызығын алып бөрі көрсетпесе?

Жұртта жоқ бұрынғыдай ойын-күлкі,
Болмайды бозбаласыз елдің көркі.
Не керек томағалы қыран бүркіт,
Қызығын көрсетпесе алып түлкі?

Заман да жылдан-жылға болды бұзық,
Қор болды қайратты ерлер туған озық.
Не керек алтын сапты алмас қылыш,
Қынаптан көрмеген соң шауып қызық?!

Адамның құлқы айналды тегіс дауға,
Басыңды жай жүрсең де қоймас сауға.
Не керек толғамалы болат найза,
Қызығын көрмеген соң шаншып жауға?!

Тірі адам жүреді екен өлмеген соң,
Айтайын өлең қылып төзбеген соң.
Не керек түзу мылтықтың бірін құндап,
Қызығын, атып жауға, көрмеген соң?!

Жақсы емес адамшылық білгізбесе,
Қамын жеп, жұртқа пайда тигізбесе.
Жігіттің жеке құрған сәулеті жоқ,
Соңынан құрбы-құрдас ергізбесе.

Толқындап ақыл, үлгі айту қата,
Пайдасын білімінің көргізбесе.

Нақ ісін әулиелер майырмаса,
Көңілді емтихан қып айырмаса,
Не керек ишанмын деп ат көтеру,
Мәреде жамандықтан қайырмаса?

Байыса жан танымас жаман жатша,
Кішік бол, менменсінбей, болсаң патша.
Не керек білемін деп артық сөйлеу,
Айналып қу далаға шапқан атша?

Міндетін артпас пенде Хақтың көрген,
Бұйрықсыз бар ма адам дәурен сүрген.
Не керек құр бектіктің бет алдына,
Нөкерің болмаған соң соңына ерген?

Жеткізбес өткен өмір қусаң-дағы,
Тазармас нәсілі харам жусаң-дағы.
Не керек уәдесіз болғаннан соң,
Атақты қандай заттан тусаң-дағы?

Бұлжытпас мәртебеңді Хақ бермесе,
Жәннат сол – жұрт сөзіңнен жиренбесе.
Әманда қадір тұтып, құрметтегін,
Жақсылық қылғаныңды еш білмесе.

Не керек көршімін деп құр тіл айту,
Соңынан қара болып бір ермесе?

Жұртыңа болып қорған, тіле есендік,
Алдына түсіп мұқтаж, қыл көсемдік.
Құлақ сап халқың тағылым алмаған соң,
Не керек басты ауыртқан құр шешендік?

Кейбіреудің ойларын біле алмаған,
Емтихан айтып, көңілі таңылмаған.
Не керек сырттан білмей, мадақтамақ,
Кісіні сырлас болып сыналмаған?

Жігітті өнері жоқ іске алмаса,
Жерлерде екіталай шамаласа,
Не керек сәуегейлік ат көтеріп,
Тіршілік үйде, түзде қамаласа?

Дәулетке пенде мұқтаж молықпаса,
Ақылға адамшылық толықпаса.
Не керек ұсталық пен шеберлік те,
Ақибат қайратыңа жолықпаса?
Нәпақан қиянатпен артылмайды,
Алладан тілеп, Хақтан қорықпаса.

Өлшеулі нәжат керек әуел бастан,
Мәрғаблы әуес дәулет ықыластан.

Не керек амалсыздан қойған хакім,
Риямин болар қатты қара тастан.

Сатады әділдігін бес тиынға,
Құнсыздық не болады мұнан асқан?
Қадірлі болмас адам, пұл бермесе,
Саудагер сақал сипап, мұртын басқан.

Ер болмас атасы ту ұстамаған,
Би болмас халқы сөзін қоштамаған.
Баян қылып кейбір ел, жолдас құрып,
Ауылымды жырлар болса тастамаған.
Не керек ерлігі жоқ жалған жолдас,
Өзіңнен бұрын қайрат бастамаған?

Өсекші ел арасын шабыстырған,
Нанар сөз бұрын ойлап салыстырған,
Азғырып, дауласатын жан бар ма деп,
Қыдырып, атқа мініп, қағыстырған.
Не керек мұндай адам қасиетсіз,
Шайтанға адамдығын ауыстырған?

Сыйласып иран-бақта жүрсеңіз де,
Қадірін бір-біріңнің білсеңіз де,
Белгісі жақындықтың, құрметі деп,
Сағынып, ықыласпен көрсеңіз де,
Не керек жаман туған құр ағайын,
Басыңа септігі жоқ іс түскенде?

Құдая, басқа берме қоршылықты,
Жаңылтпа біз пендеңе құлшылықты.
Біреудің малын бағып көре алмаған,
Күнәнің ең ауыры – күншілдік-ті.

Ағайын алалықтан бақ кетірет,
Бұзықтар ойламаған біршілікті.
Бұзықтық, фітнәлікке әуреленіп,
Қылады жоққа хисап тіршілікті.

Басыңның сауыңда бер садақасын,
Ұшады алса бүркіт томағасын.
Не керек құр жігіттік жалмаңдаған,
Әр жайдан ала алмаса сыбағасын?
Көз көріп, қусаң-дағы жете алмассың,
Бақшасы қызыл гүлдің қурағасын.

Асынсаң алмас қылыш – белдің көркі,
Ер жігіт жауға қорған – елдің көркі.
Жарасты әрбір нәрсе өз сәнімен,
Аққу-қаз – айдын, шалқар көлдің көркі.
Гүл, шешек, орман өсіп желкілдеген,
Биік шың, асқар төбе – жердің көркі.
Ағайын, перзент, жары болса жақсы,
Осымен табылады ердің көркі.
Зор шайқы ғалым болса халық ішінде,
Тағылым алып, болады діннің көркі.

Уағыз тыңдап, Алланы жадына алған
Салауат һәмд сана – тілдің көркі.

Таппайды жігіт өнер жатқанменен,
Тырысып, болмас іске қатқанменен,
Құралсыз ешбір нәрсе жүрмес жөнге,
Тиер ме оқсыз мылтық атқанменен?

Пілден басқа жан иесі көтере алмас
Қалыптан артық жүкті артқанменен.
Өлшеулі әр нәрсенің дұшпандығы,
Бүрге жара салар ма шаққанменен?

Нәмартқа мұрынды Құдай қор қылмасын,
Алмасты не кеседі шапқанменен?
..... босқа қою бір шілтесіз,
Қара үзіп, тайдан озып шыққанменен.

Қылсаңыз мына зәра қаттылықты,
Тастардан дем шығар ма қысқанменен?
Бұл күнде не жақсылар күнелтіп жүр,
Аяғын ептеп қана басқанменен.
Күлді төгіп, балды зәһар еткендер көп,
Ынсапсыз ауызды зор ашқанменен.

СЕГІЗІНШІ НАЗЫМ

Әй, көңілім, сабыр ойла,
Әрбір істің артын ойла.
Өткен іске өкінгенмен,
Ешбір пайда табылмас.

Қаламымды қолға алып,
Іштегі дертті қозғалтып,
Бір ғибрат сөз бастайын,
Жатудан пайда табылмас.

Сөзден түйін байлайтұғын,
Сандуғашша сайрайтұғын,

Мысалы артта қалатұғын,
Үлгілі шешен табылмас.

Білекті найза қолға ұстаған,
Неше мың сан қол бастаған,
Жұртына қорған болатұғын,
Ондай ерлер табылмас.

Жұртына пайда тигізетін,
Нөкерін сайлап ергізетін,
Қара қылды қақ жарып,
Ғаділдігін білгізетін,
Ондай жігіт табылмас!

Неше түскен жарысқа,
Дабысы кеткен алысқа,
Қиядан шауып шығатын,
Елге келген намысқа,
Мұндай ұлан табылмас!

Топқа салса белгілі,
Қисық жерде ерлігі
Жетіп тұрған ер аз ғой,
Жұртына тегіс тірлігі.
Іздесек те табылмас!

Бір ауызға қараған,
Сөзі бір жерден тараған,

Бір адамды басшы қып
Жүрген халық табылмас.

Құлақ естіп, көз көрген,
Шыға бермес көп жерден,
Өзіңнен бұрын ұмтылып,
Өлімді жерде бас берген,
Қымбатты жолдас табылмас!

Ақылға дария сөз кені,
Дүнияға мәшһүр білгені,
Дұға тиіп, бақ қонған,
Әдеп пен үлгі – жүргені,
Некен-саяқ болмаса,
Бұрынғы баба қалыбы
Бұл заманда табылмас!

Шалғыны тұрған желкілдеп,
Арқаның шалқар көлдері-ай!
Жағалай келіп қонатын
Сауық салып елдері-ай!
Қызығың енді табылмас!

Емізікті қара сабаны
Күрсілдетіп пістірген,
Әріпті сары сахармен
Сапырып қымыз іштірген,

Желкілдеген көк шалғын,
Тай-құнанды өстірген,
Қайғысыз өскен қызықпен
Қатын-бала ес білген,
Тамаша заман табылмас!

Алаш еді ұранымыз,
Дін-ислам құранымыз,
Дүния-ақирет жайынан
Қолда жоқ еш құралымыз.
Атақоныс кетті қолдан,
Бұған бар ма қыларымыз?!
Бір штаннан басқаға
Болмады ғой құмарымыз.
Қайғырған пенде табылмас!

Бастан сөзді асырмаймыз,
Ұйқыдан көзді аша алмаймыз.
Бишара Алаш баласы,
Өнерлі халыққа қосылмаймыз.
Өлсек-тағы қауіп етіп,
Еш нәрседен қысылмаймыз.
Оянған пенде табылмас!

Жанына өлшеп балаған,
Бес Қыпшаққа қараған
Ұй, Тоғызақ, Әйет пен
Орман, ағаш, неше көл

Тобылменен арада
Жұртты жаман болдырды,
Ит абалап қабаған.
Қара қазан, сар баланың
Бір адам жоқ бұл жұртта
Қамын ойлап жылаған.
«Барар жер, басар тауым жоқ»,
Деген мақал кез болды,
Бір қауызға қамаған,
Кеңшілік заман табылмас!

Алашты алды, жерді алды,
Енді алмаған нең қалды?
Бұрынғы хан, би болғандар
Наград, шенге алданды.
Бұл күнде білем дегендер
Штатпенен болған-ды.
Фәтуа жоқ, бірлік жоқ,
Бірлік болмай тірлік жоқ,
Ойламай қазақ қалған-ды.

Әл-фара қиқу құйтырқы,
Дүние жүзі саралы.
Жайлау, қыстау, жерді алып,
Көңілді қылды жаралы.
Ұйықтама, оян, Алашым!
Қолыңда жоқ заманның
Амал қылар құралы.

Құйрық, қанат кесілді,
Қайтып бізге келер деп,
Ойламаңдар әрқалай,
Менімен тұрса жарады.
Орындалған бір іс жоқ,
Көп шығар бізге бұл әлі.

ТОҒЫЗЫНШЫ НАЗЫМ

Иллаһи, ия-карими, пәруардігер,
Нұржан жүр рахматыңа болып ділгер.
Қөпшілікке қайрат беріп ықыласың,
Қозғалтып іште дертін, илияткер.

Ойланып өз бетіммен жеңдім деме,
Талапқа жеткізуге Хақ міндеткер.
Тілеп және асығып, артын күтпей,
Құдіретке қарсылық қып, қылама іңкәр.
Сүйеніп бір өзіңе, тұр қасарысып,
Егер де мұрат таппақ болса дәркәр.

Беріңіз шын талапқа көңіліңізді,
Аудармай бөтен жаққа көзіңізді.
Хадисте хақ расул көрсетіп тұр
Мән-мәде, уағада деген сөзді.

Бұйрықсыз қара шыбын қақпас қанат,
Жеткізер бүтіндікке етсең ғадат.
Қаншама оңайсынып, ұмтылғанмен,
Еш пенде жыға жықпай таппас мұрат.

Абзалы, мехнат шегіп, рақат тапқан,
Тірлікте лайық емес қарап жатқан.
Жеткізулік мақсатқа бір өзіңнен,
Ықыласпен тілесен Жаппар хақтан.

Жоқ іске тауыспайық бойдан күшті,
Сындырып бұйырғандар кірер тісті.
Бел байлап тәуекелге шықсаң егер,
Тапсырып бір Аллаға ілгергі істі.

Хикметтің хақ жолына асықпадым,
Адаммын, өтірік күлу жоқ ғадатым.
Іздеген мұратыма жеткізе көр,
Қайырлы бұйыртып, Алла, оң сағатын.

Сияқты бәрі қызық өткен күнім,
Ендігі үмітім зор, көп тілегім.

Хаупім жоқ тіршілікте еш нәрседен,
Нық болса көңілімде тәуекелім.

Тәуекел ер жігітке болса жолдас,
Болса да дұшпан сансыз, еш қиналмас.
Жасыққа айырбастап сатқанменен,
Түбінде асыл қанжар жерде қалмас.

Ықылассыз жүре берер тіліменен,
Көп пайда шығара алмас білімменен.
Болмаса өзі жәрдем бір Алланың,
Сақтамас жанды ешкім де ебіменен.

Әуес етіп құр атаққа таңылғанша,
Туралап жамылғанша.
Сыр бермей дос-дұшпанға шоқытып өт,
Қансырап қашан барып жығылғанша.

Қыранды қолмен ұстап тұрармысың,
Хақ нәсіп етпегенді қылармысың?
Қаншама бойың балқып, сақтанғанмен,
Нақ тағдыр жеткен күні қалар ісің.

Аллаға шын сүйетін қыл ерлікті,
Жігітке бос ұстаулық бекерлік-ті.
Өмірің аз ба, көп пе, уақытша,
Сескенбей, шалқытып өт тірілікті.

Бұрынғы балалықтың бекерлігін
Тоқталып, жаңа-жаңа ойлап жүрмін.
Қысылсам, сүйенетін кімім бар деп,
Кемітпей тірлігімді қайрап жүрмін.

Жөнімен әркім тоқтар растарға,
Қылмаңдар айтып еңбек болмастарға.
Мысалы әрбір істің осы кәбің,
Бұтақсыз құс қонар ма ағаштарға?!

Әр істің ақырында сабыр жақсы,
Пайдасыз көп малдыдан қадір жақсы.
Іс істеп, бір атағың шықпаса егер,
Құр тірі жүргеннен де қабір жақсы.

Дұшпан аз, достарыңның көбі жақсы,
Біреудің сөзі, біреудің өзі жақсы.
Болар деп құр ұятты кетіргенше,
Өлімнен басқа істің тезі жақсы.

Ойланып, жиналмасам не етер едім,
Арманмен дүниядан өтер едім.
Тәмсілмен әрбір түрлі қайрат беріп,
Әншейін көңілімді көтеремін.

Алғыр құс, жүйрік ат пен төзімділік,
Қадірін білген жігіт болады ынтық.

Бірі болып, біреуі болмай жүрер,
Әйтеуір, қанша айтқанда, тәлім артық.

Қызығын дүниенің көрген жақсы,
Басыңда тұрған шақта ықтиярлық,
Біреумен мұратыма жеттім демей,
Сүйенгін тәуекелге мұсылмандық.
Әй, Нұржан, әшкере айтып, халқыңа жай,
Сырды ішке жарамайды жасырғандық.

Істейді әркім өзі өз жұмысын,
Жарамас бір талапсыз бұл тұрысың?
Амал айт уақытыңда лайықты,
Айтарсың ілгерірекке болса ырысың.

Жетсін деп шын ықыласым Хаққа сыйын,
Емес қой қатарыңнан кім құрысын.
Бір тұяқ тастап кетпей жүрген жерге,
Көрінер лайықсыз бұл жүрісің.

Нұржаннан бес-алты ауыз қалсын нұсқа,
Жазайын түсіндіріп сөзді қысқа.
Жіберген жанды-жансыз қуат беріп,
Пайғамбарға қылды тағат бір құмырсқа.

Арасын жер мен көктің тегіс жайлап,
Хүкім етті күнбатыс пен күншығысқа.

Құдайым берді сонда дәрежені,
Тіл алдырды жын-пері, ұшқан құсқа.

Жүрмеді оныменен еш әмірі
Тағдырын бір Құданың болдырмасқа.
Бір зәулім төбең көкке тисе-дағы,
Патша бол, бай бол, жалғыз өсиет ұста!

Ендігі бақ бітер ме мұнан артық,
Сонымен өзгермеді ғұмыр артып.
Құлмын деп, қожа бар деп, басты сақтап,
Бәрінен жүрген абзал аяқ тартып.

Дұрыс қыл ықыласты түзулікке,
Кірлетіп, таңба салма жігіттікке.
Көңілді жоғарылатып, тасар ма екен,
Көзіңді назар ойлап, сал биікке!

Жәйіті жақсылардың жақсы болған,
Салады өзін қайта төмендікке.
Табанды бір орынға тоқтатпассың,
Егер де қоя берсең көңілді ерікке.

«Қожаның қожасы бар» деген нақыл,
Болдым деп тәуір жігіт сын демек пе?

Мен өзім бәрін-дағы білдім деулік
Келіспес Хақ қасында пенделікке.

Кішік боп, ұят сақтап, бойың бақсаң,
Сонымен қосыларсың тәуірлікке.
Нұржан, Нұржан дегенмен әуреленіп,
Пайдасыз атақты ұстап қалдым текке.

Жаныған бір болмайды қайрауменен,
Жасық болат бола алмас зорлауменен.
Сандуғаш, бұлбұлдардың бөтен құстан
Бағасы, құрметі артық сайрауменен.

Кейбіреу топқа салмай, іште өткізер
Нықсытып қаншық өзін байлауменен.
Қарғитын тіке жардан заман кетті,
Жүремін ептеп қана сыйлауменен.

Жыл ұлу, отыз тоғыз, биыл жылқы,
Аға-інісіз атадан тудым жалқы.
Бұдан былай не боларын Алла білер,
Бұрын болған жоқ еді көңілім олқы.

Ұлан күрес, мәжіліс, сауықтықпен,
Нұржанның біразырақ шықты даңқы.
Ақайыл ақ қаптал боп, түс өзгеріп,
Кеміп тұр бұрынғыдан базар нарқы.

Қандай қымбат нәрседен баға кеміп,
Саф алтын бұл уақытта бақыр болды.
Шешеннен тіл байланып, сақау озып,
Қырымнан көрген қырағы соқыр болды.

ӨЛЕҢДЕР, ТОЛҒАУЛАР,
ҒАЗАЛДАР, ТЕРМЕЛЕР

БАЯҒЫ ЕРЛЕР ҚАЙДА?

Әй, Нұржан, қаламыңды қолыңа алшы,
Тоттанып, кіршік басқан көңілді аршы.
Елу үш жасқа келдің, кәрі тарлан,
Қимылда, қалған жоқ па бірер тамшы?

Тозаңы отарбаның түтіндейді,
Жүйріктей шабатұғын тимей қамшы.
Құнан жоқ бәйгі әперер тайдан озып,
Сен-дағы алды-артыңа қарасаңшы.

Әр түрлі тілек-мақсат бар болған соң,
Көңілде сайран етер хал болған соң,

Саудасын жігіттіктің босқа өткізбе,
Күркілдеп отырарсың шал болған соң.

Еш әсер таба алмассың қарманған соң,
Көңіліңді кіршік басып, шаң болған соң,
Талабым халыққа ғибрат таратпақта,
Ойда фаһім, тілде сөз бар болған соң.

Қуған да Аллалайды, қашқан-дағы,
Белгілі әр адамның баспалдағы.
Халінше ырзық іздеп, күн көріп жүр,
Жан иесі құрт-құмырсқа, тышқан-дағы.

Жайған торға іліккенін білмей қалар
Ақиық қыран құстар аспандағы.
Солардың қатарында халіміз бар,
Мақтанарлық не жай бар достан-дағы.

Қолға алдып пайдаланар, не айтарлық,
Белгілі үлгі бар ма ұстар-дағы.
Әуелден бойға сіңген арсыздықты
Қалып жоқ жиіркеніп тастар тағы.

Көңілде болса сана нық ұстарлық,
Артығы артты мықтап қысқан-дағы.
Кәнеки, ұра беріп тапқанымыз
Жүйрік мініп, сұлуды құшқандағы.

Кең құрсақ билер қайда сөз бастайтын,
Баяғы ерлер қайда қол бастайтын?
Ел күйігін, халық намысын жібермейтін
Ақылмен адам қайда ел ұстайтын?

Дәріс айтып, шәкірт жиып уағыздатқан,
Шарғилы ғалым қайда дінді ұстайтын?
Үлгілі тақтақ, шешен жүйріктер жоқ,
Адасқан сөз ия кеміс мінді ұстайтын.
Атақты шынжыр балақ хандар қайда,
Өзіне лайықты теңді ұстайтын?

Қалтақтаған ұшпалы заман болды,
Қайдағы бір нәсіліз құлды ұстайтын.
Атақтарын зорайтып мәнісі жоқ,
Бақыстарға ұқсадық жынды ұстайтын.

Ер жігіт дүнианы көргені артық,
Жалғанда не бар-жоғын білгені артық.
Түскендей аспан жерге іс болса да,
Бел байлап, «Тәуекел!» деп төзгені артық.

Кедейлік, атың жаман, түсің суық,
Дәулетке жете алмайды пенде қуып.
Ер жігіт тоны келте, қолы қысқа,
Қажып жүр кейбіреулер әлі құрып.

Үйіңе құрбың келсе қонақ болып,
Кеңесіп отырасың ойнап-күліп,
Беруге қонақасың болмай қалса,
Ылажсыз отырасың дымың құрып.

Болар іс болмай қалмас бекінгенмен,
Пайда жоқ өткен іске өкінгенмен.
Қимасаң қайтер дейсің, жасың жетті,
Жар құламас бір лақ секіргенмен.

Бірі де көңілімде жоқ білгенімнің,
Жастықта сайран салып жүргенімнің.
Дақ түспей қалмаушы еді, аһ, дариға,
Бүркіттей түскен жері шеңгелімнің.

Қызығы өткен күннің болды қандай,
Құлаш жайып сілтедік қолды қандай.
Бет қайтпай, жігіттікте сайран қылып,
Көңіліміз һауасына толды қандай.

Жат елді бетімізбен жаркешу қып,
Әр жерден қиып жүрдік жолды қандай?
Керекті дүниенің нашасына
Әр топтан жиып жүрдік жынды қандай.

Бейне бір екпініміз болып жүрді
Темір үй, болат кілтті сындырғандай.

Бас қоссақ құрбы-құрдас, шаттанушы ек,
Керекті бір пайдалы іс тындырғандай.
Жастық өтіп, әртүрлі қызық кеміп,
Біз болдық барлық жынды алдырғандай.

Дүния болып кетті тарылғандай,
Бұрынғы дәурен бастан арылғандай.
Он-он бес жігіт ертіп, сайран қылған,
Боламын ол күндерді сағынғандай.

Замандаспен сағынып зауық етуші ек,
Адасып, жаңа жүріп табылғандай.
Бар сырды ақтарушы ек бастан-аяқ,
Бейне бір піскен қауын жарылғандай.

Айырылып тарқағанда қалушы едік,
Неше күн, айлар жүріп сабылғандай.
Өткен күн қайтып келмес, ах, дариға,
Ол күнде бір біріне қадір қандай?

Біз шөктік бұл уақытта нардай болып,
Жүруші ек көңіл шіркін дардай болып.
Құрбының арасында рия жоқ,
Ләззат, тәттілігі балдай болып.

Бұл күнде бетке күліп, сырттан дұшпан,
Бір жүрген замандасың қандай болып.

Күндік жерден жүреді атой беріп,
Көңілінде бір кінәсі бардай болып.

Есебіңе келмесе есепке алмас,
Жорғалап жүрсең-дағы құрдай болып.
Алдау, жеу, бір біріне тағаты жоқ,
Заманның қалпы кетті мұндай болып.
Бұрынғы ата-баба қалыбынан
Таза жүрміз бұл күнде жұрдай болып.

Дүнияда кейбіреулер бай болып жүр,
Көңілі рахатпенен жай болып жүр.
Бағзының көзі көріп, қолы жетпей,
Қасірет дариясында лай болып жүр.

Әртүрлі халық ішінде күй болып жүр,
Ғұмырында көрмеген сый көріп жүр.
Қайырма жаға бай менен жарлы тегіс,
Жігіттер тырна қатар би болып жүр.

Бұл күнде жақсы-жаман бір болып жүр,
Лайықсыз, ұнамаған түр болып жүр.
Болғандарға еліктеп кейбіреулер,
Малынып қара суға, тер болып жүр.

Жақсылықты жамандық жағалап жүр,
Күшейіп күннен-күнге, ағалап жүр.

Бұрын естіп тез біреу сөйлегеннен,
Оны да бір хикметке бағалап жүр.

Білмегенін кейбіреу білмей де жүр,
Алды-артында не барын көрмей де жүр.
Мекіреніп, құр шіреніп тасса-дағы,
Сонымен кісілікке кірмей де жүр.

Кейбіреу өз ойымен тасып та жүр,
Көңілімен қатарынан асып та жүр.
Осының дұрыс жөнін келтіре алмай,
Арттарын жоқ орында ашып та жүр.

Бұл күнде қолы кей ер қысқарып жүр,
Соғысып, дүниемен қасқарып жүр.
Малға сенбей, түгелге сүйенгендер
Әр түрлі жұмыстарын басқарып жүр.

Біреу төмен, біреулер қыр асып жүр,
Шама білген шамаға қарасып жүр.
Өзімен жұмысы жоқ кейбіреулер
Атаның атағымен адасып жүр.

Кейбіреу өз бетімен жүріп те жүр,
Дүниенің әрбір ісін көріп те жүр.
Сексенде сегіз байлық, сегіз жарлық,
Мысалы, кетіп те жүр, келіп те жүр.

Опасыз қалыптарын білмей де жүр,
Көңілі соқыр фәйімсіз көрмей де жүр.
Дерт болса көңілінде, дәрмен керек,
Дәрменсіз ешбір қайрат келмей де жүр.

Дәрменді, мал біткендер ұрлап та жүр,
Өзгелер бір Алласын барлап та жүр.
Еш істі ретіне келтіре алмай,
Кей ерлер дүние үшін сорлап та жүр.

Әр қалып күшті де жүр, талған да жүр,
Адасып қатарынан қалған да жүр.
Көңілі жеткен іске қолы жетпей,
Дарига, кейбіреулер арманда жүр.

Келгендер ісі орнына мақтанып жүр,
Бұл күнде білім, өнер шақталып жүр.
Шаң жұтқан күдірейісіп не саңлақтар,
Межелі жерге жетпей тоқталып жүр.

Өлшеуі дүниенің ақылда жүр,
Дұрыстық рақым, шафқат, мақұлда жүр.
Бақ-дәулет бітсе басқа, көре алмаған
Күншілдік бұл уақытта жақында жүр.

Ғұлама неше түрлі шешендер жүр,
Алды-артын ойламаған есерлер жүр.

Шырмалып әрбір түрлі кемшілікпен,
Кіндіктен арқандалып нешеулер жүр.

Осылай бір қатарда Нұржан да жүр,
Түзелмей әлі күнге бір жан да жүр.
Дүнияның еш қалыбын ажырата алмай,
Бұл күнде біраз қысаң мырзаң да жүр.

Жастықта әркім үміт етіп еді,
Бағамыз бұл уақытта арзанда жүр.
Жауһарды сақтайтұғын орны болмай,
Мәз болмай тірілікте қор жан да жүр.

Көңіліміз баяғы бір қалыпта жүр,
Семіріп, бірде шаршап, арып та жүр.
Қан жирен бозға айналып, тарлан тартып,
Жорғасын бұрынғыдан танып та жүр.

Қырандар күндік жерден көздеп ұшқан
Жұлынып қанат-құйрығы, талып та жүр.
Ғажайып дүнияның әрбір ісі,
Біреу төмен, кейбіреу жарып та жүр.

Қасірет, біреу күні – қараңғылық,
Бағзылар сайран етіп жарықта жүр.
Ешкімнің қалжың сөзін біле алмаймыз,
Тіршілікте семіз бен арық та жүр.

Кейбіреу ұстағаннан айырылмай жүр,
Көңілі нық, еш нәрсеге қайырылмай жүр.
Шын жауһар болат қылыш болмайды екен,
Шапқанмен қия тасқа майырылмай жүр.

Кейбіреу әрбір іске жарап та жүр,
Бел буып тәуекелге талап та жүр.
Өзінің ұшып-қонар жерін көздеп,
Атырапқа қыран құсша қарап та жүр.
Қарауға ешбір бейне мін тақтырмай,
Хандарға қара басын балап та жүр.

Жақсы ата жаман ұлға сор болып жүр,
Атам пәлен еді деп қор болып жүр.
Бір адасып алған соң жөн табар ма,
Тайғанақ, шығар жері қыр болып жүр.

Адамда ақыл кеміп, амалы жүр,
Жылқыда жүйрік кеміп, шабаны жүр.
Бұрынғы, халық сөзіне тоқтайтұғын,
Үлгілі тақтақ шешен шамалы жүр.

Адамның бағзылары билікте жүр,
Қасиет бұл күндегі бірлікте жүр.
Жемін жеп, иесіне бәйгі әпермей,
Шарасыз қу қанжыға жүйрік те жүр.

Билігің өзіңде емес, иеде жүр,
Ақылың болса, Хақтан тіле де жүр.
Зор болсаң әуейленбе зор болдым деп,
Жылдан құр бойға сеніп түйе де жүр.

Дүния ақиретін ойлап та жүр,
Кейбіреу күннен күнге бойлап та жүр.
Құлан орға жығылған жерін көздеп,
Құрбақа құлағында ойнап та жүр.

Біреу тойып, біреу тоңып секіріп жүр,
Біреу бардың берекесін кетіріп жүр.
Ғафылын дүнияның білгеннен соң,
Жақсылар өткен іске өкініп жүр.

Бұл күнде бірін бірі алдасып жүр,
Әдеп жоқ, кіші үлкенге жармасып жүр.
Ойлаған ой-мақсаты болмағанның
Рахаты мехнатымен алмасып жүр.

Адамзат Алла берген нәсіпте жүр,
Біреу төмен, біреуі асып та жүр.
Мұрады болғандар бар, болмаған бар,
Әр түрлі әрқайсысы кәсіпте жүр.

Сайратқан қызыл тілді ақындар жүр,
Халыққа үлгі болған нақылдар жүр.

Ер күтіп, дүниесін орындаған,
Биәдеп істемеген қатындар жүр.

Кей әйел ұят-арын кетіріп жүр,
Күлкімен әр орынға жетіліп жүр.
Кей әйел кейбір күнде, еркек болсын,
Сауабы аз, обал жағын бітіріп жүр.

Бұлт шығып, жаңбыр жаумай, жерді алдап жүр,
Әйелдің айлакері ерді алдап жүр,
Басына сәлде салып, таяқ ұстап,
Риямин надан сопы елді алдап жүр.

Шарғиға жанаспайды еткен ісі,
Мүрит боп қол тапсырған пірді алдап жүр.
Тамыр ұстап, шипа беріп, бақсы болып,
Әуре боп кейбіреулер құр зарлап жүр.

Шайтанның сиқырына алданып жүр,
Халыққа деген атақты малданып жүр.
Көз жұмып, мүләйімсіп, таспих тартып,
Риямин кейбіреулер сандалып жүр.

Ғибадат жағар Хаққа талқыменен,
Адасқан бірге адасып халқыменен,
Жүрсе несі кетеді бишараның,
Әуелде пір тапсырған қалпыменен.

Сөйлеп кетсем түсемін арғы сөзге,
Түсініп ұстамайтын зайғы сөзге.
Осы жерден тоқтатпасам тәмам айтып,
Кіріп кетіп барамын қайғы сөзге.

Біздің сөз әр тарапқа жүр шашылып,
Нұржан да бұрынғыдан тұр басылып.
Бір кетсе тоқтамайтын жүйрік едім,
Көңілімнің сандығының кілті ашылып.

Бұл күнде айналамыз тор болып жүр,
Ойласақ түйеден қой зор болып жүр.
Бар еді әрбір түрлі ғазалдарым,
Ұстаусыз есіл сөзім қор болып жүр.

Құр жерге кем дүниеге от жандырса да,
Болмасты ерікке қоймай болдырса да,
Тағдырсыз қанша айтқанмен болмайды еш,
Сөзбенен құсты жерге қондырса да.

Бұйрықсыз болмас мақсұт ойлап тұрған,
Дариядай болса ақылың қайнап тұрған,
Бұл күнде сақаулардың хисабында,
Бұлбұлдай не шешендер сайрап тұрған.

Баға кем қандай білгір болсаң-дағы,
Тағылым әрбір істен алсаң-дағы,

Неше бап артыңыздан сөз жүргізер,
Білімнің Аплатондай болса-дағы.
Мініңді таудай қылып тізер жіпке,
Бой бағып, текке қарап тұрсаң-дағы.
Қиын-ақ абырой артып, халыққа жағу,
Қызмет төбеңменен қылсаң-дағы.
Жалыну, сатынумен күн өткізген,
Әуре боп бұл күнгі жан сарсаңдағы.

ЕР ҚАДІРІН ТАР ОРЫНДА БІЛЕРСІҢ

Мәрт жігітпен жолдас болсаң, күлерсің,
Әрбір түрлі тамашаны көрерсің.
Кеңшілікте мен жаман деп кім айтар,
Ер қадірін тар орында білерсің.

Жігіт адам ілінеді өсекке,
Ақты шешер пәлен-түген десек те.
Кем ақылдың әр нәрсесі кем болар,
Күміс тұрман жарасар ма есекке?

Құс баласы Қырымнан көздеп қарайды,
Өлмесеңдер көрерсіңдер талайды.
Сол сықылды жамандардың пиғылы,
Күшім десең, ит өзіңді жалайды.

Сол сықылды жамандардың істері,
Кекигенмен киіз болар тістері.
Ықыласпен еш адамға дос болмас,
Тілі жұмсақ, қатып тұрар іштері.

Кейбір бекзат топтан торай шалдырмас,
Кейбір жігіт адам көңілін қалдырмас.
Көңілі соқыр кейбіреудің көзі ашық,
Әр кез ойлап достың ісін тыңдырмас.

Жолдасына қас сағынған жігіт пе,
Дәулет жоқ деп ер жігітті кемітпе.
Күле кіріп, күңірене шықса егер,
Ерте сақтан, ондай ерді ерітпе.

Жаман адам мұратыңды білгізбес,
Бекзадалар дұшпан оғын өткізбес.
Таңдап жүріп сүйгеніне қонады
Бақыт деген бір ұшқан құс жеткізбес.

Сөзім жақсы зейін салып білгенге,
Гибрат тұр оқып мұны жүргенге.

Ер жігіттің не нәрсесі кемиді,
Дұшпандық қып, итше соңнан үргенге.

Нәмартпенен еш мұратың бітер ме,
Достық айтып, жолдасқа опа етер ме?
Бір Құдайдан бұйрықсыз еш болмас іс,
Айтсаң оны аспанға ұрып жетер ме?!

Ақымақты болмайды екен үйретіп,
Дүниені жіберсең де билетіп.
Мәрттарменен жолдас болып, бас қоссаң,
Арқасына жүрер салып сүйретіп.

Жаман адам әуре болар білдім деп,
Мазаңданар аяғыңнан ілдім деп.
Бекзадалар қашан жаны шыққанша,
Сыр білдірмес сенің үшін өлдім деп.

ҰЙҚЫҢДЫ АШ!

Ұйқыңды аш, оян, Нұржан, көтер басың,
Ғапыл боп мұнша өзіңе бар ма қасың?
Көңілдің биіктегі аш сандығын,
Томпиып неге текке отырасың?

Білулік қиынырақ сөздің парқын,
Құдайға тапсырамын істің артын.
Ісімді паш етем деп аз айналдым,
Бақыр шықпас орнынан қазып алтын.

Бір іске қойса пенде шын ықыласын,
Фаһімлап білу ынсап сөз арасын.

Елігіп, жас халінде отырар ма,
Торғайдың тұзағына түсіп лашын?

Қалың көп не таба алмас бишарадан,
Жазира, су шыға ма сахарадан.
Күй күйлеп, мағзуматты жыр жырлаған,
Ибн Мәлік деген шығып сахарадан.

Ғажайып қалдырды көп қымбат әсер,
Сөзін өткір ойлады, өзін нишәр.
Мәселен, сен де осылай нысап етсең,
Әркімдер ғибрат қылып, көңілін ашар.

Сапар алыс, ынсап қыл, Хақтан ұял,
Адасқанмен адаспа, қайтып орал!
Хауіпсіз, еш хабарсыз жүрмей айнып,
Атағына лайықты бір орын ал.

Қазақсың егер өзің Алаш болсаң,
Өзіңнің атаң хазірет Әннас болса,
Әй, Нұржан, жаз дәптерге, көрсетерсің,
Мүбада бір бас қосқан талас болса.

Хақ жолдан орнымыз жоқ тоқтап қалған,
Кәмілміз ықтиқатты нықтап қалған.
Расулға иман келтіріп, Алла бір деп,
Үмбетіміз деп сәлемін сақтап қалған.

Хазірет Әнас сахабадан қалған текпіз,
Күнелткен сахарада өзі бекпіз.
Шәһарлы халықтай бөтен айыбымыз жоқ,
Өнер, хайла, қулыққа кемірекпіз.

Сонда да Хақ жолынан адаспадық,
Бәйітпен бөтен түрлі жол ашпадық.
Пайғамбар хақ, жаратқан бір Алла деп,
Батыл дін ұстағанға жанаспадық.

Жол ашты шарғиға да Әзірет Әлі,
Дүлдүлмен кезді қанша дүнияны?
Әуелден хақ дінді ұстап біз келеміз,
Кезінде бәрі де алған сыбағаны.

Мұнан соң Сейітбаттал Румды алды,
Халифа тұрып, Стамбул орынды алды.
Және шықты сұлтан Мұхамбет, Ақсақ Темір,
Дүнияға келе қоймас осындай ер.
Осы сахиб қырандар заманында
Түзеліп қалды қанша ел менен жер.

Бір әскер дүнияны кезіп жүрді,
Мойынын дұшпандардың үзіп жүрді.
Қай шаһарды алғанын соғыспенен
Дәптерге жазып, бәрін тізіп жүрді.

Бұлғар, Рум, Самарқант, Бұқарада,
Дін Исламға зор қуат берді Құда.
Қорқыныш, насихатсыз қадимынан,
Біз келеміз өзгермей сахарада.

Ноғай, естек, қазақ, сарт – әр түрлі зат,
Берілді Дін Исламға хақ шарифат.
Муштахит, ғалым, ишан болмаса да,
Хамд Алла, мықты болды бізде ықтиқат.

Түрік, араб, парсы – һәммасының мақсаты бір,
Сонда да әрқайсында басқа лұғат.
Мақтану орны ілгері бас қосқанда,
Ахил сүннәт, дін қарындас, әй, жамағат!
Төмен түсіп, тосуы қиын емес,
Қапшықты жамамасақ қабат-қабат.

Фарыз, уәжіп, сүннәт бар қанша салих,
Зор дәулет – тәмәмдасақ, біліп анық.
Шарттарды осындағы ада қылмай,
Болмайды жай жүру де мұсылмандық.
Алайда ғибадатты көп еттім деп,
Зор хауіп – һауаланып, мақтанулық.

Бір мысал, көкке ұшты кереметпен,
Көп жүрген шариф жерде зияратпен.

Құдай өзі сақтасын, ақырында
Дүниядан кете алмады бұл құрметпен.

Бір Алла – Дін Исламның сыйынуы,
Шын қиын ақиқатпен бағылуы.
Қарауға халық көзіне қойдан көрі
Ерсірек түйе тайып жығылуы.

Адамнан неше түрлі табылар іс,
Ишан кәміл бола алмас тазармай іс.
Кемесіз ия қайықсыз түскенменен,
Теңізден құлаш ұрып шығуың күш.
Муминның ғибадатын етсін қабыл,
Біртүрлі нақыл сөзге келейік қош.

Пендеге Құдыс, Шам, Мысыр, Үндістанмен,
Көрдім деп айтар молда хадисте мен.
Мәдина, Мекке, Стамбұл, Бұлғар, Өзбек,
Ташкенде, Бұқара, Үргеніш, Түркістанмен.

Бәрінің қолданғаны Құран-шәриф,
Оқыса көңіл тазарар бек ағарып.
Мағриф пен Машрықта басылса да,
Ия артық, кем болмады жалғыз әріп.

Зор дәлел сөйлесең де мұсылманға,
Сансыз шүкір үмбетке қосылғанға.

Өзгерілмей қайтадан тұрғандығы,
Ахл-Ислам зор сүйеніш бұл жұмлаға.

Кімде-кім сөзге тоқтар болғаны рас,
Күнәдан Ғафур-рахман етсін халас.
Иншалла, дәлелдер көп қарсыласар,
Егер де дін хақында болса талас.

Кетемін қалам алсам қызыңқырап,
Тастайын қол тигенде жазыңқырап.
Түрленіп күн-күн сайын бара жатыр
Жақсылықтан жамандық ұзаңқырап.
Сауыты фітнәліктің жаңғырып тұр,
Ізгіліктің қапшығы тозыңқырап.

Қапшықтың жарар еді тозбағаны,
Ғалымның тілегі – Ислам азбағаны.
Ұстасақ бақыр ғамғин Бәдуамда,
Қалған жоқ мәсінафтың жазбағаны.
Бәрін түгел етерге күш келмейді,
Білсек те жарар еді аз ғананы.

Жарамды Құран хафиз, қари болса,
Елге бір Бұқараның ханы болса.
Қосылса ғажап емес ұлылыққа,
Нәпсіге аумай тұрар халі болса.

Көкке ұшқан кереметтің бәрі бекер,
Егер де ықтиқаты жария болса.
Тағдырға жазған істен бас бұра алмас,
Оқыған ілім нәджім, жады болса.

Бітіріп он екі пән, дәріс етсе,
Кітап жазып, дәлелмен хадис етсе.
Көбінесе осыменен таралады
Насихат, уағыздарын табыс етсе.

Наданға сөзім шығын болады деп,
Молдаға жарамайды намыс етсе.
Түсіндіру қауымға мықты парыз,
Шарғидан егер көңілін алыс етсе.
Ешуақыт пенде мұрат таппай қалмас,
Құдаға шын ықыласпен қалыс етсе.

Бұйрығын етпей болма Хақтан алыс,
Жолбасшысы кім болса, соған жабыс.
«Әл-ғұлама-ә-уәресәтул-әнбия» – деп,
Пайғамбар ғалымдарға айтқан хадис.

Шарғиды жүргізбесе молдаға обал,
Надандар айыра алмас харам, халал.
Құмнан арқан ескенмен бір секілді
Шарттарын дұрыстамай еткен амал.

Кәмәлат ешкім таппас ізденбестен,
Алланы пенде болсаң, шығарма естен,
Жақсылық пен жамандық, айтқан сөзің
Дәптеріңе жазылар шықса да естен.

Аһ ұрып, санын соққан неше ерлер,
Ғапыл боп жүремін деп ескерместен.
Дүниенің фітнәсіне шомылдырар
Азғырса егер кіріп Ханас іштен.
Ерік берме Хақ жолында, ұр құлашты,
Осындай тұрғаныңда келіп көштен.

ЖАПАНДА ЖҮРМІН ЗАУЛАП ОРКИІКТЕЙ

Жапанда жүрмін заулап оркиіктей,
Сағымдай ұшқан тозаң көзге ілікпей.
Ия жақсы, жаман болсын, жігіт адам
Кете ме жиырма бесте бір желікпей.

Өткенін жиырма бестің білмеген көп,
Қызықты үйден шығып көрмеген көп.
Өткізіп қараңғымен бар өмірін,
Бас болып мәжілісте жүрмеген көп.

Біреу мәз дүния көрмей өскеніне,
Көжені аяқ-аяқ ішкеніне.
Ошақтың үш бұты деп отырады
Оранып от басында бөстегіне.

Атаққа жүріп-тұрмай ілінбейді,
Өзіне ерсі істері білінбейді.
Алмай-бермей, сүйкенбей өскендігін,
Кейбіреу осыны зор білім дейді.

Білмегеннен білім жақсы біліп жүрген,
Келіспейді біреуге сеніп жүрген.
Адамнан біреуге опа табылмайды
Мысқылдап, кісі артынан күліп жүрген.

Қасқырмен қойды қорғап ала аламайсың,
Иттер көп бет алдына үріп жүрген.
Ғауам бұл халайықтан көп табылар,
Хайуанша бетіменен жүріп жүрген.
Кейбіреулер қылып жүр жерді шарлап,
Адасып даңғыл жолдан көріп жүрген.

Асыққаннан құп артық төзіп жүрген,
Ұрыс-қағыс, жанжалдан безіп жүрген.
Көңілдің жарақатын бүтіндемес,
Кінә қуып, жоқ сөздерді тізіп жүрген.

Адам көп білмесе де білемін деп,
Сөз емес сөзді сөз қып езіп жүрген.

Қосылмас артық сөзге білген адам,
Текке жүрмей соқтығар бұлген адам.
Біреудің ғайбатына кіріспейді
Жақсы-жаман әр істі көрген адам.
Түбінде бір кесапат көрмей қалмас
Білімсініп, біреуге күлген адам.

Жеңіл сөзге желігіп, хауаланбай,
Абзал-дүр сабыр етіп, көнген адам.
Қымбатты арзаңдаған қайдан білсін,
Шарт жұмып екі көзін жүрген адам.

Айт дегенде жүгірген ит секілді,
Дос-дұшпанын айырмай ерген адам.
Басына пайда, жұртына қорған болмас
Жәбірлеп, ұсақ сөзді терген адам.

Кейбіреу өз ойымен біліп жүрер,
Сөзбенен көрінгенді іліп жүрер.
Жығылып жатып сүрінгенге күлгенге ұқсап,
Жүргенде-ақ білемін деп болып жүрер.

Орта жақсы келіспес өте білген,
Жарамайды бетімен кете берген.

Көзің салып қарасаң, тіпті адам жоқ
Ойлағанын өне бойы ете берген.

Бәрін өзім болдырам деп жаныққанша,
Абзалы, істі Алладан күте білген.
Халықтан ұят, және келіспейді
Тілімен орақ орып, сөте берген.

Ұстаусыз пайда болмас көргенменен,
Жария етпей құр білімді жүргенменен,
Ешуақыт тұқым шашпай болмайды егін,
Көрінбес зайғы білім білгенменен.
Жақсы атақ табылмайды халық ішінде,
Жәбірлеп, ұсақ сөзді тергенменен.

ӘЙ, НҰРЖАН, ҚАЛАМ АЛДЫҢ СӨЗ ЖАЗАРҒА

Әй, Нұржан, қалам алдың сөз жазарға,
Тағы да көңіліңді аудар бір ғазалға.
Баяндап амандықты, аш сырыңды,
Еш хайла қыла алмассың, келсе ажалға.

Тіліңді жер-көгіңде еттің серік,
Қимылда тұрған шақта баста билік.
Жанасып әр орынға, белгі көрсет,
Аунаған жерлеріңде қалсын бір түк.

Ұзатпай сөз лұғатын, ойла қысқа,
Естіген мағынасын түсінерлік,
Қадірін біл амандықтың аман шақта,
Қолыңда өне бойы тұрмас тірлік.

Жем түспей аяғына кетпейтұғын,
Шаң жұтқан болса-дағы қандай жүйрік.
Тегінде осыны да өнер ғой деп,
Сен ғаріп, ете көрме тәкаппарлық.

Кез болды тағылым алып, білетұғын,
Болмасаң фаһимасыз істер ерлік.
Басыңнан өтіп кеткен шаттылықты
Орын жоқ әуре болып ізденерлік.

Әй, Нұржан, бір сөз баста, жүрмей бекер,
Бір ғазал жұрт тыңдарлық айтсаң нетер?
Отырған қарап қалар деген мысал,
Әр адам мұратына іздеп жетер.

Сыр беріп бейне жасық жамандарша,
Жабырқап, жайлантқызбай, көңілін көтер.
Ықыласты, риясыз, һәм алаңсыз,
Бұл күнде дос санаулы сөзің өтер.

Бетке күліп, сыртыңнан дұшпан болған,
Жаманы ағайынның жаудан бетер.

Муафиқ ақылыңа келмеген соң,
Ізгілік, шын қиялдар зая кетер.

Тағдырдан кім құтылар қашқанменен,
Кетер ме бір тосылмай тасқанменен.
Науасы тым жоғары болмасын деп,
Қорқыныш берді пілге тышқанменен.

Бір қамсыз жан иесі өтер деме,
Ұшса да қанат байлап аспанменен.
Өлшеулі жерден ұзап кете алмассың,
Ұмтылып, қадамыңды басқанменен.

Мұратқа ешкім ойлап жете бермес,
Талабың көңіліне алған біте бермес.
Көз салып, тәжірибе етіп қарасаңыз,
Тосусыз ағын су да кете бермес.

Атқан оқ, сөйлеген сөз, өткен өмір,
Айналып келмес қайтып барлығы бір.
Өкініш талабыңа бермес пайда,
Болмаса көз салсаңшы көкке кәміл.

Науаланба өз көңіліммен боламын деп,
Істерді қолдан келмес қыламын деп.
Қысқа ойлап, сабыр етпей, салма жара,
Шаң жұтып, жүйріктерден қаламын деп.

Күштімен бағаң кемір алысқанмен,
Тыртысып, жоқ нәрсеге қарысқанмен.
Артығы – әркім өзі әлін білмек,
Жылқыдан қой озар ма жарысқанмен?!

Тірлік ет, мойның созсай өз шамаңша,
Мақтанба қалыбыңнан асып онша.
Іс еткін ғибрат алып, әй, пақырлар,
Ақылға сап өзіңді ойлауынша.

Жылқыда өт, құста сүт жоқ, таста тамыр,
Ұшқан құс, суда балық, барша жәнур.
Өлшеулі оларға да берген ақыл,
Һәммасы өз әлінше Хақты таныр.

Ешкімге ұзақ жолдас емес тірлік,
Нәпсіге азбас едік қылсақ ерлік.
Жаратып бұл дүнианы керегі не,
Бір Алла пендесіне берген кеңдік.

Көңілім тоқтам айтты алып бәһар,
Ғибадат Хаққа қылғын тұрып сахар.
Қаншама тұрып ақыл айтқаныңнан
Зәредей надандарға жұқпас мақал.
Абыройы екі дүниенің артсын десең,
Зорайтпа көңіліңді ойлап нишәр.

Сөз – самал, көңіл – дария, ақыл – жауһар,
Жетерсің етсең кәміл, сабыр қылсаң.
Өкініш өткен іске көп етерсің,
Егер де тағдыр жетіп, қылсаң сапар.

Арасында тірлік еттік жер мен көктің,
Бәрін де даяр еттік не керектің.
Істер бар біздерде де таңғажайып,
Ұқсаған мінезіне көбелектің.

Қосылып ер атына кетіппіз ғой,
Құштар пенде
Бір болар дәрежесі күн ілгері,
Дүнияда пақыр, міскін, мырза, бектің.

.....
Салмағы қалай болар артқан жүктің?
Тәуекел деп екі қолға алып жүрміз,
Семіріп һауасына тіршіліктің.
Пендесі етер ғафу, Раббым қадыр,
Ол жерде пайдасы жоқ шапшаңдықтың.

Оқылар көз алдында амал дәптар,
Тұрады неше бөлек түзіп саптар.
Есіне сонда түсіп, аһ ұрарсың,
Мұндағы сайран етіп жүрген шақтар.
Ұстаусыз мына бізде пендешілік,
Осыны біле тұра хал жоқ тоқтар.

Әлде де бізде де көп айырмақ іс,
Һәман жақсы аралассыз болмайды еш.
Біреуге біреу ғизат етпес еді,
Дүния жүзі бір қалыпта болса тегіс.

Ол күнде тұра алмайды ешбір адам
Қанағат бір-біріне етіп дұрыс.
Халық іші тегісінен болып фітнә,
Болмады дұрыстықпен ешбір жүріс.
Ол күнде ағайыннан амандық жоқ,
Еркінше жүруге де тарылды өріс.
Ел іші өсек, ғайбат қаптап жүрген,
Орны жоқ жауапсыздықтан тоқтап жүрген.
Сондықтан көбі ерлердің жүгіреді
Қайратын сықылданып сақтап жүрген.

Араға талай жаман кіріп кетті,
Мансұқтап ел арасын, боқтап жүрген.
Халықтың кешегі бейбіт, бүтінінде
Бақсайшы көлеңкеңді аттап жүрген.

Өзіңнің не қалыбың, біл шамаңды,
Жаңылып, әуре болма, біл тобаңды.
Бұрыннан келе жатқан бар ғой нақыл,
«Тентек Құдай танымас, ит арамды».

Қарақұс лашынға болмас серік,
Шукрәтләр қандай сұлу емес тірлік.
Нәжіске жердің жүзін толтырады,
Риямин бір ақымаққа берсең ерік.

Жаманның мінездері бейне есек,
Күні-түн дамыл алмай айтқаны өсек.
Мастанып пәленшеге деген сөзге,
Жүреді аяқасты қылып төсек.

Қиялдан жаман адам алжасады,
Жетем деп ілгеріге тырмысады.
Туысы менен мұның артық па деп,
Кесір қып, тізгініне жармасады.

Өнердің біз жолықтық киесіне,
Көз салмай әркім өзі жүйесіне.
Сыйқырлап, бір біртінде жылмаңдасар,
Күшіктей еркелеген абаласар.

Жаманға айтсаң міндет жақындасып,
Қойғандай жөні осы деп ақылдасып.
Кішкене тілі келсе көрінеді
Риямин өп-өтірік сықылдасып.

Сырларын көңілдегі аша алмайды,
Ер атына екі сөзді қоса алмайды.

Кейбіреу өзін өзі әурелетіп,
Аяғын айтызбаса баса алмайды.

Ойымен аңсағанда жеттім дейді,
Ақылаға кәміл толып біттім дейді.
Мұртын сипап, көздерін ақырайтып,
Мен өзім барлығын да еттім дейді.

Ақылды таба алмайды көркіменен,
Жалпылдап бет алдына жүргенменен.
Далаға айт демей-ақ шәуілдейді,
Иесіне айтқызар деп үргенменен.

Бәйге алмас мәстек озып шапсаң-дағы,
Жабуын атластан жапсаң-дағы.
Қарғаға тоты болу қиын сауда,
Нақыштап қанша мәнер жақсаң-дағы.

Кейбіреу өтер еді асып-тасып,
Теңгеріп бұлтқа өзін аспандағы.
Өзінің қалыбынан өзгермейді,
Есекке інжу-маржан тақсаң-дағы.

Түзеймін дегенменен, түзелер ме,
Асырап итті қанша бақсаң-дағы.
Қояр ма өсекші ауыз жыбырламай,
Жасырып, күлін көкке шашсаң-дағы.

Достан дос айырылып жүр сөзге келіп,
Жолықпас бір-біріне кезге келіп.
Жібек жүн, алтын бақыр болған уақыт,
Замана қалыбынан өзгеріліп.

Айтқанмен жаман адам келмейді епке,
Өмірді босқа өткіздің жүріп текке.
Бақытты, бай болдым деп жоғарылама,
Тисең де Хаққа қосылып, төбең көкке.

ТІЛЕГІМ ӘРБІР ТҮРЛІ

Халаспын берер Алла тілегенде,
Жомартпын қолдарыңа берегенде.
Бір зайыф құмырсқадан ғибрат алып,
Мұратқа жеткен Темір көреген де.

Құдая, құдіретіне сүйеніп нық,
Салмағын қайғыңменен көңілге дық.
Дарияны топан қаптап, сел алса да,
Сен жәрдем болған жерде хабарым жоқ.

Тілегім әрбір түрлі ретпенен,
Түзік қылып шын ықылас, ниетпенен.

Фазылың кең, рахматың көп, бір иемсің,
Жүз тұттым дерғахыңа үмітпенен.

Перзент бер ізгі қылып тауықпенен,
Саясат, бақыт еткін артықпенен.
Өмірімді бір халқыма сүйкімді ет,
Тілеймін, Алла, өзіңнен зарлықпенен.

Орынсыз, жамағат бер, күлмейтұғын,
Рақатсыз аяқ басып жүрмейтұғын.
Сағат сайын көңілді хошландырып,
Қалыпты ғафаменен бөлмейтұғын.

Пендеге мысық тілеу пенде қылма,
Бақыт, дәулет, әр қажеттен кенде қылма.
Қатамды жасыр, Алла, фазылың кең,
Ғайбатпен сөйленетін тілді қылма.

Дос берсең, риясыз бер жанды аямас,
Болмасын ықыласыңда еш айырбас.

.....

Ақиқат әр барысы болсын жолдас.

Тым жоғары, зорлардан дұшпан қылма,
Һәм және бой үйренген дастан қылма.
Сүрінсең, өтінішіңді тыңдамайтын,
Көңілі қатты, рақымсыз тастан қылма.

Кеуілді тым жоғары төмендетпе,
Ниет қылсаң, тәкпірді көңілді етпе.
Және де жетісіп, еш мұқтаж болмай,
Қатардан қалдырма, Алла, әр ретте.

Фатихам сол, басқа бер бармақтай бақ,
Кімнің сонда қалауы жақсы болмақ.
Адамның арманы не дүниеде
Сүйекпен бірге кетсе болған атақ.

Асыл нәрсені сақтауға білім керек,
Кезек деген сөз де бар дәулет – қонақ.
Бұл қалыпта көп зор дәулет, иншалла,
Шүкірәна қып жүре алсақ тоқтап, бірақ.

..... ғибрат бар орталықта,
..... жүре білсе бір қалыпта.
Ырыздығың Хаққа міндет, пірәдәрлар,
Пендеге қор болмаулық патшалықта.

МІНӘЖАТ

Ықтияр пиғыл бердің пендеңе,
Қарсылық кылып, етпе мені мүбітала.
Бір нәмартқа қадір білмес телміртіп,
Пендеңе қор ойламағын, Раббым!

Дүнияны фәни өткіздік арманмен,
Ешбір мұрат табымайды тұрғанмен.
Көріп көздер келе жатыр әрбірін,
Бір шайқалып кете бермес толғанмен.

Раббымсың! Ырыздықты өзің беруші,
Не халімде екенімді білуші.

Бір өзіңе зар илеген мен ғаріп,
Әрбір іске разы болып, көнуші.

Тілегімді ойла, Раббым, ижабат,
Жауыздардан жұқтырмағын кесапат.
Лақабыңды мәшһүр етіп халыққа,
Абыройыма айла-кәсібің хұсынат.

Ғафіл өттік болып надан,
Хаққа қылғын зар-фаған.
Өзгерілмей бір қалыпта тұрады
Деме һәмма бүкіл бәдән.

Бір-біріне болды серік,
Қолыңда тұрмас бұл тірлік.
Семіртпей нәпсі ханасында,
Шамаңша қылғын ізгілік.

Кетер босқа айтқан сөздер,
Ғафілікпен жүрдік біздер.
Дүнияның әр істерін
Келе жатыр көріп көздер.

Сөзімде менің мағына бар,
Мүсәлаф еткен Алла бар.
Кемдікте қалма рәсуа боп,
Тұрғанда баста ықтияр.

Көңілімде көп-дүр дақтар,
Ғарыптың зары етіп ағылар.
Асыл сөздің біліп қадірін,
Фұрсат етсе, аңғарар.

Бұл дүния бір фәни нәрсе,
Шіріксіз болмас еш пенде.
Нешік Һәріф болар дұрыс,
Егер ғадин би айырылсаң.

Дос па сырттан жамандаса,
Болса қата, жаба алмаса.
Жауһарыңды мыс қылу ынсат,
Егер қадірін біле алмаса.

Бір адамға бітсе дәулет,
Һәммасына болар міндет.
Жақсыдан ғибрат, байлардан
Көтерілді рахым, шафғат.

Сөзімде жоқты ұғалат,
Достықта емес әдат.
Дертіне табылмас дәрмен,
Зар илесен жүз қабат.

Көңілде достық жоқ зәрә,
Бұлай болған соң не шара?

Қабыл болмас етпесең,
Жүз төмен ойласаң нала.

Талабыңды кемітпегін,
Нық ісінді зор қып тапқын.
Қалыбыңды өзгертіп, Раббым,
Достарымды түңілтпегін.

Қадірімді зая етпегін сен
Көңілі соқыр көрлерге.
Ықылас, иман бер басыңды
Құрмет еткен ерлерге.

Дос екен деп салма жүзің,
Бір жаманға телміртіп.
Аңдамасаң, етпес қабыл,
Көңіл зауқын сөндіртіп.

Жаман достан ешуақыт
Таба алмассың рақат.
Ойламаған жерден салар
Көңіліңе жарақат.

Жазды Нұржан бір ғазал,
Анық-дүр тағдыр әзал.
Тілегімді кемітіп, Раббым,
Дұшпандардан берме азар!

Бұрынғы өткен мәснафым,
Қалды кейін қаталары.
Нәсіп еттім бір мінәжат,
Қозғалып көңіл қапалары.

БІСІМІАЛӘ, РАХМАН-РАХИМ!

Ал, Нұржан, қаламыңды қолыңа ұста,
Бұрынғы өткендердің бәрін таста.
Құныңды түсірерлік нұсқа қылып,
Бір тәмсал манзұматты енді баста.

Салауат һәм сананы айт Құдаға,
Әуре боп біраз уақыт жүрдік жаста.
Бек қошлы көңілді ашар іс болмаса,
Ләззатсыз мағына жоқ құрдан босқа.

Руым – Қыпшақ, тайпам – Құттық, таңбам – Әліп,
Өлеңді бала жастан еттім қалып.

Фарсы, араб – лұғатпен келтірер ем,
Ғалымдық дариясынан ішсем қанып.
Көңілге келген істі ұқсатайын,
Жоқ алтынды қазайын қайдан тауып?!

Не ғажап кейбір дәулет насқа бітер,
Рақымсыз жібімейтін тасқа бітер.
Ішіп, киіп, не беріп қызық көрмей,
Кең дүниені тар қылып, босқа кетер.

Ақылда жастық пенен кәрілік жоқ,
Ақылдыдан абырой арылу жоқ.
Ақылсыз атың шықпас ажарлаумен,
Алтын шам май құймасаң жарығы жоқ.

Іс бітпейді бос айқай, мақтанменен,
Көже болмас суға май қатқанменен.
Құралсыз ешбір нәрсе жөнге келмес,
Тимейді оқсыз мылтық атқанменен.

Ат басы мен ер басы не көрмейді,
Қатын үйде, ер жігіт түзде өлмейді.
Болаттай болған іске еш қайыспа,
Тағдырда жазылулы іс өзгермейді.

Домбыра күйге келмес бұрамаса,
Кім білер кімнің жайын сұрамаса.

Ер жігіт мал тапқанмен не болады,
Жұбайы бір жағынан құрамаса.

Қайнатқан асыл болат тастан шығар,
Ақылды жүйрік шешен жастан шығар.
Аңдап бас бұл фәниде аяғыңды,
Дұшпанның қауіптісі достан шығар.

ҚЫРЫҚ ТІЛЕК

Нәжатлы дүнияға бұл керегім,
Табылар бұл мысалда не керегің.
Сыр сақтап, дүния, ақирет, бәрін айттым,
Қырық тілек – он екі ауыз бұл өлеңім.

Санағы дүнияның нешеу еді,
Отызы – бұл дүнияның есебі еді.
Олардан асыл, қымбат он тілек бар,
Керегін қымбатыңның терсем енді.

Ғаламға он сегіз мың ырзық берген,
Жаппар Хақ, Жаратушым сенсің енді.

Жад айтып бір Тәңірден тілегенім,
Денсаулық, бақыт, перзент берсін енді.

Қайырлы өмір берсін нәжатпенен,
Сайран қып дүниені жүрсем енді.
Алғаным неке заттан ұя болып,
Үш жылда бір отауда көрсем енді.

Қайырлы перзент берсе, бағы болып,
Іс етіп ақылыма көнсе енді.
Күнінде көп адамды құрмет етіп,
Келгенде дос-жаранмен күлсем енді.

Белгілі, әділ болып ел ішінде,
Ықпалым елден елге жүрсем енді.
Айнала үш айшылық саудам болып,
Піркәзшік, жылында есеп берсем енді.

Айыпсыз тауфиық пен медет беріп,
Жолына ізгілердің кірсем енді.
Құдая, бергеніне сансыз шүкір,
Дүниеге тою бар ма, көрсем енді.

Өмірдің ақырында қаза болар
Шамаға сексен-тоқсан келсем енді.
Жан-тәнді қимасам да шарам бар ма,
Хақ жолын тағдыр-ажал білсем енді.

Әзалда иманымды нәсіп ойлап,
Қиналмай аманатын берсем енді.
Мал-мүлкім, әйел, жамағат мұнда қалып,
Тең құрбым, балаларым көмсе енді.

Қара жермен біткенде жүрсін енді,
Келдің бе дүние қуып дерсің енді.
Жауабын Мүңкір-Нәнкүр, бергіз, Алла,
Азаптан қабір сақтап, көрсем енді.

Құдая, сенен қорқып, жалынамын,
Кірші деп топыраққа алсаң енді.
Жатармыз балшық басып, іріп-шіріп,
Бұл сапар барса келмес, білсең енді.

Мұхамбет – расул Алла, хақ пайғамбар,
Жәрдем ет, шапағатшым сенсің енді.
Мұнда да зәредайдан жарылқанып,
Жұмақтың миуаларын терсем енді.

Тәлім ап, ізгі болып, ұқса аят,
Сауап-нұр қабіріме енсін енді.
Лә-тахнуту, мин-рахмат-олла аятымен
Үміткер рахматыңнан етсең енді.

ҚЫРЫҚ ПАРЫЗДЫҢ БАЯНЫ

(ықшамдалған нұсқасы)

Болғанда ақыл опа, көңіл ғайып,
Сұрар деп әр ісінді кетпе азып.
Келтіріп қиюына, сөзді байлап,
Әй, Нұржан, әрбір қисса жүрсің жазып.

Өнерің ілгері асып, жүрсің баспай,
Өзіңнің қамыңды біл сен, адаспай.
Бұл күнде білім тауып ешкім болмас
Әбу, Ғали, Апплатон, Ристалыстай.

Әуелі инан, ораза, намаз, зекет,
Сен бұған, бір Аллада сол берекет.

Әуелі инан жаратқан Тәңірі бір,
Болды кітап: пайғамбарым инан қыл деп.

Он екі парыз осы, білсең, пәнда,
Ықыласың, көңілің болсын онда.
Үшеуі ғұсылда, төртеуі таһаратта,
Және де төрт парызы таямумда.

Нәжісті, халың келсе, бойыңнан қу,
Уақытыңда даяр болсын ғұсылыңа су.
Формына барша дүниенің су атасың,
Әуелі ауыз шай да, қолыңды жу.

Дұрыстық айырылмаңыз міндетіңнен,
Табарсың не тапсаң да ниетіңнен.
Кәміл деп мұны-дағы білмек дұрыс,
Сұрайды төрт парызды дәретіңнен.

Әуелі жүзіңді жу ашық қылып,
Өзіңді Хақ жолына ғашық қылып.
Қол-шынтағың, аяғың мен дұрыс жуып,
Басыңның төрттен біріне мәсіх қылып.

Жігіттер, Алла білер, болса мінің,
Иманмен өтсін дей көр ақыр демің.
Сөзіңде намаз қаза болмастықта,
Парызын түсіндірейін таямумның.

Пірәдар, расулға үмбет, Хаққа құлсың,
Әуелгі ниет – таза жерге қолын ұрсын.
Үшінші – екі қолымен жүзін сипап,
Төртінші – білектеріне мәсіх қылсын.

Ықыласпен Хақ жолына болған іңкәр,
Жеткізер падишаһым – пәруәрдігер.
Бірі – ілім іздемек қырық парыздың,
Екеуі – әмір мағрұф, наһи мұңкәр.

Хал-қадір сөз тыңдатар досы болса,
Араздық екі мумин ісі болса.
Қайтарып, ізгі жолға салған дұрыс,
Қалып еткен жауыздықты кісі болса.

Жолына ақыл шарғи кім тоқтамас,
Даналар ғылаф іске бұлақтамас.
Көңілі ізгі шын мұсылман ашуы ұстап,
Ешуақыт қандылықпен кек сақтамас.

Түсіңсең, келе жатыр сөз басынан,
Жақсы-жаман табады әркім ықыласынан.
Бұйырған бір адамға қырық парыздың
Сұрайды екі парызын ұрғашыдан.

Бұл парыз балих болған әркімге хас,
Хаққа құл, әй, мұминдер, тартпағын бас.

Әруақыт тазаламақ
..... хайыз-нифас.

Бітір деп қырық парыздың жазып бәрін,
Құдірет көрсетеді ғажайыптарын.
Тәмәм айт хал-қадари, әй, әпендім,
Мұстаһаб, парыз, сүннет, уәжіптерін.

ЗАМАННЫҢ ҚАЛПЫНА АЙТЫЛҒАН СӨЗДЕР

Ниет һәм құлқы бөлек әр адамның,
Әй, Нұржан, мұнан басқа жоқ табарың.
Мінәжат әр нақылдан жазып қара,
Қалпына лайық етіп замананың.

Жаңбыр жаумай, күн күркіреп, жерді алдап,
Қатын үйде тыста жүрген ерді алдап.
Қалайы, мыс, алтын, күміс зерді алдап,
Бағасыздың бағалы болған заман-ай!

Арзан менен қымбаттың
Бағасының бір болып,
Қатар жүрген заман-ай.
Қыран құстар қыр аспай,
Қарға кіріп қатарға
Қуды ілген заман-ай.

Тұлпар кірмей дүбірге,
Мәстек шауып бәйгі алып,
Озып жүрген заман-ай.
Жүн жібекке теңеліп,
Асыл барқыт берендер
Тозып жүрген заман-ай.

Білмесе де ойменен
Білем дескен заман-ай.
Өтірік күлкіге үйреніп,
Бірін бірі көргенде
Елеңдескен заман-ай.
Ортаға салмай сөздерін,
Бармақ басқан қағазын
Сәлем дескен заман-ай!

Бұлт шалып мұнартқан
Асқар биік тауларың
Төбе болған заман-ай.
Асфаһани қылыштар
Қынабынан суырылмай,
Көне болған заман-ай.

Наз бедеуден жал кетіп,
Мәстектердің сүбесі
Сере болған заман-ай.

Аққу қалып қатардан,
Айқай салып тырналар,
Төре болған заман-ай.
Шаңқан боздың өзгеріп,
Тозаң басып жауһарын,
Қара болған заман-ай.
Мылтық тимей дыбыссыз,
Дақ түспеген көңілді
Жара қылған заман-ай.
Тар орында бас берген
Қандай қымбат достарың
Жада болған заман-ай.
Ердің аты шалықса,
Бір нәрседен тарықса,
Сырттан тұрып мысқылдап,
Таба болған заман-ай.

Қанат байлап қуса да
Жеткізбеген заман-ай.
Еш пенденің мұратын
Біткізбеген заман-ай.
Болдың ба деп уақытын
Күткізбеген заман-ай.

Ұмтылса да көңілі,
Ойлағанын ешуақыт
Еткізбеген заман-ай.

Ерлер қамал бұза алмай,
Тайдан құнан оза алмай,
Өрге таман жүзе алмай,
Ақ сұңқарды жапалақ
Алып жүрген заман-ай!
Ерлер болып келеке,
Малдан кетіп береке,
Ойын, қызық мереке
Кеміп жүрген заман-ай!
Қой зор болып түйеден,
Құл зор болып иеден,
Сөз табылмай жүйеден,
Парықсыз болған заман-ай!
Арғымақтан жал кетіп,
Тоғайлардан тал кетіп,
Ер жігіттен мал кетіп,
Әрбір түрлі заттардың
Солғын тартқан заман-ай!

Мәстек озды арғымақтан бәйгі алып,
Тайыншалар ақша болды, тай қалып,
Тұра берген бекзадалар жай қалып,
Болмағандар бола қалған заман-ай!

Лашын өрлеп ұша алмай,
Ер майданға түсе алмай,
Үлкеннің тілін кіші алмай,
Қажып тұрған заман-ай!
Ісің түсіп батылға,
Ақыл түсіп қатынға,
Базынаң жүрмей жақынға,
Азып тұрған заман-ай!
Арақ-шарап ас болып,
Кіші үлкенге қас болып,
Құрайлар да бас болып,
Тозып тұрған заман-ай!

Ақсақалға іс түспей,
Батырларға күш түспей,
Сыбырлаусыз іс піспей,
Ер қайраты жұмсаусыз,
Налып жүрген заман-ай!
Талапты ердің талабы
Қалып жүрген заман-ай!
Қазақшылық әр түрлі
Нұсқа қалған заман-ай!

Көлдің қиқуымен қаздар серіліп,
Көл құмадан, құма көлден жиреніп,
Сатып алып хакім болып керіліп,
Мисыздардың билік айтқан заманы-ай!

Досқа достың сенімінің жоқ болып,
Қанағатсыз байдан жарлы тоқ болып,
Құзғындарша алданғаны боқ болып,
Әуре-сарсаң болып жүрген заман-ай!

Бірін бірі мұқатам деп шабысып,
Алты шыны пивоменен табысып,
Байлауы жоқ сөзбен жүрген заман-ай!
Бір біріне көңілдерін қарайтып,
Аз өкпені көлдей қылып зорайтып,
Пиво ішкен соң ит пен құстар жөн айтып,
Қол ұстасып, қош-қош дескен заман-ай!

ТАРШЫЛЫҚ ТАЯНҒАН ЗАМАНДА

Адамның жақсысы кетіп, жаманы қалады,
Жылқының жүйрігі кетіп, шабаны қалады.
Сөздің ақыры құрып, амалы қалады,
Бидайдың дәні құрып, сабаны қалады.
Көлдің суы құрып, табаны қалады.

Сол кезде тырағай деген ел болады,
Адамы тырна қатар би болады,
Ат ариды, тон тозады,
Бір күнде топтан озған жүйріктен
Бұл күнде жұртқа қайтқан ит озады.

Ешкі егіз табады,
Ит сегіз табады,
Сегіз ешкіге сексен теке қойған заман-ай!

Көп отырсаң, көл азады,
Көп жайылса, жер азады.
Көп жасаса ер азады,
Ер азған соң ел азады.
Аяқтыға жол бермейтін,
Ауыздыға сөз бермейтін,
Мыңнан озған тұлпардан
Күнінде қойыңды баққан
Құлағы кесік құл озады.

Ақырзаман адамы аласа туады,
Аласа болса да «тамаша» туады.
Құлық-сұмдықты ойлай туады,
Жамандыққа бойлай туады.

Итере салсаң, жығыла қалады,
Тұра сала жармаса қалады.
Ішсе көжеге тоймайды,
Боқтап, түгінді қоймайды.

Кейбір жігіттің белгісі –
Алыстағы дұшпанмен алысам деп,
Алаштың жақсысымен ащы болады.
Атадан жаман ұл туса,
Отанына пәле салуға басшы болады.

ЛЕПІРГЕН КЕЙБІР ЖІГІТКЕ

Атқа мінсең наз бедеу,
Қапалы көңіл ашылар.
Кем болмаса тумысың,
Қатарға басын қосылар.
Әдеп, ақыл, білімді
Үйреніп ешкім тумады,
Көруменен ысылар.
Ілгері Тәңірі бастырса,
Өнерін күн-түн асырар.

Бақ қалаған жігітке
Таңдап мінсең бедеу ат,
Көңілдің күбі шешілер.

Бекзаданың белгісі –
Ашу болмас бойында
Жібектейін есілер.
Жамандардың қалыбы –
Кемдік беріп талапқа,
Көңіл зауқын өшірер.
Сыр сақтамас ішіне,
Көрінгенді дос көріп,
Науи мисыз жігіттер
Басына елді көшірер.

Өңкей қалың бедеу ат
Міңсең белі талмайды.
Қара нарға жүк артып,
Айдасаң шөлге қасқартып,
Шалдығып жолда қалмайды.
Ертеңнен кешке шапсаң да,
Шабыстан тұлпар таңбайды.

Мәрт жігіттің белгісі –
Бір қалыбын өзгертіп
Жеңіл сөзге азбайды.
Нәмәрттардың ісі бұл –
Білмеген ісін білем деп,
Өзінің сөзін дұрыстап,
Қыңырайып болмайды.

Міңгірге еткен қызметің
Тек қана жори болған соң
Бір тиынға тұрмайды.
Заман ауып мүбәда,
Қолынан бір іс келсе егер,
Ешкімге мойнын бұрмайды.

ТАҚПАҚ

Хұрметлу зайғы ғұмырдан
Ұйқыда көрген түс артық.
Тар жерде, тайғақ кешуде
Ерлердің қылған күші артық.
Қу қанжыға жүйріктің
Топырыштан несі артық?!

Көктемесе жаңбыр боп
Қайырсыз жаздан қыс артық.
Тобылғылы шұбардан
Панасыз таудың несі артық.
Қадір білмес туғаннан
Құныңды білген дос артық.

Дүниеге қарау қылмайтын
Қартайған шалдан жас артық.
Ауру үшін жан қиған
Туысы жақсы бас артық.
Білмей шалқып сөйлеуден
Сөйлемей тұру бес артық.

Білмегенге бағасын
Алтыннан да мыс артық.
Бұл опасыз дүниеде
Болмайды деуге осы артық.
Аталы болған жаманнан
Өзі болған тек артық.
Кейінге үлгі қалдырған
Шешендердің тілі артық.
Әрбір істің қалпына
Аңғырттықтан еп артық.
Шаппайтын алмас қылыштан
Қолдағы қамшың көп артық.

Суы ащы теңізден
Томар да болса көл артық.
Арық малдың етінен
Бір тостаған сөк артық.
Сайран етіп жүруге
Қараңғы түннен күн артық.

Қара озып кеткен шешен жоқ,
Өзімнен озып көп артық.

Шамалы жерге талықпан,
Салсаң да ауыр жүк артық.
Мағынасын біліп түсінген
Сөйлейді демес неге артық.
Таразы махшар күнінде
Алла білер, кім артық.
Күні суық зымыстан
Қаһарлы қыстан жаз артық.
Көз жұмып күш еткеннен
Базына қылған наз артық.
Шаң көрсетпес жүйрік жоқ,
Қара озып кеткен, оза артық.

Он ұл туса біреуден,
Бірінен бірі жүз артық.
Бағасынша өзінің
Қалайыдан жез артық.
Ойға салсаң, Нұржанның
Көп ақыннан сөзі артық.

Бейғамал жеңіл көңілден
Сабыр еткен ой артық.
Кішілік жоқ ақылға
Керек емес бой артық.

Әр құралың сай болсын,
Шамаң келсе, жи артық.
Жаныңа жаны қосылған
Досқа болмас сый артық.
Жәуһарыңды мыс қылмай,
Сақтауға керек ми артық.

Тыңдашы, ей, даналар,
Бұл сөзімді біл артық.
Неше топқа салғанда
Мүдірмей кеткен тіл артық.
Жиренше сынды шешеннен
Осы күнде кім артық?

Қызыл гүлің солмай тұрып,
Ер жігітке тәуба артық.
Ғазиз жанын тілейді,
Хастеліктен сауды артық.
Хамма жерді ағылы қып,
Хақ жаратты тауды артық.
Қызығып қақпан басарсың,
Достан көрсең жауды артық.

Бейасылдан асыл артық,
Нәсілсізден нәсіл артық.
Дос көңілін жаралап,
Іс қылмайды асып артық.

Кір жұқтырмай бойына,
Сақтап жүрер басын артық.
Шұбар құнан көзденбес
Дәулет-баққа тасып артық.

Риямин жолын қуғанға
Кәміл ишан пір артық.
Хаққа мойынсұнғанға
Ықыласты болса бәрі артық.
Дүнияға мәшһүр болсаң да,
Өлген соң қалған тірі артық.

ТЕРМЕ

Неше фасыл, неше бап,
Біздің сөздің бұтақтап
Кетеді ұзап тарауы.
Жүйріктер мінген озбай ма,
Күйіне келсе жарауы?
Ақиық бүркіт мұзбалақ
Қаңтарда қарсы желге ұшар,
Қабактан түспей қырауы.

Ізгі перзент, ақ жаулық,
Қорада жатар жүз саулық,

Құлаш мойын, кез құлақ
Бір бедеу ат, денсаулық –
Ер жігіттің сұрауы.
Дүниеде мақсұт тәмам деп,
Еш пенде дәулет көпсінбес,
Аллада ғой құрауы.

Тәуір көрдік сөздерді,
Пәленше мырза ер деген.
Қызықты бастан өткіздік,
Ғажайып әрбір көрмеген.
Неше мақал, тақпақтан
Қалмады сөзім білмеген.
Әуесімен жастықтың
Күндер болды желдеген.
Не жақсының алдында
Неше буын ән шырқап,
Сайрады ғой тіл деген.

Заманында жігіт пе
Сұлуды құшып, сүймеген,
Жүйрікті таңдап мінбеген.
Лашынды құс деме,
Қуа түсіп, жарық беріп,
Табанда сұқсыр ілмеген.
Жаманды әр кез дос деме,
Жұмысың түссе теріс қарап,
Қадіріңді білмеген.

Ғұмырды зайғы өткізер,
Еш істен фәһім ала алмай,
Дүниені жүріп көрмеген.
Арманы не жігіттің
Мақсатында ойлаған
Табылса жоғы іздеген.
Мықты қайғы көңілге –
Нысанаға тимесе,
Атқан оғың көздеген.
Аз ғана дәулет, бақ бітсе,
Жігітте болмас қасиет,
Менменсініп «мен» деген.
Мәңгілікті нәрсе жоқ,
Өзің өлсең, артыңда
Жоғалмайды сөз деген.
Қырық түлеген бүркіттей,
Жембасардан айырылып,
Елуден асып жасымыз,
Уақыт осы меңдеген.

Жігіт болдық бір кезде
Әр қызықты қолға ұстап.
Бедеу ат мініп бүгілтіп,
Жал-құйрығын сүзілтіп,
Салдық бір қиғаш жарысты-ай.
Майданға түсіп белсеніп,
Бұ да бір атақ зауық етіп,
Керісіп салдық алысты-ай.

Қалай алып сілтесең,
Дайын едім бәріне
Екі жүзді қылыштай.
Ат жалын тартып мінген соң,
Кетпесек те қыр асып,
Келемін шаңнан қалыспай.

Адасқан адам жол таппас,
Қырсықты жігіт мал таппас,
Өзі білмей білем деп,
Үйден шыққан жөн таппас.
Ер зарығып налымай,
Дәулет пен бақыт тез таппас.

Рия күлкі сақсынған,
Еппен жұмсап дос таппас.
Масыл қылып басыңа,
Жолдасты ертпе қос таппас.
Әуеле дұға, бақ қонған
Назар салсаң шамалап,
Аруақ орны құр жатпас.

Орыннан шыққан бекзада,
Бола қайған екем деп,
Жоқ нәрсеге құн сатпас.
Бір нысана көздемей,
Бос орынға оқ атпас.

Біреуді қас, дос көріп,
Ғауамнан өзін бас көріп,
Атағын бояп жоғалтпас.
Батыр бастас болғанда,
Байлар да болар қоныстас.
Білгендердің белгісі –
Аз сөйлер де, көп тыңдар,
Орынсыз іске жарыспас.
Үлгілі сөзді тіземін,
Болмасам да Жиренше,
Демеңіз Нұржан сөз таппас.
Сөздерді топқа салынған
Бұрынғы шешен тақтақтың.
Керегі көп заманға
Ескі мақал-тақпақтың.
Лайығы кем деп ойлаймын
Босқа қарап жатпақтың.
Әр жерден жинап сөз қылдым,
Реттеп басын қоса алмай,
Сарыны осы деп соқпақтың.
Жастықпен жүріп әуре боп,
Әр білімнен хабарсыз
Ісін істеп ақымақтың.
Бұл күнгіше бос жүрдік,
Өмірді зайғы өткізіп,
Көзін ашпай бұлақтың.

Қызыл тілім сайраған,
Сөйлесем, сөзге тоймаған.
Ашайын бұлақ көздерін,
Ыссыда суық қайнаған.
Пайдасыз білім не керек,
Дүниеге жаймаған.
Заманаға бір мысал
Кетейін деген қалдырып,
Бар еді ойым ойлаған.

Жүгіресің, қаламым,
Қағазға салсам тоқтамай.
Бір нақыл сөз көрсетші,
Өзіңді өзің мақтамай.
Дауыс шығып күңіреніп,
Атылмас мылтық оқтамай.
Ала қаптың аузын аш,
Ішіңе жиып сақтамай.
Белгілі байтақ көп кеңес,
Тосаңсынып қалған ба,
Не қылып жатыр қаптамай?

Сақтасын Құдай пендесін
Нақақтан болған жаладан.
Ердің басы не көрмес,
Өскен соң туып анадан.
Жақсылық не жамандық,
Барлығы бір Құдайдан.

Тізеден қан кешсең де,
Сақтаушы өзі иенің
Айырыла көрме тобадан.
Жігіттің басын бір іске
Ілдірмей қоймайды,
Асса бір қайрат ханадан.
Күшті орынсыз сарп етпе,
Келеді деп шамадан,
Ах ұрып қалма бейқам боп,
Қармалап қолың соза алмай,
Ілінген күні сағадан.
Қызықтырып сөйлесем,
Сөзімнен ешкім жерінбес.
Насихат, ғазал, кеңесті
Жазуға Нұржан ерінбес.
Ішінде жәуһар сандықтың
Аузын ашпай көрінбес.
Тізеден келген саз болса,
Белгілі тұлпар сүрінбес.
Жел кірген құлан желігіп,
Тізе көріп қысылмай,
Қодығынан бөлінбес.
Не жақсылық, жамандық
Бір іс көрмей ер жігіт,
Құр жүріп атаққа ілінбес.
Шамалап сөйлеп, сөз тыңдат,

Қызыл тілім шалқыма.
Ішке сақтап шірітпей,
Бір азырақ леп шығар,
Мирас қалсын халқыма.
Аса кетіп қимылдап,
Қадағын пұтқа есептеп,
Кір жұқтырма қалпыма.
Дүниенің бар ма сенімі,
Бар сөзімнің не міні,
Кетейін тастап артыма.
Өзім қайдан білейін,
Сынап білер тыңдаушы,
Білгенім бүтін, жарты ма?!

КӨҢІЛІМ, ЕНДІ САБЫР ЕТ!

Бісімілла, рахман-рахим!
Болмады төмен назарым,
Жер жүзіне жайылды
Насихат болып ғазалым.
Дүнияның мен көрдім
Неше қызық базарын.
Құрбымен қатар жүргенде
Кейін қалып, шіреттеп,
Кемімеді ажарым.
Қалам алсам қолыма,
Сынаушы елім Нұржанның
Білуші еді жазарын.

Аударылған дүнианың
Кешегі кезде аспанға
Шығарып жүрдім тозаңын.

Көңілімді мен бастым,
Бұрынғыдан желдеген,
Еркімше сайран етіп ем,
Бақшада неше гүлдеген.
Кездерім де болды ғой,
Еш білімсіз жүр деген,
Көңілдің қазын ұшырып,
Бұл күндерде Нұржанның
Заманы қалды телмірген.

Баса алмадым көңілімді,
Бір есірік уақыттың
Желігімен мақтатып,
Кездім елді ақтатып.
Ең болмаса қалмадым
Абыройымды сақтатып.
Ұят-ардан кетіртіп,
Жігіттікке есіртіп,
Көз алдыма елестеп,
Айдаған күндер топтатып.

Көңілім, саған өкпе жоқ,
Дегенімді еттірдің.

Қол тиіп мұрат біткенше
Ұятын беттің төктірдің.
Науаңа мені мас қылып,
Буыңа жаман кептірдің.

Көңілім, енді сабыр ет!
Әуре болып желікпей,
Жалаңаяқ шық басып,
Көрінгенге қол созып,
Жүгірдік құстай еліктей.
Жел шығатын кез болды,
Далаға басқан көріктей,
Барады ұқсап істерің
Шайтанға болған серіктей.
Ақыл жеңер кез болды,
Тоқталуға нәсіп ет,
Біз кетпесек елікпей.

Асық ойнап бұл Нұржан,
Бала да болдық бір шақта,
Еш нәрседен хабарсыз.
Жақсы әдеттен бихабар,
Істер істеп ұнамсыз.
Атқа міндім он бесте,
Дүнияға алаңсыз.
Ойын да күлкі, ат жарыс,
Әуес қылып әрбірін,
Жүре алмадым құмарсыз.

Жылатып, бірде күлдіріп,
Дүнияны мүлде бүлдіріп,
Не қылмадық біз арсыз?!

Еркімен жүрдім көңілдің,
Қайда жаман іс болса,
Ішінде соның көріндім.
Қайда болса тамаша,
Ішіне барып ән салып,
Өлеңменен күлдірдім.
Шаруа жөнін ұстамай,
Қызық көріп осыны,
Өзімді өзім бүлдірдім.

Көңілім, маған ырзасың,
Айдын көлдің ішінен
Лашынды, сұңқарды
Таңдап жүріп ілдірдім.
Болып жүрді бір шақта
Екпінім менің дауылдай,
Жастық шіркін көтерді,
Пәле келсе басыма
Қырғыздың ала қауынындай.

Дүнияда қиын сол екен,
Ерегессем біреумен,

Жалғыздық түсіп басыма,
Бұзыламын сабындай.
Ойлатпайтын аздықты,
Лепілдеген жігіттік,
Барасың өтіп сағымдай.

Жиырмананың ішінде
Қалушы еді қолымның
Тиген жері талқан боп,
Белсеніп түстім майданға,
Ешбіреуден жығылмай,
Кісіден тізе бүккем жоқ
Жігіт боп жүрген шағымда-ай!
Жасым асты елуден,
Бұрынғы қызық күндерді
Жүремін не қып сағынбай?

Кешегі өткен кездерде
Бар еді қызық күндерім,
Жиырмананың ішінде
Орынсыз іске сарп еттім
Жігіттік қайран күшімді.
Балалықтан басылып,
Қалыпқа түсіп бір түрлі,
Жүрмін деген Нұржанның
Бар ма еді, сірә, есінде.

Бұлтсыз өткен дауылдай.
Барасың өтіп, жігіттік,
Семіріп, пісіп буыңа,
Көрінгенге талпынып,
Баулыған құстай еліктік,
Жиырма бестің қызығы
Шапқан аттай зырқырап
Өтерін бастан біліп пе ек?!
Ойға алмадым еш нәрсе,
Алды-артымды шамалап,
Кешегі кезде мастықпен,
Жігіт жинап әр жерден,
Топырлатып күн-түні,
Тамаша көріп осыны,
Ауаланып, желіктік,
Бірте-бірте азайтып,
Ретсіз қылған істерді
Бұрынғыдан кеміттік.

Миым қатты ойлаумен,
Ой орнына келе алмай,
Жүремін ептеп сыйлаумен,
Көңіл жүйрік, тіл орақ,
Тоқтатып бүрдім байлаумен.
Пайдасыз сөзің, мысалы,
Тойдыра ма құрсақты
Дамылсыз сағыз шайнаумен.

Дертке дәрмен табылмас,
Себебін толық сайламай,
Құр көңілді айдаумен.
Өтпесін күнім дүниядан
Басына пайда, жұртыңа
Қорғаны жоқ милаумен.

Ақ қағаздың үстінде
Жортақта, қалам, сүрінбей,
Бұл өлкеде қалған жоқ
Нұржанның сөзі білінбей.
Тыңдауға қарсы кеңес аш,
Зейін салып, ерінбей.
Бірді екіге жазып бер,
Бойыңды бұлдап керілмей.
Домбыра алып соғады
Сөз жүйесін келтіріп,
Атақты жүйрік біріндей.

Тыңдарлық асыл сөз болып,
Жазылып қалсын кішкене,
Аударып көңіл ынтызар
Бетін түрлі кеңеске,
Сонарда жүрген іздей қып,
Анықтамай көмескі.

Ұлағатпен тура келтірген,
Ішіне қоспай сөз ескі,
Қандырмай қойма құмарын,
Кісідей сауған тел ешкі.
Мың сан қолдан озатын,
Тұлпар мінген кісідей,
Шығарып тоқта белеске.

Дүнияда сайран қылатын
Жігіттік, қайран, күнім-ай!
Жазым болып кеткен жоқ
Көздеген оғым дарымай.
Сұлу қылып баққанмен,
Қазанат шаппас арымай.
Мұратқа оңай жетпейді,
Қынапта жатып кернеген
Болат өтпес жанымай.
Ақсұңқар құс жем тілеп,
Тұғырда тұрып қаранған.
Байлаудағы қазанат
Түнекте тұрып күн көрмей,
Шылбырына оралған.
Ер беліне жарасар
Асылған қылыш жаланған.

Жолдастың ері таптырмас
Тар жерлерде сыналған,
Дерті кетпес көңілден,
Достан дұшпан табылмас,
Бірге жүріп, сыр алған.

СӨЙЛЕ ДЕ, ТІЛІМ, БАЗАРЫМ

Сөйле де, тілім, базарым,
Бір күнде жетер ажалың.
Шыңнан қашқан қояндай
Шығарайын тозаңын.
Сөйле десең, сөйлейін,
Нұржанның жазған ғазалын.

Азаматым, ағайын!
Аз ғана бір сөз жазайын.
Сіз бір біткен жар-қайың,
Біз бір біткен тор-қайың,

Бұтағыңа қонып ап,
Әрлі-берлі шырлайын.

Қызыл да тілім, сөйлеп қал,
Таңдайымда қатарсың.
Домбыраның бетінде
Он саусағым, жорғала,
Шешіліп көрде жатарсың.

Сылқым, сылқым, сылқым соқ,
Солқылдарға мойным жоқ.
Жалаңаштан да жауға аттан,
Ажалың жетпей, өлу жоқ.

Жез қасық-ау, жез қасық,
Бұл сөзіме халық асық.
Екі жақсы қосылса,
Отырады жанасып.
Бір жаманға сөз айтсаң,
Ол да бір кетер түн асып.

Дүние, дүние, дөңгелек,
Мен сөйлейін термелеп.
Термелетпей, шіркін-ай,
Бүгежектеп отырмын,
Баурайыңнан аса алмай,
Төрге жиған жасаудай.

Ішімде кеңес қайнайды,
Бұғалық салған асаудай.
Ертелі-кеш шапса да,
Білмейді інің босауды-ай!

Сері, азамат Сардарбек,
Өтер-кетер дүние-боқ.
Қас жүйрікте шабыс көп,
Алғаның жаман болса егер,
Бір төсекте жату жоқ.
Ағайын жаман болса егер,
Өле-өлгенше тату жоқ.

Таудан аққан тарғыл тас,
Тарықсаң шығар көзден жас.
Ағайын болсаң – тату бол,
Алаш болсаң – жақын бол,
Қатын алсаң, сұлу ал,
Артыңда қалса, кім алмас?

Жаман қатын алсаңыз,
Артыңда қалса, ит алмас.
Жақсылардай ақ алмас,
Ақ алмастан жан қалмас.

Бай баласы мақтанса,
Бедеу атқа міндім дер.

Бек баласы мақтанса,
Көрмегенді көрдім дер.

Хан баласы мақтанса,
Алтын таққа міндім дер.
Жаман адам мақтанса,
Жемегенді жедім дер.

Жолдас болсаң жақсымен,
Не де болса, көндім дер.
Бір жаманмен дос болсаң,
Сенің үшін өлдім дер.

Арғымақ ат мақтанса,
Ол да бір күні кез келер
Қаланың қазған орына.
Ақсұңқар құс мақтанса,
Ол да бір күні кез келер
Құсбегінің торына.

Асқар, асқар, асқар тау,
Адыра қалар малдан соң.
Құбылып тұрған бәйшешек
Құбалай болар солған соң.
Байлар киген қамқа тон
Шүберек болар тозған соң.

Жігіттің сәні келмейді
Алқалаған жаудан соң.
Жүйріктің сәні келмейді
Өкпе мен бауыр, жалдан соң.
Келіншек сәні келмейді
Әлдилеген ұлдан соң.
Кемпірдің сәні келмейді
Төрде отырған шалдан соң.

Үйдің сәні келмейді
Ораулы тұрған шиден соң.
Шидің сәні келмейді
Жиюлы тұрған жүктен соң.
Жүктің сәні келмейді
Бойжетіп өскен қыздан соң.
Көлдің көркі келмейді
Жайылып жатқан малдан соң.

Самауыр деген шай шықты,
Саусаң, сүті шықпайтын
Ақша деген мал шықты.
Ат жекпесе жүрмейтін,
Жүрсе, көзі көрмейтін,
Тарантас деген ат шықты.

КЕҢЕС

Аздап кеңес жазамын
Осы дәптер, қағазға.
Ақымаққа таяқ деген бар,
Ақылға нұсқа сабазға.
Ағайын болсаң, тату бол,
Әуес болмай аразға.
Ризық болар талаптан,
Жарлы болсаң, тағы азба.
Малды болсаң, мақтанба,
Сал көзіңді малы азға.

Жалғыз болып, бар болсаң,
Дәулетің болар туғаның.
Нашар болып, көп болсаң,
Көп те болсаң, сынғаның.
Жақсылық етсең, сөйлеме,
Ысырап болар қылғаның.
Жасында өнер білмесең,
Өскеніңде білмессің,
Бәйтеректей майыспай,
Қақырайып тұрғаның,
Досыңа жаман сөйлесең,
Өзіңді өзің ұрғаның.

Шақырып қызмет қылмаса,
Қыдырып, жүрме есікке.
Қыдырған себеп болмайды
Тәңірі берген несіпке.
Құдайдан дәулет сұрасаң,
Харам қоспа кәсіпке.
Дұшпанды жеңсең, достық ет,
Женген сайын өшікпе.
Женген жауға қатын ер,
Өне бойы қорқытып,
Тығамын деме тесікке.

Бұл заман да бір бала,
Көрмегенге нанбаған.

Екі достың арасын
Айырады оңбаған.
Аға болмас ауылға,
Өз алдына қонбаған.
Балаң әдеп біле алмас,
Сабақ алмай молдадан.
Кеңесі бидің келіспес,
Үлгі алмай ордадан.
Жауда қалар жолдасы,
Өзінің басын қорғаған.

Жақсы жолдас сол болар,
Шашпай сырын жинаған.
Жаман жолдас сол болар,
Тар орында қинаған.
Көрші қоғам болғаны,
Ауылдың малын жинаған,
Баланың асыл болғаны,
Ата-анасын сыйлаған.
Ер нысапсыз болғаны,
Жастағы жеңіл мінезін
Қартайғанша тыймаған.

Милы адамның белгісі
Сөзі шықпас шашауға.
Бәрі бір деп тоқпақпен
Ұрма балта қашауға.

Негізі жаман жасықты
Қайтадан болмас жасауға.
Білімсізді үйрету
Салғандай құрық асауға.
Асылдың ізде нәсілін,
Басыңды әуел қосарға.
Абыройсыз қалғаның,
Басыңды қоссаң осалға.
Ойлап істе әр істі,
Бөрік ал десе, бас алма.
Достық еткен досыңа
Атамын деп тас алма!

Дос жылатар достықпен,
Күлдірер дұшпан қастықпен,
Жоқ нәрсеге ашу қып,
Жүгіре көрме бақанға.
Арсылдаған қасқырдай,
Жабыспа бекер сақалға.
Қомағайлық білдіріп,
Көп ішінде қақалма.

Ағайынның жаманы –
Алдыңа түсіп, бас болмас,
Артыңа еріп, дос болмас.
Ойлағаны қараңғы,
Көңілі оған қош болмас.

Болмас бала құрысын,
Болатын бала жас болмас.
Балшықты қанша сырласаң,
Асыл гаухар тас болмас.
Екі жақсы бас қосса,
Ізін аңдып, қас болмас.
Ерге бітсе мал, перзент,
Тәңірі берсе, кеш болмас.
Құдайдан дұрыс тілесе,
Ер еңбегі еш болмас...

Іні болмас ағасыз,
Аға болмас панасыз.
Үлде менен бүлде ки,
Сәні болмас жағасыз.
Мінсең-дағы тұлпарды,
Тайғақ мұздың үстінен
Жүре алмайды тағасыз.

Бақыт баста тұрғанда,
Білмесең де данасың,
Лаулап оттай жанасың.
Бақыт бастан көшкен күн
Нардай шөгіп қаласың.
Кәрілік келсе басыңа,
Еңбектеген баласың,

Жолдас болсаң ғылыммен,
Мәңгі өмірде жанасың.

Суды көркем көрсеткен
Шулаған құс пен балығы.
Құсты көркем көрсеткен
Түрленген жұмсақ мамығы.
Күнді көркем көрсеткен
Өсімдік пен тау-тастың
Көтерілген сағымы.
Әкімді көркем көрсеткен
Тең ұстаған халығы.

Әкімдіктен пайда жоқ
Туралығы болмаған.
Байлықтан да пайда жоқ,
Қанағаты болмаған.
Батырлықтан пайда жоқ,
Тәуекелі болмаған.
Биліктен де пайда жоқ,
Әділдігі болмаған,
Шешендіктен пайда жоқ,
Тілмен ою оймаған,
Сөзді орнына қоймаған.
Ажал оғы жеткен күн
Табаны кімнің таймаған?!

БӘТИМАҒА

**(Алтыбас Қытшақтың бір кісісінің 13 жаста
қайтыс болған Бәтима деген қызына)**

Бұл дүниенің жалғаны-ай!
Пенденің бітпес арманы-ай.
Әркімге мирас бұл өмір
Жапанда сөніп қалғаны-ай.
Жан иесі құтылмас
Құрығын Хақтың салғаны-ай!
Он сегіз мың ғаламды
Ғаділдікпен жаратқан
Пендеге хаси болмаңыз,
Не қылар деп Алланы-ай!

Жатырмысың, асыл зат,
Басыңа келіп жаздым хат.
Біз де бір елдің тентегі,
Құрып та жүрген саясат.
Көк тасында жазылған
Бәтима деген сіздің ат.
Келді көңілім бұзылып,
Рухыңа бағыштап,
Жастық пенен мастықта
Етпедік ешбір ғафулат.

Туған жерің, шырағым,
Тобылда судың жағасы.
Өскен жерің желкілдеп –
Мезгілдің сары ағашы.
Мәңгілік алған мекенің –
Жапан түздің даласы.
Әр уақытта үзілмес
Елдің де жетіп қарасы.

Басына тамды салдырған,
Қалайша қылып өнерлеп,
Решеткемен темірлеп.
Ата-анаң қандай данышпан?!
Пақырдың берсін тілегін.
Қабыл қылсаң, зұлзалал,
Атымды бұған жазбаймын,

Ара-Тобыл қазағы,
Дәргейлерім бар болса,
Артымнан іздеп білер деп.
Бір жақсының алдында,
Алды-артыма қарамай,
Бір ақымақ сөгер деп...

ҚАТЫН ҮШ ТҮРАІ

Бір қатын сыйлаумен қатын,
Бір қатын қинаумен қатын.
Нағыз қатын, сол қатын –
Әр нәрсені ойлаумен қатын.

Қатының жақсы боса
Көңілді жықпас.
Ыңғайын біліп,
Сөзіңнен шықпас.
Ақымағына жолықсаң,
Өз бойына мін тақпас.

Жұмсақ сөйлесең, жеңемін деп
Мылтық жасап атсаң да бұқпас.

Қатын алсаң, таспа белді торыны ал,
Ол болмаса аққұбаның зорын ал.
Бұл екеуі болмаса, қажымайтын қараны ал.
Бұл үшеуі болмаса,
Жүзі сары, көзі көк,
Былшыдаған сөзі көп
Соған жолығарсың...
Әйел үйді бүлдірер,
Ер-тоқымды жимай,
Айыл-тұрманды күнге күйдірер.
Әйел үйден айырар,
Өзі жады болса,
Әрбір сөзіңді қайырар.

ҚАТТЫ АУЫРЫП ЖАТҚАНДА ЖАЗЫЛҒАН ӨЛЕҢ

Бір жаста ана қарнынан
Жерге түстім жан болып.
Шырылдап арман қалмады.
Бесікте жаттым іңгәлап,
Көзімді аштым тырналап,
Емшек емдім аймалап,
Көрдім, арман қалмады.

Бір жасымда өлді анам,
Жетімдік дерті бек жаман.

Талпынтып, мені сүйе алмай,
Он сегізде қаза боп,
Анамда кетті көп арман.

Анам марқұм қуатпен,
Тәңір берген ермек деп,
Дүниені шарқ ұрдым,
Екі қол мен аяқты
Қары су қып еңбектеп,
Талпындым, арман қалмады.
Сол кездерде тіл шығып,
Келіп қалдым беске де.
Ойыннан басқа бір нәрсе
Кірсе менің есіме,
Мойынынан құшақтап,
Секірдім әке төсіне,
Еркелеп, арман қалмады.

Жетіде оқи бастадым,
Үйреткенін молданың
Екі айттырмай ұстадым.
Төрт-бес жылдың ішінде
Қағаз танып, һәм жазып,
Ойынды мына қызық деп,
Сол шамада тастадым.

Тайды мініп жайладым,
Түйе болса, ойнадым.

Тентек болдым шамасыз,
Қой десе де қоймадым.
Жігіттіктің қызыл жел
Лебі тиіп, сол кезде
Талпынып, талай ойладым,
Мұнан да арман қалмады.

Мұнан соң келдім он беске,
Баспадым аяқ оңды іске.
Бұраң бел, үкілі шоқтарды
Қол салып, құштым, дәл төске.
Жастыққа біткен мастанып,
Бел шешіп түстім күреске,
Мұнан да арман қалмады.

Жиырма деген келді жас,
Қызығына жігіттік
Науаланып, болдым мас.
Дүниені сапырдым,
Асты-үстіне аралас.
Көңілге алған ісімді
Істемей арман қалған жоқ,
Өтірік емес, бәрі рас!
Жігіттікке арман қалмады.
Жігіттік дерті жүректе
Жиырма бесте қанбады.

Сол кездерде істедім
Көңілге алған керекті.
Бере көр деп тіледім
Бір Құдайдан тілекті.
Лайықтымен табыстым,
Әр топтан іздеп көмекті,
Жолдасқа арман қалмады.

Уа, дариға, сол кезде
Қымбат аға, құрбым-ай,
Арқасында ерлердің
Ойға алғаным қылдым-ай!
Ойран салып отызда,
Тұр деген жерге тұрдым-ай,
Істелмей қалған бір іс жоқ,
Не бол десең, болдым-ай!

Төрде отырып жайнадым,
Бұлбұл құстай сайрадым.
Жастықтың мастық ауасы,
Қастыққа болат қайрадым.

Қырықта қайттым райдан,
Тіледім тілек Құдайдан.
Үлгілі неше шешендер,
Ғибрат алдым талайдан,
Білдім, арман қалмады.

Әр нәрсені ойлантқан,
Қайтейін, өттің, елу-ай!
Әділдік, байлық, тыныштық,
Толықсып тұрған елім-ай!
Әр қиядан бас қосып,
Пар, тройка ат жегіп,
Салдым неше жорықты-ай!
Аз өмірдің ішінде
Сол сабаздар азайып,
Не қызықтың құруы-ай!
Не екені белгісіз,
Ісінің бәрі үлгісіз,
Заманның бұлай болуы-ай!

Неше қымбат ағаның
Бәрін қолдан өткіздім.
Деп айтады сол ерлер,
Өзім сүйреп жеткіздім.
Тіршіліктің мақсатын
Қадари-хал өткіздім.

Ыңғайсыз келдің, елу бес,
Қайтейін, болды еңбек еш.
Әр пендеге тап келер
Тағдырында болған іс.
Қуат бер, Алла, бір өзің,
Қайғыменен қайнады іш.

Алпыстан асып жасымыз,
Қолға алдым таяқты.
Шөңгеріліп тұра алмай,
Еңкейе бастым аяқты.
Бетімнен қызыл нұр кетіп,
Көзімнен де сор ақты.
Қараңғыда отырмын,
Сөндіріп жанған шырақты.
Ұстап тұрмын қолыма
Екі түрлі екі тал,
Қызығын соның көрсетіп,
Ашқайсың, Алла, қабақты.

Толғатпа, көңілім, толғатпа!
Әр нәрсені ойлатып,
Қапалы көңіл қозғалтпа.
Ішке сақтап, дерт тілеп,
Лебізің шығар, құр жатпа.
Сен де сонан ғибрат ал,
Тұлпарлар да қалатын
Бірде озып, бірде артта.

Жалғыз туар жақсы бол,
Алланың өзі теңгерер.
Бергеніне қыл шүкір,
Көзіңнің жасын кім көрер?

Бір күнде керек болар деп,
Нешеулерді бақтық-ай.
Ағайын болса, шет болсын,
Бәрін қалай таптық-ай?
Шара бар ма өмірдің
Осы болса ақтығы-ай?!
Ер жеткен бала тұрған жоқ,
Мен жатырмын ыңыранып,
Жұмсауға адам таба алмай,
Жанашырдың жоқтығы-ай!

Бұл сөзді айтқан Нұржан ер,
Кімді алмаған қара жер?
Озып туған қатардан
Ақылға диқан еді шер.
Бұл ерлермен жүрмеген,
Мәжілісіне кірмеген,
Бұлар да пәлен-түген дер.
Адамзатқа лайық,
Нендей жөнге сай еді,
Ақылға диқан кемеңгер.
Нұржанның сөзін қолға алып,
Әрбіреулер оқысын,
Балаларға жазып бер!

Ұлғайсам да болмайды,
Сөйлемеске біздің тіл.

Орынсыз босқа төгілді
Инжу-маржан, қызыл гүл.
Кемітті хал-бағамды
Кешегі тауық өткен жыл.
Сөз бағасын білгенге
Өзім – арзан, сөзім – пұл.
Сөз иесі азайып,
Әйелдей жесір қалдым тұл.
Тыңдаушы мұны азамат,
Дұғагөйі қалмады,
Иманы нәсіп болсын деп,
Нұржан ерге дұға қыл!

ЫБЫРАЙҒА

Құр жерге, су үстіне от жақтырған,
Қараңғыда адасқанға жол таптырған.
Талып, шаршап жүргеннің нешеулерін,
Ойдан алып, биікке лақтырған.
Үлгі айтып бір облыстың қазағына,
Ықыласпен достарына сыр ақтарған.
Бақайын сазға тигізбей шығыпты алып,
Өткел қып қия-жардан құлап тұрған.

Жұртыңның екі жая Тіней, Қармыс,
Әр ерлер өз тұсында алған алғыс.

Бүркіттей ұя салған Римстанда,
Талпынтып балапанын ұшты бір құс.
Зәһәрді балдан тәтті қылатұғын,
Халыққа қамқор ондай ер болмайды тұс.

Жаухары қылыш еді асфһани,
Керегінде әркім қолына ұстағаны.
Болмады уақытында ешбір жазым,
Қол сілтеп күндік жерден нұсқағаны.

Ұлы ағартушы қайтыс болғанда Ыбырайдың қабірі ба-
сындағы құлпытасқа Нұржанның:

*«Сайран еттім дүнияда
Табылып көңіл хоштарым.
Аһли, дәулет, жиган мал,
Қалды қымбат достарым», –*

деген төрт жолы жазылған.

АЙЫРЫЛСА

Бұлбұл хуррам болып, нешік сайрасын,
Бақты қазан ұрып, көңілден айырылса.
Біз мәрт жігіт хамкин болмай найласын,
Пәлекет болып, әйелден айырылса.

.....

Құйрығы төгіліп, жалдан айырылса.
Шалқұйрық нарлардың мияты болмас,
Қатардан бөлініп, саннан айырылса.

Нән балық өрге шайқап жүзе алмас,
Айдын шалқар дария, көлден айырылса.

Алғыр сұңқар сұқсыр үйрек іле алмас,
Қанат-құйрық, шалғысынан айырылса.

Арғымақ ат аса қарғып өте алмас,
Тасқа тиіп, жез тұяғы майырылса.
Патшалар да таяр тақтан түсерде,
Жауға қорған – әскерінен айырылса.

Ер жігітке шын жетімдік сол болар,
Басшы болған бір орыннан айырылса.
Асфәһани қылыш жауға шаба алмас,
Қынабы тозып, балдағынан қайырылса.

Әр күнгі дүниенің опасы болмас,
Зайғы өткен ғұмырдың сапасы болмас.
Қалап айтқан сөзімнің қатасы болмас,
Шәриф тәнің ғазиз жаннан айырылса.

АЛАШОРДАҒА

Бірлік қылсаң, Алашым,
Ілгері қарай басасың.
Қол ұстасып ұмтылсаң,
Қатар жұрттан асасың.
Атағың мәңгі қалдырып,
Жасасын Алаш, жасасын!

ТУЫСТАРҒА

Жарбасты, Кішік, Құттық – үш атамыз,
Ежелден туыстықта жоқ қатамыз.
Арадан қанаттанып шықса біреу,
Біз оған жерден алып тас атамыз.

ЗАМАНА АЗҒАН ШАҒЫНДА

Замана азған шағында
Халқына ханы қарамас,
Қатын болар баққаны.
Ел пайдасын би айтпас,
Тамағы болар тапқаны.
Әділдік білмес хакімі,
Актілеп жазып жатқаны.
Аманаттың аты жоқ,
Біреуді біреу сатқаны.
Алыс емес, жаныңда,
Құрулы жүр қақпаны.

Көзің тайса бір елі,
Жылаңдай шаншып шаққаны.
Көңілі қатты тастан да,
Сырты жұмсақ мақталы.
Жібітпейді көңілін,
Жетімнің жасы аққаны,
Еңіреп жерде жатқаны...

САТЫПАЛДЫ ИШАНҒА

Сатыпалды ишан әулие
Фәниден өтті бақиға.
Дін мұсылман жұрты үшін
Қайғылы, ауыр оқиға.
Тізеңді бүгіп, қолың жай,
Арнап құран оқырға.
Жақсылығы көп елі
Жетім менен пақырға.
Дарақ егіп, жеміс сап
Өсіріп еді тақырға.
Тәлім берген сол еді
Біз секілді соқырға.

АТ – ЕРДІҢ ҚАНАТЫ

Ат-дүр – ердің жолдасы,
Ұл-дүр дәулеттің басы.
Қыз һәм болса көңіл хошы,
Зүрият керек жігітке.

Ат-дүр – ердің қорғаны,
Мінсе бітер арманы.
Естен шығармағын Алланы,
Кішілік керек жігітке.

Ат-дүр – ердің қанаты,
Сөзімнің жоқ-ты ағаты.

Малсыз болмас еш қуат
Саясатлы мәрт жігітке.

Ат-дүр – ердің сәулеті,
Болса серік дәулеті.
Артар көңіл қымбаты
Тәңірі берген жігітке.

Ат-дүр ерге лайық,
Көре алмай күндер халайық.
Жаратпай мұрнын жиырар
Берекелі істерді.
Айтса-дағы тынарлық
Еңбегі зайғы жігітке.

Ер серігі ат болар,
Мінсе көңілі шат болар.
Жоқтығына қарамай,
Кейбір көкжал мәрт болар.
Шатылып дұшпан сөз айтса,
Лайық көрмей істерін
Қапалықпен дерт болар.
Бір Алла, өзің жеткіз деп,
Бермек, алмақ шарт болар
Біртүрлі сахи жігітке.

Атсыз еш ер жүре алмас,
Наз бедеуді майданда
Жалқы жігіт міне алмас.
Қанат, құйрық – сүйеніш,
Ағайын, дос-жар көп болса,
Маңына дұшпан келе алмас.
Өзінің теңі болмаса,
Алтыннан қылған тұғырға
Сауысқан, қарға қона алмас.
Ұқсағанмен сипаты,
Мінез-құлық істері
Муафиқ болып келе алмас.
Бағзы адамның қалыбы –
Күншілдік етіп көре алмай,
Жақсы атақ бере алмас.

МӘШҲҮР ЖҮСІП АТЫНА НҮРЖАННАН БІР-ЕКІ СӨЗ

Кім өндір жүйеменен сөйлегенге,
Ләззат, қадірі жоқ білмегенге.
Тауыққа көзі соқыр бәрі бидай,
Мысалы, сөзді өлшеп білмегенге.

Нақылсыз, ғибратсыз өлең бе екен,
Өтірік ертегі айту өнер ме екен.
Мәшһүр Жүсіп қожа деп зорайғанға
Ойлап ек, бүтін жөнін білер ме екен?

Қалмады ертегіден жазылмаған,
Дейді деген сөздері бұзылмаған.
Болмағанды болды деп орындауы-ай,
Лайықсыз көрініп тұр әзір маған.

Болмайды ертегі айту өлеңшілік,
Бақсы, ақындар қылады тіленшілік.
Мағынасыз сөзбен өзін зорайтушы-ай,
Мұнысы қожекеннің тым ерсілік.

Таразы өлшемі бар әрбір заттың,
Мұншама зор атақты қайдан таптың?
Мәшһүрмін деп ешбірі айтылмаған,
Бұрынғы қандай да зор мәслихаттың.

Сіздің іс көрінеді былай маған,
Көңіліңіз уланып, ылайланған.
Қожеке, өткендерден ғибрат ал,
Олар да мәшһүрмін деп зораймаған.

Білгенге білімділер таласпайды,
Нақ пенде әрекеті адаспайды.
Мәшһүрдің мағынасын ойлап қара,
Қожеке, сіз бен бізге жараспайды.

Қой енді, ертегіні жаза берме,
Жоқ іске қиялыңды бұза берме.

Қанша жылғы моланы тірілтем деп,
Аузыңды жөні осы деп соза берме.

Кірленер көңіл таза бақпаған соң,
Сөз тыңдауға болмайды жақпаған соң,
Тасқа сөз бастырам деп не мағына,
Еш ғибрат пайдаланар шықпаған соң.

Оқуым қара танып, сөз жазарлық,
Дариға, білім қайда жұрт озарлық?
Хаузадай фабрикант болмасақ та,
Шамалы тұрарым бар бір базарлық.

Мәшһүр ісін шығарған Жүсіпбекке
Тұрарымды сатпаймын аз деп көпке.
Қадірін шешендіктің зайғы қылып,
Мағынасыз жауһарыңды төкпе текке.

Не мақсат жазуыңда мұны бастап,
Төсіне кірді ме олар сені қыстап.
Молықай, мылжың дегеннен құтылып ек,
Қолына шипа қылдың қалам ұстап.

Енді сен ертегіні таста, қожа,
Білсеңіз, өсиет, уағыз баста, қожа!
Бағасы бір жерлерде көрінеді,
Әр сөзге көрінесің ұста, қожа!

Ғазалың халыққа жайылып, қадірің артар,
Онымен қалам деме, таста, қожа!

Қиссаңыз пәлен мазар, түген мазар,
Мұныңыз мағынасыз іс қиял бұзар.
Алпамыс, Құбақандай ұлтан-шолтан,
Ондайды ойыңыз жоқ сіздің жазар.

Жоқ іске ақыл-миды бітіресің,
Әуелден керек емес, бекер осың.
Өтірік хикаятты жазып-жазып,
Қалайша дұға қыл деп өтінесің?

Білмеймін, өнер керек анық толған,
Мағына жоқ сөзде бекер шалықтаған.
Нұргожа деген біреу және шықты,
Өзі сөйлеп, сөзіне зауықтаған.

Біліп өкініш білімнен құр қалғаның,
Қошеметін айтпайық біз жалғанның.
Не айтқаны белгісіз, мәшһүрмін деп,
Біреуі осы шығар сандалғанның.

Дабысын зорайтқанға өшігем мен,
Бұлардың жалынышты несіне мен?
Білгізіп ақымақтығын уаланған,
Болмайды түсірмесем есіне мен.

Болдып тұр нендей іске мәшһүр бұлар,
Ұяттан, ойлап тұрсақ, бос та болар.
Орынбай, Тоғжан, атығай Шал, не шешендер
Ауыр сөз айтып көрген жоқ ешбір бұлар.

Сөз деген бәрі бірдей болмас түстес,
Лайықсыз сақтағанмен ішті теспес.
Бағасынша әр нәрсенің базары бар,
Қай күнде саф нәрсенің қадірі кетпес.

Арман көп бір мәжілісте болмаған соң,
Майданға сөзді қатар салмаған соң,
Жалғыз шауып болады бәрі жүйрік,
Көзбен көріп, мейірің қанбаған соң.

Таусылмас менің сөзім сарқылмаған,
Ақиық мұзбалақпын саңқылдаған.
Дайынмын қалай алып сілтеуіңе,
Қылыштай асфәһани жарқылдаған.

Абылайдың айшықты ала туындай-ақ,
Қалыбым бар нендей істе айқынданған.
Дағдармай, топтан озған жүйріктей-ақ,
Тозаңым шапқан сайын бұрқылдаған.

Бас қосып өншең жақсы келгенінде,
Жүрегі талайының солқылдаған,

Не айтсам өз қалыбыма бәрі лайық,
Мақтаншақ өлеңші емен тарқылдаған.

Жұрттан асу болмайды топтан озбақ,
Шамасын біледі әркім болмаса ақымақ.
Мағынасыз, өлшеуден тыс сөз сөйлемей,
Абзалы, жігіт данасы өзін бақпақ.

Болмайды ел аузына елек қойып,
Боласың жалғыз мәшһүр кімге қақпақ?!
Белсеніп, мықты болсаң, шық майданға,
Мақсат болса Нұржанмен сөз сынаспақ.
Сені жеңіп кетер деп сескенбеймін,
Ханнан қазық, қойсаң да биден тоқпақ.

Ана жыл біздің елге келіп кеттің,
Нұржан келсін дегенде сонда не еттің?
Ондайды қой деп мұрын шүйіріпсің,
Саңдалып, ашылуын білмей көттің.

Сөз бермей отырыпсың желдей есіп,
Өздері де ойлапты мұны десіп.
Бір сөткеге жетпей-ақ сыр алдырып,
Кетіпсің жолдасыңмен төбелесіп.

Шатыпсың әр нәрсені сондай оттап,
Бүліндің өзіңді өзің неден мақтап?

Өнерің білімің мен неше мысқал,
Есептеп, әлдеқашан қойғам шоттап.

Жарасы жазылғанша бас көтермес,
Шеңгелді желкесіне салсам мықтап.
Келеді осындайда неше буын,
Мұнарлы қара бұлттай сөзім қаптап.

Сендейдер біздің елге келетұғын,
Не жақсы, не жаманды көретұғын.
Жемтікке тойған кезді уаланып,
Құспын деп қарға-дағы кебетұғын.

Дүнияда жалғыз өзің сықылданып,
Дедің бе бізді тышқан ілетұғын?
Зайғы қып жүрісіңді не қыласың,
Әр қойды жетім қозы еметұғын.

Беріде неше тазды емдегенмін,
Даруым дайын менің себетұғын,
Осыдан ғибрат алып, тоқтамасаң,
Желкеңнен сөзім дайын мінетұғын.
Мен болдым өз ойыммен дегендердің
Нешеуі ақырында бүлетұғын.

Баласы Орта жүздің жиылғанда,
Қалыбын біздің сөздің білетұғын.

Кетпейтін тегеуірінім дақ түсірмей,
Аспанда лашын құстай тебетұғын.

Айтқаным өтірік емес жала қылып,
Сөйлесең не қыламын шама қылып.
Емессің дін иесі ишан, хазірет,
Сөзді қой мәшһүр деген тоба қылып.
Ібілістің бір есімі ғазиз еді,
Екі есімді жүрмісің жора қылып?

КҮЛӘШ ПЕН КӘРІМГЕ

Жүрегім, бауырымның фәрасындай,
Көзімнің ағы менен қарасындай.
Екі тал, екі түсті қарақтарым,
Артымда жасың жетпей қаласың-ай!

Жүрегім, бауырымның хошы, балам,
Келгені қуатымның осы, балам.
Ішімде ой-қасірет қайнағанда,
Мауқымды сүйіп-сүйіп басып алам.

НАҚЫЛДАР

* * *

Асылдан би асыл болмас,
Биасылдан асыл болмас,
Асылменен жолдас болсаң,
Басыңа масыл болмас.
Биасылмен жолдас болсаң,
Күнінде мұратың хасыл болмас.

* * *

Жар басына үй тікпе,
Жар құласа, үй кетер.
Жатқа сыр айтпа,
Күндердің күнінде
Байқаусыз жерде бас кетер.

* * *

Ұрыспасаң не етеді,
Ұрыссаң бағаң кетеді.
Ашудың жолы – айналыс,
Ақылдың жолы төте еді.
Ұрсуды әуес қылсаң,
Осымен ғұмырың өтеді.

* * *

Патша деп мақтағанмен,
Халқы сүймейді малсызды.
Нағыз тұлпар дегенмен,
Алыс жолға күнінде
Мініп болмайды жалсызды.
Жақсы-жаманды айтса да,
Оны аңғармайтын арсыз-ды.

* * *

Ер жігіттің белгісі –
Найзасын жауға жарақтайды.
Алыстағы дұшпанын
Бетіне тура қаратпайды.
Қас жаманның белгісі –
Қасындағысын қарақтайды.

* * *

Текті жігіт тек жүрер,
Текелі киік жай жүрер.

* * *

Киікті құралай болдыртар,
Елді дөрегей болдыртар.

* * *

Қой баласы жан болады
Тоқтысында қоздаса.
Патша деп айтып болады
Естігенге еліріп,
Айтқан сөзге азбаса.
Жүйрік деп мақтап болмайды
Шапқанда қолдан озбаса.
Мерген деп айтып болмайды
Ұсынғанын жазбаса.

* * *

Күн күркіреп аспаннан,
Жаңбыр жауып, бәйшешек
Гүлдер өспей жер оңбас.
Алтын тақты ақ сұңқар
Ғаділ сұлтан жоқ болса,
Басшысыз байтақ ел оңбас.

* * *

Асылдың асылын білмей,
Қара көңіл төре оңбас.
Сөз дәмін ақтамай,
Қадірін біліп, сақтамай,
Болдым деген ер оңбас.

* * *

Досына қас сағынған,
Тіліменен жағынған,
Жоқ нәрсені мін қылып,
Етек-жеңін қағынған,
Құдайды алдап дос сатқан,
Ақырында сол оңбас.
Бір оңбаса, сірә, оңбас!

* * *

Жусаған жерден қозғаса,
Жылқы озады желігіп.
Жаманға айтпа сырыңды,
Жақыным деп, ел көріп.
Ерге тұрман тағады,
Үзеңгісін теңгеріп.
Жұмсағанға бармайды,
Айтсаң, тілді алмайды,
Ондай жаман адамның
Бықсыма досы көп болар,
Көз ақияр, сөзге еріп.

* * *

Баланың сегізінде тісі түседі,
Сексенде ердің бет-бейнесі түседі.

* * *

Қосшының жаманы жел жағынан тышады,
Бақырауық түйедей үстіне құсады.

* * *

Шығысы жаман қамысты
Су ішінде өрт алады.
Тумысы жаман баланы
Анасының құрсағында дерт алады.

* * *

Қас дұшпан қасын дос көреді,
Досын дұшпан дейді,
Іс өткен соң артынан пұшайман жейді.

* * *

Аузыңды томпитпасаң,
Ұртыңды бұлтитпасаң,
Көзіңді алартпасаң,
Жақсы деп айтар маңайың.
Өзі болған жігітке
Жат та жақын, ағайын!

* * *

Баласын мақтар бас жаман,
Қатынын мақтар қас жаман.
Алыстағы дұшпаннан
Аңдып жүрген дос жаман.

* * *

Бас болмақ оңай,
Бастамақ қиын.
Қол бастамақ оңай,
Көш бастамақ қиын.

* * *

Қарғаның мыңына – бір кесек,
Жаманның жүзі – бірге есеп.

* * *

Ер бергендей досың болсын,
Жер бергендей қосың болсын.

* * *

Адам болар жігіттің
Етек-жеңі кең болады.
Қошқар болар қозының
Маңдайлары дөң болады.

* * *

Құлан қағынан жерінсе,
Су таба алмай шөлде өледі.
Өзінің басын зор еткен,
Ағайынын қор еткен жігіт
Атасы басқа бір елде өледі.

* * *

Аштық не жегізбейді,
Тоқтық не дегізбейді.
Атаның баласы аштан өлсе де
Асатпай жемейді.
Жетесі жаман нәсілсіз
Жеп отырса да мә демейді.

* * *

Жігіт емес бір сөзінде тұрмаса,
Ат қадірін еш білмес жаяу жүрмесе,
Жол да бір аштық, машақатты көрмесе,
Үйде ыстық нанның қадірін білмесе.

* * *

Жігіт керек асыл заттан,
Өнер үйрен ұстадан,
Өткір қылыш саф болаттан,
Шаппаған нәмәрт жігітке.

* * *

Болат қылыш қап түбінде жата ма,
Жасық болса егесең де өте ме.
Жолдас болсаң, мәрт адамға жолдас бол,
Өзі өлмей сені әр кез тастап кете ме?!

* * *

Талай патша айырылды
Мініп өткен тағынан.
Талай байлар айырылды
Айдап өсірген малынан.
Талай жақсы айырылды
Құстай ұшқан бағынан.
Талай ерлер айырылды
Жол таба алмай барынан.
Жазылған болса тағдырда,
Пенденің болмас сағынан.

АЙТЫСТАР МЕН БАТА

НҰРЖАН МЕН СЫРҒА ҚЫЗ

Нұржан:

Арқадан ұшып келген біз бидайық,
Бала деп естіп едім сөзге лайық.
Әркімнен хабарыңды естіген соң,
Келіп ем жүздесуге қанат жайып.

Мұраты ағаңыздың – сізді көрмек,
Қиын іс сүйек танып, қадір білмек.
Адамнан үшбу барған қалдырмаңыз,
Тартуға домбыраңыз болды керек.
Шығарып көңілдегі хастелерді,
Азырақ аттанайық, қылып ермек.

Өлеңші осы қыздың аты Сырға,
Теңселген төрт аяғы бірдей жорға,
Сұратқан өлеңменен домбыраны
Есіктен кіріп келді қолына ала.

Сырға:

Нұржеке, жоқ дүниеде қылмағаның,
Келді ойға мәжіліс етіп, қонбағаның.
Мені де бірге келсін деместен-ақ,
Лайық па қу ағашты бұлдағаның?
Әйелді Құдай құлы емес деп пе ең,
Көңілден кетер ме осы қорлағаның?

Нұржан:

Шырағым, келе сала шақпа мені,
Жөн білмей соқтығудың жоқ па міні?
Сағынсаң, ертіп бізді үйіңе апар,
Келер деп күтіп тұрмыз тоқтап сені.

Сырға:

Әзілмен келіп едім жанасам деп,
Ретпен кезегіме таласам деп.
Төрде төсек салулы, есік ашық,
Тоқталып, қорқамысың адасам деп?

Нұржан:

Шын көңіл табылады ашық болса,
Бұл сөзді таппас еді жасық болса.

Міндетті кетірудің жөні бар ма,
Іздеген есігіміз ашық болса?!

Сырға:

Телмірме онша маған көзін сүзіп,
Берермін сыбағанды, тұрсаң төзіп.
Сый білмеген сиырша жармасаңыз,
Есік пен көрінгенді өзімсініп.

Нұржан:

Болып ем сырттан ғашық есіміңе,
Тап қылды мені Құдай несібіңе,
Байқамай әуелі айтқан сықылдандың,
Лайық қандай нәрсе есігіңе?

Сырға:

Сен жүрсің жолаушылап, елің алыс,
Азырақ әзіл сөзбен қылдық жарыс.
Екі-үш ай жүргеніңді місе тұтпай,
Сөзді қой, жөнмен сөйле, шәлкем-шалыс.

Нұржан:

Екі-үш ай болып кетті біздің жүріс,
Ойлап ем болады деп қызық бір іс.
Келген соң сөз реті айтып едім,
Көңіліне тоқталайын, болса теріс.

Сырға:

Нұржеке, көрінесің көзге толық,
Сөзіме нашарланып, етпе зорлық.
Еліне жетуің де қиын болар,
Шүйкедей бір баладан көрсең қорлық.

Нұржан:

Сөзіме, жаңа білдім, көнгеніне,
Шаттанып қалдым мана-ақ келгеніне.
Ішімнен қуаныш етіп, рахаттанам,
Ағаңның толықтығын білгеніне.

Сырға:

Нұржеке, жел сөзбенен таса берме,
Імелеп, жоқ нәрсемен тоса берме.
«Ел іші – алтын бесік» деген қайда,
Ізіңді қайта айналып баса берме.

Нұржан:

Сөзіңнің түсінбеймін іреуіне,
Кез қылдың ылғи даудың тіреуіне.
Ізімді қайта айналып баспақ түгіл,
Бір сөзім ұқсамайды біреуіне.

Сырға:

Бұзығын ниетіңнің жаңа білдік,
Бір сөз де таба алмадық түсінерлік.

Сапасы кең іспенен жанаспайсың,
Ісіңнің бәрі-дағы өлермендік.

Нұржан:

Сырғажан, айтамысың соны сөз деп,
Кеткен жоқ оғым қате атқан көздеп.
Мен саған өлермендік етіп, жаным,
Барғам жоқ аяғымнан өзім іздеп.

Сырға:

Ағайым жаза атпайтын мерген екен,
Далада бос жатқанын көрген екен.
Алдынан сөзді кісі өткізбейді,
Қарайып көзі мұның, өлген екен.

Нұржан:

Шырағым, шынын айтып көсілді ме,
Мұрнына бұйда тағып, тесілді ме?
Иесі бар, уақыт жоқ, бос емес деп,
Манадан айтсаң, тілің кесілді ме?!

САПАРҒАЛИ МЕН НҰРЖАН

(жұмбақ айтыс)

Сапарғали:

Құрметті, көп-көп сәлем, мырза Нұржан,
Жаралған бір жігітсің рухың нұрдан.
Көп күн боп көрмегелі келіп едім,
Сіздерді таба алмадым мекеніңнан.

Жөнінен сағынғандық жаздым дахи,
Жиһанда жігіт болмас сіздей сахи.
Екі-үш күн қонақ болып Меңзелікте,
Көрмекке нәсіп етті сізді, дахи.

Жеткізсін Хақ-Тағала есендікке,
Есендік қажет жарлы Сұлтанбекке.
Ғизатың хасталанса ағайынды
Жатады ынтызар боп бір көрмекке.

Мен көрдім сырқауланып, көп ғаламат,
Жатқаным төсек тартып отыз күн нақ.
Аға-іні, жос-жарлардың дұғасында
Көп шүкір, бас көтердім сау-сәламат.

Пенденің бәрі алынбас ілтифатқа,
Жетеді қолмен істеп кім мұратқа?
Әр жерден риздығымызды құстай теріп,
Дахида келіп жеттім сіздің жаққа.

Қош енді, жолыққанша сау болыңыз,
Көре алмай кеттік сізді бұл жолы біз.
Һәмишә мұрат, тілек, ізгілікте
Жазушы Сапарғали – дос-жарыңыз.

Нұржан:

Жолықтым хатыңызға бізге жазған,
Өнерде адам бар ма сізден озған.
Есітіп, қапаланып хастеңізді,
Көңіл қорқып, суынып еді мұздан.

.....

Дахида халыңды естіп бір қуандық,
Есен-сау хастесінен жазылды деп,
Ахметжан атаңыздан хабарландық.

Сәламат көрерлікке күн бар ма деп,
Қуанып, қапа тартқан бек шатландық.
Бек қорықтым өзіме тап болған істей,
Опаны таппас пенде жапа шекпей.

Сапеке, жазды Құдай көрерлікке,
Келіпсің несібеңді терерлікке.
Денсаулық қанша байлық екендігін
Мүбада бір ғибрат дүр білулік те.

Тағы да бір сөз жаздым бұлайынша,
Бұрыңғы жүрген қалып бар ойымша.
Ойланып жүруші едім кез болса деп,
Сөз ашып, соқтығам деп қалайынша.

Сапеке, болса уақыт, жұмбақ жазшы,
Азырақ мәжіліс құрып, көңілді ашшы.
Шұқынып ізіңізге мен түсейін,
Болыңыз алға түсіп, бізге басшы.

Сапарғали:

Мен көрдім неше жүйрік даналарды,
Байқауға ойладың ба шамаларды.

Жұмбағыма қайтарса дұрыс жауап,
Біз де сынап қарайық балаларды.

Нұржаным, білдірейін сізге тағы,
Құс көрдім өзі жансыз, бір аяғы.
Теңізде салған жолы сайрап жатыр.
Байыппен ойлап тапшы мұны-дағы.

Нұржан:

Сапеке, айтқаныңды қазір табам,
Жансыз құс бір аяқты, мұның – қалам.
Теңіз, мысал, қағаз ғой, жолың – жазу,
Жұмбағың осыменен болсын тәмәм.

Сапарғали:

Бір нәрсе көруге көп, ұстарға жоқ,
Жазды күні көп болар, қыстауға жоқ.
Тұрмайды бір мекенде қарар айтып,
Қаншама Хаққа нала қылсаң да жоқ.

Нұржан:

Бұл сағым көріп, қолға ұстауға жоқ,
Жаз күні шілдеде мол, қыстауда жоқ.
Көшіп жүрген бір нәрсе мұнарланып,
Мекенін еш орынға нұсқауға жоқ.

Сапарғали:

Бір үй бар әйнегі жоқ һәм есігі,
Ішінде Құдай берген бар несібі.

Болады бірде жанды, бірде жансыз,
Білмесе Хақ-Тағала, жоқ кәсібі.

Нұржан:

Демеймін бұл сөзіңді бос болады,
Жұмбақты шешсем, көңілім қош болады.
Жұмыртқа әйнегі жоқ һәм есігі,
Әуелі жансыз, ақырда құс болады.

Сапарғали:

Мен көрдім бір теңізде темір қайық,
Әр пенде пайдаланар көріп лайық.
Үстіне түндігі жоқ үйді тігіп,
Кетеді ризықтанып барша халық.

Нұржан:

Дастарқан – теңіз, мысал, қайық – поднос,
Бұл күнде әмбе халық қойған ықылас.
Шыныаяқ – түндігі жоқ үй дегенің,
Әр пенде ризықтанып ішпей ме ас.

Сапарғали:

Бір нәрсе жансыз көрдім ғажап, қайран,
Табылар іздесеңіз жарлы, байдан,
Түрліше ішіп-жейтін азығы бар,
Отырып көп ішінде құрар майдан.

Басына бір қалпақты киіп алып,
Ән салар топ ішінде алуан-алуан.
Ағызған судан майын ұрттасаңыз,
Ләззаты артығырақ шекер, балдан.

Көргендер ғажаптанар қайран болып,
Отырар бір бұрышта сайран қылып.
Оларға шөлдегенде су бермесең,
Бүлінер бір сағатта ойран болып.

Нұржан:

Мысалы, ұқсатамын самауырынға,
Самауыр қажеті бар жарлы, байға.
Су мен шай, көмір мен от болар азық,
Қуаты айдаһарға ұқсамай ма?
Лаззаты бал, шекердей ішсеңіз шай,
Бұзылар суды құймай қайнағанда.

Сапарғали:

Бір нәрсе өзі жансыз, аяғы жоқ.
Су менен шөптен басқа тамағы жоқ.
Ішін ашып қарасаң бір мезгілде,
Тұрады жеген жемі жабағы боп.

Нұржан:

Шәйнектің ұқсатамын сияғына,
Су мен шай мысал қылды тамағына.

Ішіп шайды, қақпағын алғаннан соң,
Шамбасы ұқсамай ма жабағыға.

Сапарғали:

Айтайын мен бір жұмбақ ойлаңқырап,
Қарны бір, қанаты екі, сансыз құлақ.
Күндіз жүріп адамға көрінбейді,
Кеш шығып апанынан жатар сұлап.

Сөзіне еш адамның қарамайды,
Рақымсыз, суық жерді паналайды.
Хақ-Тағала фазылымен пәрмен етсе,
Тоқтаусыз әрбір күнде балалайды.

Нұржан:

Сүзгі бұл балықшылар қылған талап,
Қоржын бір, қанаты екі, сансыз құлақ.
Мұз астында жүргенде көрінбейді,
Кешке ойықтан шығарсаң, жатар сұлап.
Балалайды дегенің – балық түссе,
Көңілі иесінің болмай ма шат?!

Сапарғали:

Бір нәрсе етегі кең, найзасы бар,
Қосылған адамзаттың айласы бар.
Өзінің жерде-көкте мекені жоқ.
Пендеге мезгілімен пайдасы бар.

Нұржан:

Мұныңыз – ау, тоқыған айламенен,
Осыны балықшылар пайда білген.
Тигізбей жерге етегін, көкке басын,
Қояды суға салып найзаменен.

Сапарғали:

Бар екен бір айдаһар, жалғыз тілі,
Ұқсамас еш сипатқа оның түрі.
Өзі жансыз айдаһар жандыны алған,
Бойы нәзік, аулаған жәндігі ірі.

Нұржан:

Әуелде қорықсам саған жанаспан-ды,
Шамамнан келмегенге таласпан-ды.
Жансызың жандыны алған қармақ шығар,
Жұмбақтың шешуінен адаспан-ды.

Сапарғали:

Төрт құлақ, екі сырға, төрт табанды,
Екі қол қып істеген бір амалды.
Екі жанбас, төрт жілік, елу төрт омыртқа,
Адамға қызмет еткен әр заманда.

Нұржан:

Арбаның екі тәжі – ол сырғасы,
Екі жетек, төрт құлақ – бұрандасы.

Екі жанбас, төрт жілік – белағашы,
Қырық сегіз шабақ – омыртқа екі арасы.

Сапарғали:

Мен көрдім жансыз нәрсе үш сабағы,
Тұрмайтын дастарханда бар табағы.
Өзінің шоқпар басты бұйымы бар,
Асайтын қырық кесек бар тамағы.

Нұржан:

Бұл сөзді шығардыңыз көңіліңізден,
Көріп жұмбақ қыласыз көзіңізден.
Қырық кесек тамағы – қырық қадағы,
Өлшеп алып беруге қажет безбен.

Сапарғали:

Бір құс бар қанат жайса дөп-дөңгелек,
Адамнан еш уақыт жүрмес бөлек.
Ұшырса, қондырса да еркі адамда,
Шықпайды маңайынан көлеңкелеп.

Нұржан:

Мысалы, жайса зонтик құс секілді,
Тетігі қолда тұрған іс секілді.
Жауса панаң, күн шықса көлеңкесі,
Достығы бейне біз бен сіз секілді.

Сапарғали:

Бір нәрсе керегесі дөп-дөңгелек,
Ғажайып хисабы жоқ, көзің көрет.
Өзіне керек асын тастай берсең,
Қояды ірілі, уақты екі бөлек.

Нұржан:

Мұныңыз жұмбақ қылған елек еді,
Ұсағы – ұн, ірісі – кебек еді.
Қалды ма шешілмеген бір жұмбағың,
Сапеке, енді тоқтау керек еді.

Сапарғали:

Бір жансыз жолбарыс бар, екі тілі,
Байлаған екі шынжыр бекем мұны.
Жүрісі бір шарбақта әм тұрысы,
Дауыстап уақытымен шығады үні.
Алты пар шаян, отыз пар шегірткесі,
Шырылдар дамыл таппай күні-түні.

Нұржан:

Сапеке, «асулы тұр» сағат мұның,
Тұрады шынжырлары қабат мұның.
Он екі сағат – шаяның, алпыс минут –
Уақытпен соғып тұрған әдет мұның.

Сапарғали:

Сұрайын мұны тағы Нұржан бектен,
Ұсталар халі емес істемектен.
Сырғалы, жалғыз құлақ, екі жақты,
Зәһәрді қорықпайды тістемектен.

Нұржан:

Сапеке, бұл айтқаның мосы темір,
Қорықпай ол тістеуге болған жебір.
Оңай-ақ шешуіме көрінеді,
Таппасаң Қазан барып, бөтен өнер.

Сапарғали:

Сапекең олай десең мұны жазған,
Алдырдым Қазандағы өнерпаздан.
Ерні бар дөп-дөңгелдек, өзі жұқа,
Сұйықты мұз қылады құйсаң аздан.

Нұржан:

Деп тұрмыз мұңыңызды біз – шам, қалып,
Сұйығың – май, мұзың – шам болмай ма анық?
Шешуге мұнан оңай жұмбақ бар ма,
Тұтатып, пайдаланған әмма халық.

Сапарғали:

Шарықты, төрт аяқты, жалғыз тісті,
Жиһанда көре алмадым мұнан күшті.

Икемді әрбір іске шебер қолдай,
Шығарған мұны-дағы адам іскер.

Нұржан:

Адамдар мұны алып жүр қолы жеткен,
Өзінің хабары бар шеберліктен.
Шарықты, төрт аяқты, жалғыз тісті,
Ойлаймыз машина деп киім тіккен.

Сапарғали:

Бір нәрсе заты тастан, іші қуыс,
Ұсталар істеуіне құнды жұмыс.
Өтпейді балға, пышақ, өткір қылыш,
Қатеден күл болады қылсаң жұмыс.

Нұржан:

Шыныға басқа алмастан темір өтпес,
Ұсталар балға, төспен істеп жетпес.
Сынса егер іші қуыс бөтелкелер,
Бірігіп, еш уақытта қайта бітпес.

Сапарғали:

Бір нәрсе екі түрлі заттан болған,
Адамзат шығарады істеп қолдан.
Жұмсаймыз тазалыққа уақытымен,
Ғұмыры ақырында бітер судан.

Нұржан:

Сабын деп ойлап білдім мұның түрін,
Екі зат қып қойыпсың май мен күлін.
Ғұмыры су дегенде зая болған,
Пәк қылып тазартады тәннің кірін.

Сапарғали:

Мен көрдім патша елінің елі-жұртын,
Қаралар бірдей қылып бауыр, сыртын.
Шілде ауып, жаз ортасы болған кезде,
Қоймайды төбе шашын, сақал-мұртын.

Нұржан:

Соқамен жер жыртамыз егін салсақ,
Еңбексіз егін болмас, қарап тұрсақ.
Уақытылы егін пісіп жеткеннен соң
Жұлғаны сақал-мұртын – орып алсақ.

Сапарғали:

Бір нәрсе бас бойында тиегі бар,
Темірден салбыраған иегі бар.
Сабағы бірі қолда, бірі белде,
Адамға әр уақытта керегі бар.

Нұржан:

Бұл жүген, кигізеді әркім атқа,
Керегі бар емес пе адамзатқа?

Болғанда тізгін қолда, шылбыр белде,
Ауыздық салбыраған иек жақта.

Сапарғали:

Аты бар, серке жансыз, он екі қозы,
Жүрмейді рұқсатсыз ешбір өзі.
Осыған екі қасқыр көп таласып,
Ақымен қамар бір күн келсе кезі.

Нұржан:

Сапардың шатыраш қой ойлағаны,
Тас тігіп, он екіден ойнағаны.
Бәрін де көрінгеннің жұмбақ қылдың,
Көңілге бар ма өнердің қонбағаны.

Сапарғали:

Тоқсан алты түгerek
Теңселеді бекініп.
Қырық тасы қосылса,
Алады біреу күтініп.
Дөңгелексіз белағаш,
Бір кіндікте тұр екен,
Жерге тимей сілкініп.
Ғажап, қайран бір нәрсе,
Елге барып, Нұржан-дос,
Осыны келдім мен көріп.

Нұржан:

Тоқсан алты мысқалың
Қадақты пұтқа қосқаның.
Белағашың гір шығар,
Осы ма сенің тосқаның?

Сапарғали:

Бір жәндік көрдім, өзі аласа,
Бөтен мақұлықтай емес тамаша,
Ешбір жанға қосылмай,
Жүреді өзі оңаша.
Бірі батып алмайды
Қасқыр, аю, жолбарыс,
Бәрі келіп қамаса.
Ұялып және қысылар
Тіктеніп біреу қараса,
Не баран, не қара емес,
Өзінің түсі тамаша.

Нұржан:

Үшбу жәндік – кірпі-дүр,
Сипаты оның түрлі-дүр,
Өзі ұялшақ дегенің,
Кісі көрсе, жүрмейді,
Домаланып жатқанда
Арыстан,аю, жолбарыс,
Аларын қалай білмейді.

Түгі оның инедей,
Ұстауға қолға көнбейді.

Сапарғали:

Тәңірінің бар бір құсы,
Қанаты алты, түгі жоқ.
Жерде де жоқ мекені,
Көкте десем, міні жоқ,
Мекенінен шықса өледі,
Оған қылар емі жоқ.

Нұржан:

Бұл сөзіңіз анық-ты,
Үйір қылдың жұмбақпен
Бұл жердегі халықты.
Қанаты алты, түгі жоқ,
Суда да жүзіп жүреді,
Далаға шықса өледі,
Сапеке, мұның балық-ты.

Сапарғали:

Бұлт бар мекенінде күрілдеген,
Қуаты іші-сыртында көрінбеген.
Адамзаттың қолында ықтияры,
Өзі жансыз, қызметке ерінбеген.
Өзінің жалғыз ауызы бар,
Алдында алтын жайнайды.

Бөлектеп туған бір сымды
Қуатымен байлайды.
Өзіне өзін жайнатып,
Ықтиярыңа қоймайды.
Қаһарланып тұрғанда,
Тиіп кетсе бір жерге,
Ешбір рақым қылмайды.
Екі кісі басында,
Бірісі тұрар қуанып,
Бірісі тұрар қуарып,
Үлестіріп береді
Шөлдегенін суарып.
Нұржан, енді шеше бер,
Осымен қойдым доғарып.

Нұржан:

Мұныңыз көрік екен күрілдесе,
Ішінде желі, қуаты көрінбесе.
Алтының шоқ қысқыш қой жайнайтұғын,
Бола ма әр қызметке бөлінбесе.

Екеудің бірі – ұста қуаратын,
Иесі соғып берсе қуанатын.
Балта, пышақ, кесетін нәрселерді,
Жақсылап, бабын тауып суаратын.

Сапарғали:

Тау көрдім теңізі бар, үш есік-дүр,
Алланың оған берген көп нәсіп-дүр.
Жоғары тауда біткен алты үй бар,
Алланың бұйрығымен тау көшіп тұр.

Екі үй екі мезгіл жабылады,
Ашық тұрса көп нәрсе табылады.
Егер де шыныменен жабылып қалса,
Жөн таппай таудың өзі қаңғырады.

.....

Және де екі үй бар хабар күткен,
Ол-дағы жаратылған құдіретпен.
Алтыншы, бұл екі үйі бір орында,
Керекті хабарларын бергізетін.

.....

Ол тауда жаратылған екі дарақ,
Әуелде Хақ-Тағала пәрменімен,
Өсіпті он бұтақты екі терек.

Жеріне түрлі-түрлі шөп бітеді,
Кей жерге аз, кей жерге көп бітеді.
Жаралған құдіретпен бұлай қылып,
Жаңбырсыз ия сусыз, тек бітеді.

Теңізде үш есігім салған үш жол,
Дегенде бір сәтті күн жаратылды ол.

Теңіздің ортасында төрт арал бар,
Төрт мезет сол мекенде айтты қарар.
Айдахар жолда, ол гаухар нұр тұтады,
Осыған жан иесі, бәрі барар.
Хабарын осылардың паш қылатын,
Алдында сайрап тұрған бұлбұлы бар.

Нұржан:

Адамзат – тау дегенің, теңіз іші,
Шешуге қиын болсын мұның несі?
Алты үйді ретпенен айтайын мен,
Алланың бұйрығымен жүрген кісі.

Екі көз бірге ашылып, жабылады,
Ашқанда әрбір нәрсе табылады.
Егер де соқыр болып қалса біреу,
Пенденің шарасы жоқ, қаңғырады.

Екі үйің – екі құлақ баста тұрған,
Хабар алып білуге жарап тұрған.
Егер де саңырау болып қалса біреу,
Қор болып, сәні кетіп, жылап тұрған.

Шығарып келесіңіз сөздің зорын,
Жұқалап жүруші едің мұнан бұрын.
Хошты, хошсыз иісті білгізетін,
Сапеке, бұл екі үйің – екі мұрын.

Екі терек дегенің – екі таяғы,
Халелде момын деген – ол – тамағы.
Құдіретпен мұның бәрі жаратылған,
Он саусақ, екі терек – қол баяғы.

Адамның денесіне түк бітеді,
Кей жерге аз, кей жерге көп бітеді.
Жаңбырсыз ия тұқымсыз өсіп шығар,
Үш жолдың біреуін біз ауыз десек,
Әрқайсысы өзінің орныменен,
Төменгі екі жолдан шығар несеп.

Нәпсі – айдахар болғанда, гаухар – ақыл,
Нәпсі бұзып кетпей бе болса ғафіл.
Тұрмай ма бұл төртеуі бар жерде ақыл,
Хабарын осылардың паш қылатын,
Сайраған бұлбұлыңыз – бұл қызыл тіл.

НҰРЖАН МЕН БИБІСАРА

Нұржанның бірінші жазған хаты:

Темір қалам, жорғалашы сүрінбей,
Оң қолыммен мен жазайын ерінбей.
Жансыз барып мақсатымды орында,
Басқан ізің қалсын жұртқа білінбей.

Махаббатым сізге шексіз ауып тұр,
Күн бұлттанып, басқа тұман жауып тұр.
Жамалыңа ынтық болып ауырдым,
Тап дауасын, бұл дертімнен сауықтыр.

Бойымды алды бетке тиген лебің,
Жанып отыр көрсем тоймай жүрегім,
Арманда боп өтем енді қайғымен,
Басқа жанға ауып кетсе тілегің.

Жанды жүрек жалғыз рет көргенде,
Ғашықтықтан болдым, сәулем, шерменде.
Аз сөзімді елеусіз қып тастама,
Дос болайық айырылмастай мәңгіге.

Қайтар жауап кешіктірмей осыған,
Жерің болса айт қолайсыз, шошыған.
Қатты айтсам, кешіре көр, қарғашым,
Арман болмас жас жүректе қосылған.

Сөз айтушы көп секілді өтініп,
Сіз дегенде беттің арын кетіріп.
Көптің бірі деп ойласаң, өзің біл,
Ұрсатұғын мұрсатым жоқ жекіріп.

Не қылсаң да, өзің білші, ықтияр,
Жүрек сөзін айтпасын деп кім тияр?!
Көптің бірі болып жаздым бұл хатты,
Дабыра етпе, ішіңізге сыр сияр.

Бибісара хатқа жауап қайтармай, біраз уақыт өтеді.

Нұржанның екінші жазған хаты:

Екінші жаздым сәлем етпей сабыр,
Болар деп қылсам тілек, көбі қабыл.
Тілегім жүзді салған тыңдалмаса,
Қайырымсыз құрбы болдың, еттің жәбір.

Сыртыңнан ынтықтырып жас жүректі,
Естіліп алыс жерден сіздің дабыл.
Аңғарар қатар теңді қалпымыз бар,
Арасын жақсы-жаман білген кәміл.

Бибісара бұдан кейін де жауап қайтармайды.

Нұржанның үшінші жазған хаты:

Талаптың талаптанып таттық дәмін,
Ойлайды, рас, әркім жастық қамын.
Өтініш сізге салған тыңдалмаса,
Кетірдің онда, қалқам, құрбың сәнін.

Ағзамнан алпыс екі билік кетіп,
Сізбенен жараспаққа мен іңкәрмін.
Тоқтатып сөз аяғын, тез сүйіндір,
Қапамын жолыққанша, мүшкіл халім.

Пайда жоқ көп кезуде көзге түсіп,
Аз сөйле көңіл сүйсе қолды қысып.
Ішінде істегенің кетсін, өлсең,
Және де жүрмеу керек қорқып-пысып.

Жас жүрек тез қосылсын алас ұрған,
Аз емес дұшпандарың аңдып тұрған.
Дос болсаң, жаныңды бер, әкел қолың,
Досыңа қалдырмай айт ішкі сырдан.

Үшінші, ең ақырғы сізден тілек,
Басылар қай уақытта жанған жүрек?!
Басыңды біреуіне тез бұрмасаң,
Кетпей ме әрқайсысы сойып-іреп...

Бибісараның жауабы:

Мәселен, ойнап-күлсең, алаңдама,
Кісідей ақылы жоқ жамандама.
Кісімен екі бірдей жақын болып,
Басыңды қыздан құнды арамдама.

Ойнасаң әр пендемен кетер құның,
Халыққа сынап тұрған болар мінің.
Жақын бол, өлсең-дағы бір кісімен,
Әркіммен жүрсең ұят, жаным, мұның!

Даярмын, жеке жүрсең, тайынбаймын,
Сескеніп еш адамнан тыйылмаймын.
Көңілің екіншіге ауып жүрсе,
Ұлықсат, бетіңізден қайырмаймын.

Жол беріп, сол досыңа тоқталамын,
Тартуға өз басымды оқталамын.
Өлуге жеке болсаң жанды қиям,
Екеудің біреуіне жоқ талабым.

Басқаға сізден бөтен көңілім кетпес,
Қосылған жас жүрекке нәрсе жетпес.
Мен дайын қай уақытта кел десең де,
Тағдырсыз дұшпан аңдып ештеңе етпес.

Сен үшін кетсе разымын беттен арым,
Өкінбен таза жүрсең, шықса жаным.
Сенің де көңілің болса мен секілді,
Ықыласпен қарсы алуға ризамын.

Осымен үш хат жаздың өлеңменен,
Алмаймын алдап сені өнерменен.
Тобықтай түйінін айт тоқсан сөздің,
Дос болсаң, қызмет қыл төбеңменен...

Нұржанның жауабы:

Бастан өтіп бара жатыр балалық,
Өтпей тұрып сауық-сайран құралық.
Жарылмаған жаңа қауын, балапан,
Жанабыңа хатты жазып, сыналық.

Сіз балапан темір қанат ұядан,
Біз бір түйғын келіп жүрген қиядан.
Жазған сөздер қаперіңде қалыпты,
Кір қалмасын айтылмаған арадан.

Ілтипатпен мына сөзге қараңыз,
Келмес іске, сынамаймыз, шамаңыз.
Асыл көңілін құрбыңыздың қабыл деп,
Түсінетін бар, баласың, санаңыз.

Көрген сағат мас қылады жамалың,
Паш болмаған жұртыңызға амалың.
Қараңғылық қапасында жүргенде,
Бастан өтер үшбу тұрған заманың.

Бұл заманың дайын тұрмас басыңда,
Зейнеттелген ділдә жақсы жасыңда.
Соның үшін ғашық болдым мен сізге,
Аз-кем өмір болайын деп қасыңда.

Отыз тісің гаухарындай садақтың,
Парқын білдің неше түрлі әдаптың.
Айдай нұрлы, балдай тәтті шаһизадам,
Қалпы өзіңе белгілі ғой ғадаттың.

Қасың қара Мәскеудегі құндыздай,
Екі көзің өмірзая жұлдыздай.
Дүнияда жоқсыз ғайып өтетін,
Жігіттікке жетсек әгәр бір қызбай.

Еш адамға ұқсамайды затыңыз,
Шәрбатынан махаббаттың татыңыз.
Ғашықтықтың қапасына шыдамай,
Соның үшін жазылып тұр хатымыз.

Талабым жоқ өлмей жерге қонатын,
Талса-дағы сенің үшін қанатым.
Дидарыңды бір көрсем деп аз уақыт,
Ах, дариға, ойымда жоқ тағатым.

Жапандағы сайрап тұрған сіз бұлбұл,
Орын берші мекеніңнен, қызыл гүл.
Махаббатты теріс алмай көңілге,
Уа, шаһизадам, ендігісін өзің біл!
Мұны жазған Наушабайдың баласы,
Заманыңда шешен, ердің данасы.
Наушабайдың Нұржаны ақын атанып,
Бола алмаған еш адамның таласы.

Нұржан ақынның жары Бибісара Нұржан қайтыс болғаннан кейін айтты деген кейбір шумақтар ел аузында жүр. Сексен жасқа келіп қайтыс болған Битеннің Орынбайы деген кісі айтқан әңгіме соның бірі.

Бибісара Уақтың қызы екен. Сауда жасамақ болып, қаз-үйрек алып, Қостанайға базарға келе жатқанда айтқаны екен.

Бибісараның мұңы:

Келгенде қырық жасқа жесір болдым,
Жесірлік, қашаннан-ақ кесір болдың.
Басыңнан бақ-дәулетің кеткеннен соң,
Қаз бенен балапанға көшір болдым.

Тағы бірде кедейлік тауқыметін тартқанда былай депті:

Қорғанкөл, Тобыл менен Ара қайда,
Жер түгіл сұлтаны мен бала қайда?
Айырылып бар жылқымнан қалдым жаяу,
Көретін ағайынды шама қайда?

САПАРҒАЛИ НҰРЫМҰЛЫ МЕН НҰРЖАН

(жұмбақ айтыс)

Сапарғали:

Қоржынды тұрақ қылған безер өзі,
Жалықпай бұл әлемді кезер өзі.
Байға да, кедейге де бірдей болмай
Кінәсін мойнындағы сезе ме өзі ?!

Нұржан:

Ақшаны жұмбақ қылдың, ноғайым-ай,
Шешуге жұмбағыңның оңайын-ай.
Байға да, кедейге де бірдей болмай,
Ақшаның кедейге еткен обалын-ай!

Сапарғали: «Енді жұмбақты сен айт, мен шешейін» , – дейді.

Нұржан:

Қазанда мен бір нар көрдім,
Жалпақ емес өкшесі,
Құнан қойдай бөкесі .
Піскен алма секілді
Жануардың екі өркеші.
Алма мойын, аршын төс,
Әркімдердің еркесі.

Бұл жұмбақтың шешуін Сапарғали білсе де айтқысы келмейді. Қазандағы татар қызы десе, өзінің ұлты татар, бірақ қазақ арасына сіңіп кеткен өзіне сөз келеді деп қауіптенеді. Нұржан тағы жұмбақ айтады:

Бар екен бір тұғырда ұзын құрық,
Бұрасаң, орынынан кетер шығып.
Бір жансызы бір жандыға мініп алып,
Апырмай, өлтіре ме қылқындырып?!

Сапарғали жұмбақтың шешуін таппайды. Нұржан тымақты жұмбақ қылған екен. Бұған намыстанған Сапарғали: «Ер кезегі үшке дейін, тағы жұмбақ айт!» дегенде Нұржанның айтқаны:

Аты бар, адамы жоқ шанасында,
Жетегі жоқ дегенге нанасың ба?
Аңқиып ол ит-шанаң әне жатыр,
Шеше алмайтын осыны баласың ба?

Жұмбақтың шешуі босағада жатқан кебіс екен.

ҮШ АҚЫННЫҢ БІР ШУМАҒЫ

Бірде Қылышбай баласы Әлім болыспен Шағатай, Сыбанбай және Нұржан үшеуі кездесіп қалып, жергілікті бір кісі болыс үш бірдей атын алып қойып, алдым деген қағаз бермей отырғанын айтып, оларға шағым жасапты.

Үш ақын өзара ақылдасып, болыспен кездескен жерде кезектесіп өлең айтайық деп келіседі.

Сондағы үш ақынның айтқандары:

Сыбанбай:

Ауылым Қайраңкөлге салды қоңыс,

Шағатай:

Баласы Қылышбайдың Әлім болыс.

Нұржан:

Алдырған үш мәстекке қағаз бермей,
Болдың-ау сен бір кәпір, сен бір орыс.

ҚҰРДАСТЫҢ СӨЗДЕН ТОСУЫ

«Қазақта екінің бірі – ақын» деген сөз бар. Нұржан ақынның Сәндібек деген рулас ағасы бар екен. Ол қажыға барған кісі екен. Сол кісі бірде сырықтан құлап түскен жайылған етті жеп кеткелі тұрған итті қуып, етті қайта іліп қойыпты. Ауылда тұрған бір құрдасы осыны естіп, Нұржанды қағытып былай депті:

*Сәндібек деген бір ағаң,
Ол да сенің сыбағаң.
Ит жеп кеткен жаясын
Сан етпенен жамаған.*

Сонда Нұржан: «Тауып айтқан сөзге қайтарар уәжім жоқ», – деген екен.

ХАТ-ЖҰМБАҚ

1916 жылы Нұржан халықтың патшадан көрген жәбір-жапасын, қайғы-мұңын, ұлт-азаттық көтерілісінің басталғанын, сондай-ақ өзінің басына түскен қиыншылықтар мен қауіп-қатерді жұмбақтап Торғай ақындарына жібереді:

*Құрметті Торғайдағы томайларға,
Жасы үлкен қадірменді ағайларға:
Елегізіп егізімен кәрі марал,
Жай таппай жапан шекті тоғайларға.
Есіркеп егіз туған құралайды,
Жасырып, паналайтын тоғай бар ма?*

Тобылдың көк жарынан жалын шықты,
Егіз боп Ор бойынан зар үн шықты.
Ақтерек, қу қарағай жанбай қалып,
Жас балғын, жанып жатыр қалың шырпы.

Тобылдың басы тарау мың бұтақты,
Кемесі балықшының суга батты.
Алдынан асқар таудай бөгет тұрып,
Көк иірім күншығысқа теріс ақты.

Қар қалың, түні суық, тұмандатты,
Бұл тұман адастырып, ылаңдатты.
Өзімнің көк төбетім көз алдымда,
Өзімді танымады, жаман қапты.

Сыртымнан жанған өртке тәнім күйді,
Тым суық өтіп, өрттен жаным күйді.
Қысы аяз, жазы – жалын, жері – күйік,
Зар қаққан жанның кім бір қамын жейді?!

Іздеусіз жүгіменен түйе қалды,
Желіде матауменен бие қалды.
Опат боп өртке кеткен бейшараның,
Жұртына өрт салғандар ие болды.

Бар еді кәрі марал егіздеген,
Екеу ед құралайы жер іздеген.

*Жер іздеп өрт шарпыған жарасына,
Май дәрі жағатұғын ем іздеген.*

*Шығарып кәрі марал құралайын,
Алдына салып алып күн мен айын,
Жол іздеп жапан түзде келе жатып,
Сіздерге шағынганы болды жайын.
Қара орман жылы, жайлы, емге дауа,
Жер болса мекендемек, бұған дайын.*

Ақын уақ Жұмабай егіз лақ Нұржанның екі ұлы, Кер марал – өзі, қара орман – халық, Тобылдың биік жары – Қостанай қағынды деген сөз, сол жарынан жалын шығып, өртеніп жатқандығы, қу қарағай – ақсақал, ақ терегі – ақ патша, жанып жатқан жалпақ өрт – сорлы қазақ елі, «Тобылдың басы – мың тарау» – мың жалмауыз торы, кемесі батқан балықшы – ел қамын жеген ел, «Теріс аққан көк иірім» – сол елдің ырыс-қоры, «Өзін қапқан көк төбет» – өзінен шыққан зор, «қысы – суық, жері – отты» болуының себебі патшаның зәрлі заңы екенін, «Іздеусіз қалған түйесі» – қартайған зарлы шал, «Опат соғып өртенген» – қыруға арналған жан, «өртенген елді меңгерген» – залым патша жау, «Иабамұж» – теріс қарай жазылған Жұмабай, «Зағресі» – Ерғазы, өзінің тұңғыш ұлы, «Зағрезім» – Мырзағазы екенін өлеңмен шешкен.

НҰРЖАННЫҢ БАТАСЫ

Нұржан Кіші жүз ішінде үш баймен жолығып, мәжіліс құрып отырғанда мынандай бата беріпті:

*«Жаппастың байы Құланбай,
Құланбайдың жылқысы
Жүген-құрық тимеген,
Арқадағы құландай.
Нұрмағанбетке тименіз,
Шағыт алар жыландай.
Дос мырзамыз ол да жүр,
Не болғанын біле алмай».*

Құланбай тұрып: «Балаларыма бата бер», – дейді. Сонда Нұржан ақынның айтқаны:

*«Қамқа тонды кесең де,
Жаға менен жең керек.
Үйіне келген адамды
Шығарып жүрме желкелеп.
Байлығына әкеңнің
Келетін шығар еркелеп.
Теңтектікті қойсаң, шырағым,
Бір үлкен бақыт өзіңе
Қонайын деп тұр ентелеп».*

ӘНДЕР

БЕС АРМАН

Қаракөк жылқы ішінде құлын болсам,
Ішінде омыртқаның жұлын болсам,
Алыстан ат терлетіп келгенімде,
Алдына алып сүйер ұлың болсам.

Қаракөк жылқы ішінде тайың болсам,
Талменен араласқан қайың болсам.
Алыстан ат терлетіп келгенімде,
Жаныңда жататұғын жарың болсам.

Қаракөк жылқы ішінде құнан болсам,
Қараңғы, кісі адасар тұман болсам,

Алыстан ат терлетіп келгенімде,
Төс қағып көрісетін құдаң болсам.

Қаракөк жылқы ішінде дөнен болсам,
Жаз жайлап, күз жіберген көбең болсам.
Алыстан ат терлетіп келгенімде,
Құшақтап сүйетұғын бөлең болсам.

Қаракөк жылқы ішінде бесті болсам,
Құрбымнан өзім теңдес есті болсам.
Алыстан ат терлетіп келгенімде,
Алдыңа алып тігер кестең болсам.

ЗАРЛАНАМЫН

Уа, Тәңірі, құдіретіңе таң қаламын,
Соңынан бір ғашықтың зарланамын.
Сыртым шоқ, ішім жалын болды менің,
Сыртыма шығаруға арланамын.

Шалшық су құдық болмас қазбаған соң,
Суырылып ат шаба алмас саздаған соң.
Жете алмай мұратыма мүшкіл халім,
Әуелде Хақ-Тағала жазбаған соң.

Заман-ай, еркін қанат жайдырмайсың,
Не кедей, не белгілі бай қылмайсың.

Қызықтым отыз бесте дидарыңа,
Шалқар көл, шұңқыр көлге қайрылмайсың.

Дүние бір қисық жол бұраңдаған,
Бақ тайса мал мен дәулет құралмаған.
Басыңа мың бір пәле жауса-дағы,
Жігіттер, күдер үзбе бір Алладан.

КӨКЕН-АЙ

Екі ауылдың арасы қар болды ғой, ай,
Бір көре алмай Көкенді зар болдым ғой, ай!
Көкен-ай!
Қиылған қас екен-ай!

Бір көре алмай Көкенді жүргенімде, ай,
Көрер күнім сен сорға тар болды ғой, ай!
Көкен-ай!
Қиылған қас екен-ай!

Ақбоз үйге сүйенген,
Біздің қалқаш екен-ай.

Аттандырған, қош деген
Естен кетер ме екен-ай!
А-а-а-ай!
Көкен-ай!
Біздің де қалқаш екен-ай!

Ақжал шабдар дегенде, ақжал шабдар, ай,
Жануардың жортысы жорғадай бар, ай!
Көкен-ай!
Қиылған қас екен-ай!

Құйқылжытып осы әнге салғанымда, ай,
Дауысың жетсе, бозбала, үйреніп ал, ай!
Көкен-ай!
Қиылған қас екен-ай!

КӨҢІЛАШАР

Айт дегенде өлеңді аяр болмас,
Жамандардың сөзінде баян болмас.
Осындайда өлең айт, замандастар,
Күнде мұндай тамаша даяр болмас.

Сарыала шымшық,
Болдым ынтық,
Қойдың ғой ынтық етіп мені бүйтіп.

Ауылыма жүре көр келіп-кетіп,
Көтерелік көңілді еліктетіп.

Қос аттыға жеткізбей кетер өмір,
Басымыздан барады дәурен өтіп.

Сарыала шымшық,
Болдым ынтық,
Қойдың ғой ынтық етіп мені бүйтіп.

Бәйтеректің басында бір ақсұңқар,
Саулығымды қалқатай кімнен сұрар.
Ғашық жармен, құрбылар, күл де ойна,
Қай моланың басында малың тұрар?

Сарыала шымшық,
Болдым ынтық,
Қойдың ғой ынтық етіп мені бүйтіп.

ЖАН СӘУЛЕМ

Жігітке өлең де өнер, өнер де өнер,
Жүйрік ат өрге салсаң өршеленер.
Барыңда базарыңның күл де ойна,
Шамшырақ мың күн жанған бір күн сөнер.

Өлеңді кім айтпайды ән шығарса,
Сұлуды кім алмайды мал шығарса.
Құдайға мен риза болар едім,
Кетсін деп сүйгенімен заң шығарса.

АСЫЛ-АЙ

Бұл жалғанда Асылдай асыл бар ма?
Асады ғашықтығым асыл жанға.
Ғашық-ай!
Хор қызы тең келмейді, сені ойласам,
Ойымда, жатсам-тұрсам Асыл ғана.
Ғашық-ай!

Асылым-ай!
Жан сәулем, асылым-ай!
Асылмен ойнар ма едім асылып-ай!
Ғашық-ай!

Ойнағанда Асылмен асылып-ай,
Төсекте қалсын маржан шашылып-ай!
Ғашық-ай!

МҰҚИДАШ

Өлең айтқым келмейді ерінгеннен,
Бойым байсал тартады керілгеннен.
Көтеріңкі көңілім тарта бастар,
Қалқатайдың ауылы көрінгеннен.

Мұқидаш-ай!
Ай-хай!
Кеттің-ау, қалқа,
Ой, дүние-ай!

Анадайдан көрінген сенің көшің,
Қошқар мүйіз қолыңда білтегешің.

Кішкентайдан бірге өскен қарғам едің,
Сеніменен өткізген айлы кешім.

Мұқидаш-ай!
Ай-хай!
Кеттің-ау, қалқа,
Ой, дүние-ай!

Айналайын, қарағым, көлбегейлім,
Салушы едім шығарып көлге дейін.
Мал берді де бір жаман алып кетті,
Қоспаған соң Құдайым, мен не дейін?

Мұқидаш-ай!
Ай-хай!
Сүйгенім, сәулем,
Ой, дүние-ай!

ӨЛЕҢДІ АЙТ ДЕГЕНДЕ

Домбыра тартайын деп алдым қолға,
Бәйгеде шаппасам да, салдым жолға.
Ежелден өрен жүйрік атанған соң,
Дабысым ерте шықты Орынборға.

Аспанда қара бүркіт айналады,
Бозбала той дегенде сайланады.
Өлеңді шу дегенде қоя бермей,
Жақтары жамандардың байланады.

Өлеңді айту керек жайлап қана,
Өзінің нақышымен сайлап қана.

Дариядай ағып жатқан болмаса да,
Бұлақтай көзі ашылған қайнап қана.

Өлеңді айт дегенде аңырар ма,
Той болса ақын жігіт жаңылар ма.
Өлеңді айт дегенде қоя бермей,
Мереке күнде мұндай табылар ма?

Өлеңді айт дегенде айтпай болмас,
Қас жүйрік бәйгі алатын озбай тынбас.
Домбыра қолға тиіп, уа дегенде,
Өнерін шын бозбала аяр болмас.

ДҮНИЯ АДАСТЫРАР ҚУҒАННАН СОҢ

Құдая, құрметіңе созамын қол,
Адасқан мен бір ғаріп таба алмай жол.
Дарияға кетсем тайып, ұстар тал жоқ,
Жаратқан, жалғыз өзің жәрдемші бол!

Дүния адастырар қуғаннан соң,
Шырмалар қол-аяғың буғаннан соң.
Бұл дүния аз күншілік фәни жалған,
Басыңнан қайғы кетпес туғаннан соң.

АРА-АЙ!

Өлең қайдан шығады сөз болмаса,
Кімге керек өлеңін көз болмаса.
Бұл дүнияда әсемдік қайдан болар,
Сегіз қырлы жігітке кез болмаса.

Ара-ай!
Атпен шаптым аралай,
Дәурен өтер қарамай.

Саусағыңның басында оймақ тұрар,
Кедейшілік жігітті ойлаттырар.

Алған жары жігіттің жақсы болса,
Алқынбай, ат ауылда ойнап тұрар.

Айт дегенде өлеңді айтқан қандай,
Көмекейді сөйлеткен тіл мен таңдай.
Он екі ирек сәнім боп, заулатайын,
Сылаңдаған, сол маңда жортқан аңдай.

МЫСАЛДАР МЕН ЖЫР-ШЕЖІРЕ

ӨГІЗ БЕН ЕСЕКТІҢ ХИКАЯСЫ

(мысал)

Әр түрлі табушы едім сөздің затын,
Көтеріп еріккенде көңіл шатын.
Нұржан жазып береді тағы сізге
Өгіз бенен есектің хикаятын.

Зор ғалым неше түрлі білген білім,
Жиһанкез-ді әр ұлттың көрген елін.
Бұрынғы заманада болған біреу,
Мақұлықтың қанша болса білген тілін.

Бар екен бір өгіз бен бір есегі,
Майысқан жұмыспенен тілерсегі.
Рақатпен қорасында тұрады есек,
Өгіздің әрбір түрлі бар есебі.

Қызмет етіп арыған өгіз байға,
Таяқтан қорқып, табаны таймай сайда,
Жұмыстың бәрін өгіз жалғыз қылып,
Тыныс қып тұрады екен есек жайда.

Жұмысқа сонша мастер, өзі жегін,
Дамылсыз жер жыртады, егіп егін.
Өгізден есек кешке жай сұрайды:
«Болады халің қалай сенің бүгін?»

Өгіз айтты: «Тынышым жоқ жұмыспенен,
Жүрерге де халім жоқ тыныспенен.
Ей, досым, өзің-дағы біле алмайсың,
Қай күні өлерімді бұл іспенен!»

Есек айтты: «Мен тұрмын тамашада,
Ақылымды білдірейін оңашада.
Дым сызбай, қожаң келсе, сұла да жат,
Көтеріп орыныңнан, сабаса да.

Тұрма сен қанша ұрса да орыныңнан,
Бұрынғы өзгеріп кет форымыңнан.

Шұбыртып сілекейін, су ағызып,
Ыңқылдап дем ала бер мұрыныңнан».

Ауырсынып сен жүрсің мұның несің?
Осымен тоқтатайық байдың ісін.
Естіп, тыңдап, түрекеп кетті қожа,
Өгіз бенен есектің әңгімесін.

Таңертең келді қожа, кірді есіктен,
Қылығын «батырлардың» түнде есіткен.
Ыңқылдап өгіз жатыр домаланып,
Ақылды біз сұралық енді есектен.

Шақырып алды қожа қызметкерін:
«Бірі ауырса, тез мұнда ап кел бірін.
Көптен есек қорада тұр тынығып,
Жұмысқа салып бүгін, шығар терін».

Есекпен кешке дейін жыртты жерді,
Ақылды бас шұбыртты көзден терді.
Өгізге хайла тауып беремін деп,
Өзіне Құдай қалай бейнет берді.

Көзіне көк шыбынды үймелетті,
Иыққа шұқып, басқа ұрған таяқ өтті.

«Арашаға алты таяқ» деген мысал
«Батырдың» өз басына келіп жетті.

Өгіз тұр отын оттап, суын ішіп,
Есек те кешке келді ақыл түсіп.
Айдауға жүрмеген соң сабауменен
Арқасы жауыр болған таяқ тесіп.

Өгіздей есек-байғұс емес күшті,
Көзінен күндегісі бір-бір ұшты.
Естісініп, пәлеге қалдым ғой деп,
Есек енді қылады өкінішті.

Қораға кешке әкеліп кетті қамап,
Күндікке жүрмеген соң сабап-сабап.
«Достым! Халің қалай, баян ет!» – деп,
Есектің өгіз жайын жатыр сұрап.

Есек айтты: «Мен шаршап баламын ба,
Қызмет етсем, қашырдан қаламын ба.
Сейілде әрбір түрлі көрдім қызық,
Бір күн түгіл бір жылға боламын ба?»

Өгіз де бек жаратты есек сөзін,
Ауыздан шығарған соң кесек сөзін.

Қожа жақтан бір хабар сұраса деп,
Айтуға даярлап тұр есек сөзін.

«Мақтау алып келсең сен бүгін байдан,
Ей, досым, ақыл айтып, тиді пайдаң.
Қожамен бір жүрдің ғой кешке дейін,
Еш нәрсе сөйледі ме біздің жайдан?»

Есек айтты: «Қожайын сізге келмек,
Ауру, сау, не қалыпта, халін білмек.
Жазылып, отыңды оттап, су ішпесең,
Уағдасы – ертең халыққа сойып бермек».

Бұл сөзді естіген соң өгіз қорықты,
Саулығын білгізуге көңілі соқты.
Ауру деп сойып мені тастай ма деп,
Қашан жұмысқа алғанша қайғы мықты.

Өтірік ауырғанға өкінеді,
Көрсін деп қожа мені секіреді.
Союдан жаным аман қала ма деп,
Дауысымды естісін деп өкіреді.

Келсе өгіз отын оттап, суын ішкен,
Жазылып, ойын салып, көңілі өскен.
Құйрығын шаншып алып, топырақ шашып,
Білдіріп дерті жоғын, көзге түскен.

Өгізді алып, есек қалды қорасында,
Үйренген жұмысында о басында.
Көңілге қызық кәне болар бір іс
Осындай екі ақымақтың арасында.

ТҮЛКІ МЕН ӘТЕШТІҢ ХИКАЯСЫ

(мысал)

Ей, Нұржан, мынау да бір жазар сөзің,
Тәмсәлін ұмыттың ба сенің өзің?
Қаламды жазып таста жортақтатып,
Отырар асықпасаң болар кезің.

Тауықтың бір әтеші тамға мініп,
Отырды қышқырмаққа көңіл бөліп.
Бір түлкі келе жатыр жеп кетпекке,
Жапанда отырғанда иттей ұлып.

Түлкі келді: «Амансың ба, әтешім!» – деп,
«Бұл жерде не қызметпен жатасың?» – деп.
«Патша ағзам кеше бір бұйрық шашты,
Біреуге біреу зорлық қылмасын деп.

Бірге жүрсін қой мен қасқыр, түлкі, тазы,
Болмай кетпес өміріне ешкім разы.
Қаршыға көгершінмен бір ұяда
Ғұмырын бірге өткізсін қысы-жазы.

Қылмаймыз деп бір біріне зиян талап,
Әр мақұлық уағадамен кетті тарап.
Тыныштықпен мұнан былай күн өткізбек,
Бозторғай қой үстіне жұмыртқалап.

Бұрылдым айтайын деп көріп сені,
Болып ек күштілердің бұрын жемі.
Осы жерде мәжіліс етіп отырайық,
Теңелер нашардың да болды кезі».

Әтеш тұрды дұрыс-ақ деп басын шұлағып,
Түлкі де заулатып тұр бұған сыр қып.
Ауызына салып кетпек мойнын үзіп,
Тамнан егер түсе қалса жерге ырғып.

Түлкі жерде, әтеш тамның төбесінде,
Бір хайла мұның-дағы түр есінде.

Мойнын бұрып тұлкіге әтеш айтты:
«Ана бір келе жатқанды көресің бе?»

Түлкі айтты: «Мен ештеңе білгенім жоқ,
Сіздей жоғары орынға мінгенім жоқ.
Баяндап, түрі-түсін білдіріңіз,
Мен жерде өзімнен басқа көргенім жоқ».

«Сабау құйрық, төрт аяқ, шашақ құлақ,
Жүрісі көрінеді тым қаттырақ.
Жортысы жем іздеген ит секілді,
Тұп-тура келе жатыр бізге қарап!»

Тұлкіге қорқу кірді, сасқалақтап,
Білмей тұр не қыларын қипалақтап.
Әтеш айтты тұлкіге: «Сен тұра тұр!
Патша әмірін естісін ол да анықтап!»

«Бұл сөзің рас шығар кешікпеген,
Ежелден жауым емес өшікпеген.
Көрінсем, қызығып мені қуып кетер,
Патшаның шығар әмірін есітпеген!»

Көрінбей түлкі қашты тасаменен,
Мәз болып әтеш қалды осы амалмен.
Әтешке құрған хайла босқа қалып,
Жөнелді, жан тәтті ғой, басы аманмен.

Түлкі еді алдап жүрген жай халықты,
Әтеш қалай құлығына айла тапты.
Қор қылам деп қор болу қиын емес,
Муафиқ іске іс келсе лайықты.

ЖЫР-ШЕЖІРЕ

Қаламды еріккенде қолға ұстарсың,
Жалығып әлі-ақ бір күн сен тастарсың.
Баяндап амандықты, аш сырыңды,
Ғибрат кейінгіге сөз боп қалсын.

Жақсымен бір кештей боп жанаспаған,
Білгенді салып топқа, сынаспаған,
Дәптерге бастан-аяқ еткін тәліф,
Ойласаң, қалды ғой деп мирас маған.

Жүйрік пе мыңнан озып, қыр аспаған,
Жігіт пе хал білдіріп, сұраспаған.

Ертерек белгілеп қой әрбір жолды,
Жол табар қараңғыда адаспаған.

Сөзіңді күйлеп, Нұржан, бағып қара,
Бір үкі қырықта басқа тағып қара.
Бар болса қалған-құтқан, ақырындап
Бұрышын қапшығыңның қағып қара.

Әуелі Адам, Софы Алдияр, Нұх-нәби,
Баяндап жад айтамын білсең оны.
Неше үйір, қаншама халық болып,
Неше абзал дүниядан өтті бәрі.

Пенденің Хақ жазғанға жоқ шарасы,
Келеді жамандауға кім шамасы?
Қырық тоғыз ата қисса Әмбиядан,
Адам мен Мұхамбеттің екі арасы.

Хаққа құл, Расулға үмбет әзелден біз,
Бір абзал жаратылдық ежелден біз.
Болмаса сахарада жүргенменен,
Арғы зат нәсіліміз – хаджімненбіз.

Табылар оңай жерде талас деген,
Өтірікті жарамас рас деген.
Мұхамбет пайғамбардан фатиха алған,
Нәсіліміз сахаба Әннас деген.

Әннастан туды, Жәбіл,Ебін,Мағаз,
Жиын болды, халыққа айтып уағаз.
Мағаздан Сейіл туды Ақшолпан мен,
Шежіре бірден бірге қалған қағаз.

Ақшолпаннан Аққозы,туды Аламан,
Мекен-жай Отан болған сахарадан.
Мұнан Алаш, Алаштан екі ұл туып,
Түрікпен айырылады осы арадан.

Сейілхан мен Жайылхан туды Алаштан,
Түсінбес келтірмесем сөзді алыстан.
Сейілханнан – түрікпен сегіз арыс,
Осылай жата берсін қозғалмастан.

Ал енді Жайылханнан Майқы туды,
Билеген Өзбек, Сабиян неше руды.
Біздің халық Сабияннан сахараны,
Өзбек сарттан қыз алып, шаһар болды.

Айтпаспын түсінбестей сөзімді ұзақ,
Нәсілім келе жатыр сүттен таза-ақ.
Сәбияннан Айырқалпақ жалғыз туып,
Одан туды екі бала – Қазақ, Созақ.

Созақтан Қарақалпақ бөлінеді,
Осылай шежіреден көрінеді.

Қазақтан – Ақарыс, Жанарыс, Бекарыс,
Үш жүздің бізге есімі беріледі.

Ұлы жүз Ақарыстан – Ошақты, Дулат, Үйсін,
Тарауын әрбір елдің өзі білсін.
Кіші жүз Бекарыстан өз кенжесі
Бөлініп, өз жөнімен ол да тұрсын.

Айырылды Ұлы жүз бен Кіші жүз боп,
Осылай шежіреде қалған сөз көп.
Арғын, Қыпшақ, Қоңырат, Найман, Керей, Уақ
Бөлініп кетеді енді Орта жүз боп.

Келтірген ретімен сөзім таза,
Білгенің біліміңді қылмас қаза.
Орнына тарамай ма жөн-жөнімен,
Туыпты Жанарыстан алты қожа.

Үлкені – Қара қожа, екінші – Ақтам,
Қаншама гүлдер өсті бұл дарақтан.
Дара, Момын, Смағұл, Қасым қожа,
Алты арыс атанады әр уақтан.

Момын қожа, Дара қожадан – Қоңырат, Найман,
Смағұл, Қасым қожадан – Керей, Уақ,
Қара қожадан – Арғын, Ақтамнан туды Қыпшақ,

Ақжол, Ойбас деп шапса ұран бастап,
Иншалла, бұл сөзімде болмас жаңсақ.

Қате болып білмесе көп-дүр қатар,
Кез болды көңілден бір сөз қозғалтар,
Ақтам ұлы Қыпшақтан кеттім бастап,
Әркім өзі атасын біле жатар.

Қыпшақтан туған бала Сүлім алып,
Дабысы шыққан ердің жерді жарып.
Дұшпанын ерегескен қырып-жойып,
Қатардан артық болып туғаны анық.

Ақкөбік бұдан соңғы бір атамыз,
Шежіреден көрінгенді таратамыз.
Неше ру, неше тайпа ел боп кетті,
Ендігі сөздің артын ұзатамыз.

Мұнан туды мейірімді Абыз сары,
Дұғалы ел болыпты – Алла жары.
Құлан, Қытай, Сары, Қара деген сұпы туып,
Түсіпті шілтендердің оң назары.

Қарасұпыдан Тоқтарбай, одан Қобылан,
Кек алған жалғыз жүріп сансыз қолдан.
Сәруар сахиб қыран болып өткен,
Құтылар ажал жетсе, кім ажалдан?

Ер Қобылан дұшпандарын илеп өткен,
Тірлікте әрбір жұртты билеп өткен.
Бір өзінен он екі бала туып,
Тоқтар абыз – кенже ұлы би боп өткен.

Бұлтың, Торы, Көлдеңен, Ұзын, Қарабалық,
Өсіп-өніп келеді содан халық.
Бес бөлек енші алып, ел боп кетті,
Осыдан былайғысы әркімге анық.

Ойбас деп ұран салған дулы қыпшақ,
Қоймаған қарсы келген жауды қыпшақ,
Баласы Тоқтар абыздың бес таңбалы,
Бұл күнде тоқсан екі баулы қыпшақ.

Жігітке ата білмек парыз деген,
Мойынында жүрмесін қарыз деген.
Меккеде мұкарама, Шам жұртында
Бір тайпа ел туған қыпшақ Хазар деген.

Керекті сөз қоспаймын арасына,
Ыждағат әркім қылар ағасына.
Хал-қадар білгенімше баяндайын,
Арғынның жаңа келдім баласына.

Қарадан Ақжол, Арғыннан жеті бала,
Кәмілі әрқайсының болған дана.

Ақ, Арық, Сары, Қара, Момын, Иман, Мейрам,
Көбейіп, ел боп кеткен сала-сала.

Баласы Ақ сопының Қанжығалы,
Арғынға түскен шілтен оң назары.
Арықтан – Бәсентиін, сарыдан – Тобықты,
Келеді тізіп айтсақ сөз ажары.

Байлыққа келе жатқан мақтаулы боп,
Бақ кетпей, мал басы өлмей, мықты ауыл боп.
Осы жерде неше тайпа ел боп кетті,
Қарадан – Қарауыл, Момыннан – Тоқтауыл боп.

Иманнан Тарақты еді алтыншы атаң,
Сөйлесем емес едім сөзге татаң.
Кенжесі Мейрам еді, үлкен орын,
Осылай болған еді бұл екі ортаң.

Бақ-дәулет, басы өскен ел бірталай,
Артықша сәулет берген Жаппар Құдай.
Мейрамның төрт баласы – төрт рулы ел,
Кетеді Бәйбіше боп мұнан былай.

Бұл күнде Шегендікке жаңа келдік,
Қуандық мырза, төртінші – би Сүйіндік.
Үш жүздің баласы боп бас қосқанда,
Байлық, нәсіп, осында һәм үлкендік.

Бос жүрмей, білген жақсы ата текті,
Дос көңіл нар көтерер артқан жүкті.
Мейрамның кіші қатыны Айнакөзден
Осы жердегі қалың арғын Екі Шекті.
Баяндап берген жерін әркім білер,
Елінде болса қария біліктілікті.

Найман, Қоңырат, Керей, Уақ қалды менен,
Жазарлық бір сөз еді бар керекті.
Мұны да сұрап біліп, ескерермін,
Денсаулық, Алла берсе тіршілікті.

ЖИНАҚТАҒЫ ДІНИ, КІТАБИ ЖӘНЕ КІРМЕ СӨЗДЕР, КІСІ ЕСІМДЕРІ, ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫ

Адам – алғашқы пайғамбар

Асхаб – серік, жолдас

Асфәһани (асфахани) – Исфаханда жасалған алмас қылыш

Ағылы – ерекше, биік

Ара – Арақарағай, Қостанай облысына қарасты жер, орман атауы

Ақмолла – (алтыбас Ақмолда) – ақын (Ақмолла Мифтахетдин емес, онымен аттас ақын)

Ақида – сенім жүйесі, иман негізі

Ақибат – істің ақыры

Ансар – жақтас, Мұхамбет пайғамбармен бірге Меккеден Мәдинаға келген мұсылмандар

Атлас – мата

Аплатон – Платон, грек философы

Ахiл-ислам – Ислам жолында

Ахiл-сүннәт – Сүннет жолында

Ахiл-шарғи – Шарифат жолында

Ахирет – Қиямет күні

Аһли (ахiл) – дiн амалдары

Әзiрет Әлi (Ғали) – араб халифасы, Мұхамбет пайғамбардың күйеу баласы

Әзiрейiл (Азраиль) – пенденiң жанын алатын перiште

Әзәзiл – адамды азғырушы шайтан

Әбу (Әбубәкiр) – (Абу Бакир) – араб халифасы, пайғамбардың iзбасары

Әбубәкiр – Әбубәкiр Кердерi, ақын

Әзал – әуелден

Әмбия – пайғамбар

Әмiр мағруф – тура жолға салу

Әннас – сахаба. Шежiреде Әннастың үрiм-бұтағынан түрiк пен қарақалпақ, қазақ, т.б. тарайды деген сөз бар

Ән взводы – ән нотасының өрлеуi, көтерiлуi

Әлiп (алиф) – әрiп, әрi Қыпшақ руының таңбасы (қос әлiп)

Әфсiн – әпсiн, дұға

Әһiл – нақты, шын

Балих – балиғатқа толу

Бақи – о дүние

Бахор – көктем

Бәдән – тән

Бәдуам – діни кітаптың атауы. Шығарма бәйіт түрінде жазылған. Алғашқы үш тармағы ұйқасып келеді де, төртінші тармағында «Алла деп айт, Бәдуам» деген қайырма қайталаанады

Бұқара – қала

Бісімілла – кез келген істі бастарда мұсылман айтатын сөз, Алланың атымен бастаймын деген мағынаны білдіреді.

Ғадат – мұсылмандар құқы

Ғадин – лағыл, жарқыраған

Ғазал – ғақлия және насихат мазмұнды жырлар

Ғазиз – жақсы, мейірімді

Ғайбат – өтірік, өсек

Ғафіл (ғафыл) – босқа, текке

Ғамғин (хамхин) – қапалану

Ғафулат – кешірім

Ғафілат – мақтану

Ғаһымсыз – байыпсыз

Ғибадат – Аллаға құлшылық жасау

Ғибрат – өнеге, үлгі

Ғибратнама – өнегелі сөздер жиынтығы

Ғизат – құрмет

Ғылаф – ақиқатқа қарсы

Ғұсыл – шомылу, жуыну

Дахида – тағы да,

Дахыл – жетті

- Дәркәр** – керек
Дәрман (дәрмен) – қуат, күш
Дерғах – алдына келу, мойынсұну
Дирхам – тиын
Жахил – дінсіз, надан
Жәннат – жұмақ
Жәнур – жан иесі
Жүсіпбек – Жүсіпбек қожа Шайхисламұлы, ауыз әдебиеті
үлгілерін жинаушы
Жиренше – шешен, тақтақ
Зайғы – бекер, босқа
Зайыф – бишара, әлсіз
Зәрра – мысқал
Зәһар – у
Зонтик – қолшатыр
Зият – киелі
Зүрият – ұрпақты болу
Зүлзалал – Жаратқанға жалбарыну, тілекті қабыл қылушы
деген мағынада
Ибадат – Аллаға құлшылыққа байланысты мәселелер
Ибраһим – пайғамбар
Ибн-Мәлік – сахаба, толық аты-жөні Әбу Абдуллаһ Мәлик
Ибн Анас Ибн Малик ибн бу-Амир әл-Асфхани. Исламдағы
ұлық мужтахидтердің бірінен саналады.
Ижабат – қабыл қылу
Илан – сену, нану
Иллаһи – Жаратушым

Илияткер – қабыл қылушы, тілекті орындаушы

Инан – сенім

Иншалла – Алла қаласа, бұйыртса

Итиқат (итиқад) – Алланың әмірі мен Пайғамбардың сүннетін берік ұстану

Ишан – діни атақ, мұсылман қауымының басшысы

Қадим – ескі, көне

Қазина – несібе

Қатар (риал) – ақша бірлігі

Карими – мейірімді, жомарт

Қари – Құранды жатқа оқитын кісі

Кәмалат – кәметке толған

Кербала – Араб жеріндегі алқап

Қисаб (хисаб) – есеп

Күләш, Кәрім – Нұржан ақынның немерелері

Құда (Құдая) – Құдай сөзінің сөйлеген кезде қысқартылып қолданылуы

Құддыс – Иерусалим

Құттық – Қыпшақ руының бір тайпасы

Қырым – түбек, жер атауы

Қыпшақбай – ақын

Мағрұм – мақұрым, құр, босқа

Мағрұр – мақтаныш

Мағриф – Қазан қаласындағы «Мағриф» баспасы

Махшар – ақырзаман күні болатын сот, адамның күнәсі тексерілетін жер

Маңзұмат – шежіре

- Мархаба** – қош келіпсіз
Мастер – шебер
Мәгар – егер
Мәсих – қолды сулап, сипау
Мәкрух (мәкүрік) – жасалған амалдың сауабын жоятын нәрселер
Мәрхаблы – қошеметті
Мәулекей – Мәулекей Юманчиков, ауыз әдебиеті үлгілерін жинап, Қазан қаласында кітап қылып бастырған кісі
Мәдина – Мұхамбет пайғамбардың қабірі жатқан қала
Мәңкүр – көрде жауап алатын періште
Мәшһүр Жүсіп – ақын М.Көпеев
Мезгіл – жер атауы, Қостанай облысының Алтынсарин ауданына қарасты елді мекен
Мекке – мұсылмандардың қасиетті қаласы, Қағба орналасқан мекен
Мехнат – қиыншылық
Мысыр – Египет
Мінәжат – жалбарыну
Мұхамбет (ғалайсалам) – пайғамбар
Мұхтарат – таңдаулы, сұрыпталған
Мүбада – егер де
Мүбітала – душар ету
Мүрит – ишанның ісін жалғастырушы, шәкірт
Мүкәрама – дәрежесі биік, киелі
Мүмин – Аллаға, оның әмірі мен заңына сенуші

Мүжтаһи (Мужтаһид) – дінді терең меңгерген, заман талаптарына сай Құран және Сүннеттен дәлелдер келтіре отырып, үкім шығаруға қабілеті жететін ғұлама.

Муафиқ – жарасымды деген мағынада

Мустаһаб – шариғат бойынша сауапты істер, жасалған амалдар

Мұнафиқ – екі жүзді

Мұһажир – Мұхамбет пайғамбардың соңына ерген жан-кештілер, Меккеден ең алғаш Мәдинаға көшкендер

Лаухулмахбуз – жазмыш тақтасы

Лағын – шайтанның аты, қарғыс атқан деген сөз

Лампы (лампа) – шам

Ләзім – қажетті

Лекін – бірақ

Лұғат – сөздік

Наград (награда) – марапат

Назым – өлең, жыр

Намруд – зұлым патшаның есімі

Наһи – тыйым

Наһи мұңкәр – жамандықты тоқтату, қисық жолдан тыю

Нәби – пағамбар, шарапатты кісі

Нәджім – теріс

Нәжат – жәрдем жасау, құтқару

Нәжатлы – құтқарушы

Нәмарт – жауыз, залым

Нәңкүр – көрде жауап алатын періште

Немматлы – талапты

Ниғмат (нығмет) – Алланың сыйы

Ниғматлар – нығметті, несібелі

Нифас – мұсылман әйелдің босанғаннан кейінгі тән тазалығы

Нишәр – нашар

Ніл – өзен

Пар – жегілген жұп ат

Падишаһ – патша, әмірші

Пәрман (пәрмен) – әмір, бұйрық

Поднос – табақ

Піркәзшік – приказчик

Пәруәрдігер – Жаратушы

Пірәдар – тақуа, кісіге зияны жоқ адам

Пиво – сыра

Раббым – тәрбие беруші

Рахман – рақымды

Рахмат – мейір

Рахман-рахим – рақымды, мейірімді, қайырымды

Решетке (решетка) – тор

Рисала – шығарма, кітапша

Рия – екіжүзді

Риямин – алдамшы

Рум – Рим

Самарқант – қала

Саламат – сәлемет

Сахаба – Мұхамбет пайғамбардың көзі тірісінде Ислам дінін қабылдағандар

Сахар – таңсәрі

Сахиб – мырза

Сахи – жомарт

Стамбул – Түркиядағы қала

Сифалық – жомарттық, сыпайылық

Сүннәт (сүннет) – мұсылмандық міндеті, қандай да бір істің барысы, белгілі бір мәні бар жол дегенді білдіреді.

Тасбих – (арабша: Алланы, пайғамбарды мадақтау), мойындау, кешірім сұрау.

Тарантас – төрт дөңгелекті, төрт жолаушыға арналған атарба

Тарихат – дүниеден безу, Алла жолына түсу

Тауфиық – тәрбие, қанағатшылық

Ташкент – қала

Таһарат – дәрет

Таямум – дәрет тазалығы, су жоқ жерде дәрет алу

Тәпсір – Құран мағыналарын араб тілі қағидаларына сай түсіндіретін ілім.

Тәкбір (тәкпір) – Аллаға мадақ айту, Алланы ұлықтау дұғасы.

Тәмсәл – мысал

Тәліб (тәліп) – шәкірт деген мағынада

Тәліф – шақыру, жария қылу

Тобыл, Тоғызақ, Әйет, Үй – Қостанай облысын басып өтетін өзендер

Тіней, Қармыс – алтыбас қыпшақтардың тармақтары

Тройке (тройка) – жегілген үш ат

- Уағаз** (уағыз) – үгіт, насихат
Уағада – уәде
Уәжіп – борыш, міндет
Үргеніш – қала
Фазыл – лайықты, өзгеден асқан деген мағынада
Фарыз – парыз
Фақыр – пақыр
Фақыры жаһан – әлемнің мақтанышы
Фасыл – тарау
Фарадж – қайғыдан кейін келген қуаныш
Фәғам – қарсы келу, сенімсіздік білдіру
Фәра – бөлшек
Фәруаз – наз
Фәни – жалған
Фәтуа – пәтуа, шешім
Фәйім – пайым
Фәһім – зерде
Фәһімә – түсіну, ұғыну
Форым – қалып, пішін, түр
Фітнә – арамдық, бүлік
Фұрсат – пұрсат, мүмкіндік
Хадис – пайғамбардың, оның серіктерінің жасаған амал-дары және өсиеттері айтылатын хабарлар, жазбалар
Хазар – халықтың атауы
Хазірет – құрметті діни атақ
Хасыл – орындалу
Халал – адал

Халас – жеткілікті деген мағынада

Харам – арам

Хамма – барлығы

Хаси – жақтас, ниеттес

Хасте – сырқат

Хастелік – ауру

Хауа ана (Ева) – Адам атаның жұбайы

Хайыз – мұсылман әйелдің тазалығы

Хафіл (ғафіл) – бекер

Хафілат – ештеңемен ісі жоқ

Хафиз – Құранды жатқа білуші

Хидаят – түзу жолға бастау

Хилаф – теріс

Хилаплық – қарсы келу, қате жасау

Хикмат – хикмет, Хақ-Тағаланың бір есімі һәм сипаты

Хисаб – (хиссаб, хисап), есеп-қисап, өлшеулі деген мағынада

Хұрметлу – құрметті

Хұсынат – жұғымды

Хүкім – үкім

Хуррам – қуанышты

Һауа – желік

Һауаланып – мастанып, желігіп

Һәмма (хамма) – барлығы

Һамд – және

Шал, Тоғжан, Орынбай – халық ақындары

Шам – Сирия, Иордания, Палестина секілді елдердің ортақ атауы

Шарғи – шариғат

Шатыраш – дойбы

Шайқы (арабша шейх) – білімді, құрметті деген мағынада

Шафқат (шапағат) – мейірім, қайырым

Шаһизада – мәртебелі, құрметті, тегі жақсы

Шәриф (шариф) – киелі, құрметті

Шоттап – шотқа салып есептеу

Шөже – ақын

Шифа (шип) – ем

Шілте – бетке шіркеу, өсек-аяң

Шіреттеп – «очередь» деген орыс сөзінің қазақша айтылуы, кезекке тұрып деген мағынада

Шүкірана – шүкірлік қылу

Ықтиқат – әрекет

Язал жәләл – «О, жомартым!» деген мағынада

МАЗМҰНЫ

Үкілі сөз құраған тақтақ ақын. А. Шаяхмет	3
---	---

Назымдар

Бірінші назым	21
Екінші назым.....	28
Үшінші назым	32
Төртінші назым	38
Бесінші назым.....	45
Алтыншы назым	52
Жетінші назым	56
Сегізінші назым.....	63
Тоғызыншы назым	69

Өлеңдер, толғаулар, ғазалдар, термелер

Баяғы ерлер қайда?.....	79
Ер қадірін тар орында білерсің.....	93
Ұйқыңды аш!	96
Жапанда жүрмін заулап оркиіктей.....	104
Әй, Нұржан, қалам алдың сөз жазарға.....	108
Тілегім әрбір түрлі	117
Мінәжат	120
Бісіміллә, рахман-рахим!	125
Қырық тілек.....	128
Қырық парыздың баяны	131

Заманның қалпына айтылған сөздер	135
Таршылық таянған заманда	141
Тақпақ	146
Терме	151
Көңілім, енді сабыр ет!	159
Сөйле де, тілім, базарым	168
Кеңес	173
Бәтимаға	179
Қатын үш түрлі	182
Қатты ауырып жатқанда жазылған өлең	184
Ыбырайға	192
Айырылса	194
Алашордаға	196
Туыстарға	197
Замана азған шағында	198
Сатыпалды ишанға	200
Ат – ердің қанаты	201
Мәшһүр Жүсіп атына Нұржаннан бір-екі сөз	204
Күләш пен Кәрімге	212

Нақылдар

Айтыстар мен бата

Нұржан мен Сырға қыз	241
Сапарғали мен Нұржан	246
Нұржан мен Бибісара	266
Сапарғали Нұрымұлы мен Нұржан	274
Үш ақынның бір шумағы	277
Құрдастың сөзден тосуы	279
Хат-жұмбақ	280
Нұржанның батасы	283

Әндер

Бес арман	287
Зарланамын	289
Көкен-ай.....	291
Көңілашар.....	293
Жан сәулем.....	295
Асыл-ай.....	296
Мұқидаш	298
Өлеңді айт дегенде	300
Дүния адастырар қуғаннан соң	302
Ара-ай!.....	303

Мысалдар мен жыр-шежіре

Өгіз бен есектің хикаясы.....	307
Түлкі мен әтештің хикаясы	312
Жыр-шежіре	316

Жинақтағы діни, кітаби және кірме сөздер, кісі есімдері, жер-су атаулары	324
---	-----

Нұржан Наушабайұлы

ҰЙЫҚТАМА, ОЯН, АЛАШЫМ!

*Өлеңдер, толғаулар, ғазалдар,
назымдар, термелер, нақылдар, айтыстар, әндер,
мысалдар және жыр-шежіре*

Редакторы *Ботажөз Мұхиден*
Техникалық редакторы *Әльмира Заманбек*
Көркемдеуші редакторы *Жеңіс Қазанқапов*
Корректоры *Венера Файнуллина*
Компьютерде беттеген *Ұлжан Бердібекова*

Басуға 17.10.14 қол қойылды.
Пішімі 60x90 $\frac{1}{16}$. Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Шартты баспа табағы 21.5
Тапсырыс №272. Таралымы 2000 дана.

«Фолиант» баспасы
010000, Астана қаласы, Ш. Айманов к., 13

«Фолиант» баспасының баспаханасында басылды
010000, Астана қаласы, Ш. Айманов к., 13